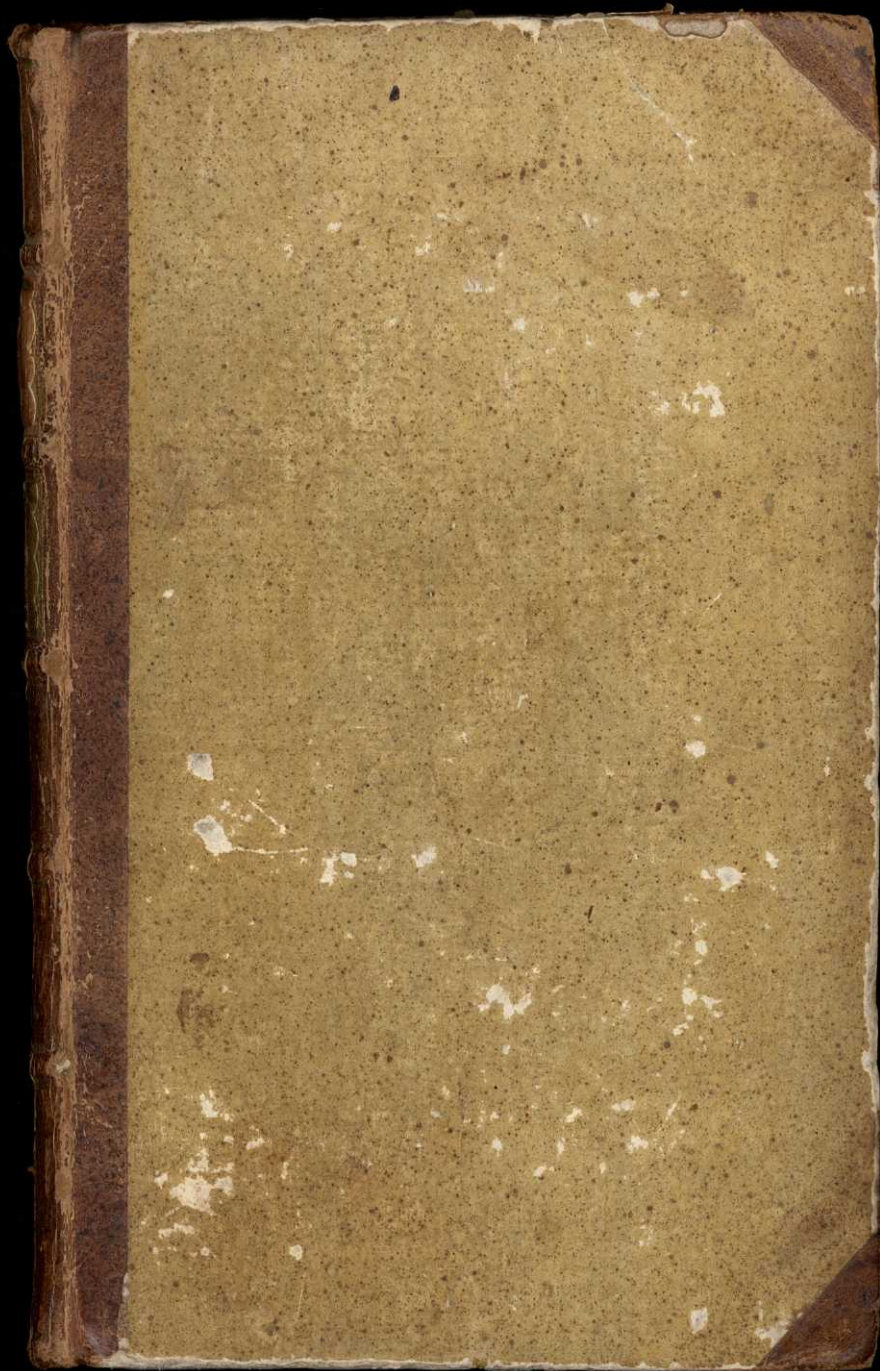




Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.







Allmänna Sektionen

---

Tidskr.

Sv.

Ex A

*Mintens*

N:o 23 & 24.

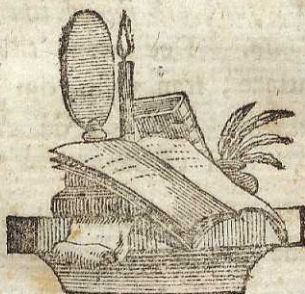
# LÄSNING

I

## BLANDADE ÄMNER.

---

*... from sounds to things ...*  
Popp.



---

STOCKHOLM,

TRYCKT HOS HENRIK A. NORDSTRÖM,

1799.

## INNEHÅLL:

- |   | sid. |
|---|------|
| 1. <i>Känslan för Fosterlandet.</i> (Poëme).  | 1.   |
| 2. <i>Byxorne, eller Tid och Rum.</i> Saga vid Kaklungen. (Poëme).  | 4.   |
| 3. <i>Om Moderation.</i> - - -  | 17.  |
| 4. <i>Om Handels-Systemet i en Rikshushållning.</i> - - -   | 89.  |
| 5. <i>Om de Produkter af Jord, hvilka ibland gifva, och ibland icke gifva Räkta.</i> Dedicerad till de Författare, som tvista om Modernärings-titeln och de Ädla Bergverkens värde. - - | 125. |
| 6. <i>Ögat och Snusdosan.</i> Fabel till L**.   |      |
| (Poëme). - - -  | 152. |
| 7. <i>Den tomma Drömmen.</i> (Poëme).   | 155. |

---

## Känslan för Fosterlandet.

(Fri Imitation efter Shenstones Elegy XIV)

**M**å hvem som vill, uppå en utländsk strand,  
lång skild från Vänner och sitt Fosterland,  
föröda sorglös sina bästa dagar;  
Att vara Svensk, för mig är ingen skymf:  
med Friheten och med en landlig Nymph  
den jord mig hittils bar, mig än behagar.

Jag intet Folkslags högmod smickra vill;  
med glädje ger jag alt mitt Förvett till  
förrn jag min kropp vill efter Moder bryta;  
och aldrig dårligt mig beveka kan  
att mot en Fogel, yfvig mer och grann,  
den blyga Sångarn af min lund förbyta.

En brännhet himmel icke bugta skall  
min rygg till Demagoguens fotapall,  
ej till Despotens Konst mig smidigt öfva;  
Den enas fräckhet och den andras list  
jag mer än döden skyr: de skulle visst  
min fromma ärlighet ifrån mig rövva.

Förgäfves Friheten får fökas mer  
uti Hesperiens ljufva athmospher,  
invid den gula Tiberns blomster-stränder;

2

Bland Nordens drifvor, högst på våra fjäll  
hon under Tallarna har bygt sig tjäll,  
och till Campaniens fält ej återvänder.

Lät Solen mogna Perus rika berg  
att med Diamantens glans och Guldets färg  
den stolta Castilianka flickan pryda:  
Fritt! — Dina Döttrar, o mitt Fösterland,  
ej söka sig behag på Indisk strand:  
de känna sig, och de Naturen lyda.

Lät fritt Bataven plundra Ceylons bark, \*)  
att, af des njutning flygfigt het och stark,  
Europas eldiga Nationer härma:  
Hvad? brister Norden mod och snille? Nej,  
nej, Scandiens Söner, I behöfven ej  
en kryddas nödhjelp för att Själen värma.

Lät bland Arcadiens visnade behag  
den stolta Sultan sofva bort sin dag  
vid fordna Skalde-källors stumma bölja:  
Från Ladons \*) mynning, med en bortvänd syn  
Polymnia sorgsen flytt till Mälarns bryn,  
och går att L - - - d i farten följa.

Nämn ej de Länder, kring hvars brända fält  
basuner skalla och ur tusen tält  
framrufa bröder väpnade mot bröder:  
nej, nej, mitt öga denna syn ej tål!

För

\*) Canelen.

\*) En flod i Arcadien.

Förgäfvos Austrien skryter af sitt Stål,  
om Austrien under detta stålet blöder.

Idume under palmerna, hvars skygd  
sig fordom sträckte kring en lycklig bygd,  
nu kråla ser en hord af bleka slafvar;  
Och Memphis — förr så ryktbart af sin magt —  
af all sin storhet och af all sin pragt  
har intet öfrigt, mer än sina Grafvar.

Här ingen Turkiisk Måne hornen sträckt  
till hemsk förstoring; inga töcken stäckt  
den fria lyftningen af Snillets vingar:  
Sin visdom här den Vise öfva får,  
och Svenska Skalden hörd med tjusning går  
då han sin kärlek uppå lutan klingar.

Skryt, China, med de färgor och det gull,  
af Solen smälta ur din rika mull,  
hvarmed Europas lyftnad du beskattar;  
Åt ytans prakt jag inga offer bär:  
det svenska Lynnets skönheter det är  
min syn beundrar och mitt hjerta skattar.

Ack, då från stöjet af ett verkligt lif  
jag flytt till hvilans lugna tidsfördrif  
och mints dem ledsnån omkring verlden jagar,  
jag tusen gånger tänkt: "Ditt fosterland  
"med rätt du skänkt ditt hjerta och din hand" —  
och denna Tanka nyföds alla dagar.

Nej,



4

---

Nej, jag ej byter nöjen eller glans  
mot dem jag njuter af min eklöfs-krans,  
af Dygdens frid i själen och min hydda;  
Här jag, en fri Svensk, hittills tälja fick  
min halfva lifstids snabba ögnablick:  
Jag önskar ej mer fälla, än de flydda;

Och denna Himmel, som mig födas sett,  
hvars klarhet mig igenom lifvet ledt,  
dets åsyn vill jag än i döden njuta:  
Och denna jord, der mina Fäders be-  
sig hvila, täckte af en måsfig Sten,  
må äfven mina i sitt sköte sluta.

---

### *Byxorne, eller Tid och Rum.*

Saga vid Kaklungen \*).

**H**ur transcendent man vara må  
Man kan sig, från sin kropp ändå  
Fullkomligt quitt, med möda göra:  
Och Läfaren skall med undran höra  
Att sjelfva Kant, till och med han,  
Behöfver Byxor, som en ann.

En

\*) Ett elakt tyskt plaifanterie har gifvit anled-  
ning till närvarande Svenska, som ej är bät-  
tre. Det är en bekant sats af den Nya Phis

En Vis som vill, med stark bestämning,  
Må kunna, som en Vis har sagt,  
Igenom blotta viljans makt,  
Cureta ledvärk, bröstbeklämning,  
Och all slags vätskornas förskämning;

A 3

Men

losophi som gjort sig känd under namn af den  
Critiska, att hvarken *Tiden* eller *Rummet*,  
existera i verkligheten, det vill säga, i sa-  
ker och händelser utomkring oss, utan endast  
hos oss sjelfva, i blotta Tanken och föreställ-  
ningen. Ingen ting är djupfinnigare än en  
philosophi helt och hållit byggd på denna  
grundfats, men också ingen ting mera utfatt  
för en hop otrognas åtlöje, som beropa sig  
på fens commun, och sinnenas vittnesbörd.  
I fall det är sant, som det synes vara, att  
närvarande *Rim-Saga*, verkligen intager ett  
*rum* i *Läsningen*, förmodar man ej att den lä-  
rer af någon uttydas såsom en sidvördnad e-  
mot den Critiska Läran, och dess värdiga för-  
svarare. Kan hända är det nyttigt att ej i-  
deligen tala med enthousiasmens varma be-  
undran om ett ämne af den nödvändiga fordran  
på kall och fri pröfning som en helt ny  
Philosophisk lärobyggnad. Förutfatta fordran  
på alltid vördnadshundna meningar derom, är  
det ej att hemligen förutfatta sjelfva fanningen,  
hvarom det just är frågan? För dem som icke  
dess mindre kunde förtörnas af detta visserligen  
oskadliga joller, har Autor tillagt ett ord i slut-  
tet, det enda af alltsammans, som torde förtjena  
att besinnas. I öfrigt har han gjort sin Sa-  
ga att läsas vid kaglungen, och att kastas  
dit.

Men ingen vilja räcker till,  
 Hur satans fermt man också vill,  
 Att gömma undan mygg och kyla  
 Hvad vissa plagg långt bättre skyla.  
 Det der, med mycket annat sant,  
 Förnummit af den Store Kant,  
 Och fällan ämne för Poëter,  
 Har dock lagt grund, som jag fått hum,  
 Till en af de små roligheter  
 Som ske ibland i *Tid* och *Kum*.  
 Och som vårt Land har många vänner,  
 Af Critiska Upplysningen,  
 Så vill jag ock, med hvad jag känner,  
 Så godt jag kan, befordra den.

Ifrån den Lähnhol, der Critiken,  
 (Critiken af Philosophi'n)  
 För spiran, bland ett tjog parti'n,  
 I abstractionens tomma riken,  
 Oändligt värd den Monarki'n:  
 Precist från stället af den Lampa,  
 Hvars lärda sken kring verlden förs,  
 Till *Petter* ner i skrubben hörs  
 Ett kroppsligt ljud, som heter — *Stampa*.  
 Hur vida stampningen nu var  
*Ein Ding an sich* . . . (som Tyskan har,)  
 Och ej, (som Tyskan också har)  
 Hvad Lärde Män i våra dar  
*Erscheinung*, pur *Erscheinung* kalla;  
 Samt med hvad rätt den dömdes gå  
 Från något *Ich* derofvanpå,  
 Som hade något att befalla,  
 Gaf *Petter* höfveln att förstå.  
 Men sviken, eller intet sviken,  
 Af bullret som hans fömn förstör,  
 Han klumpar trapporna oppför,

Och

7

---

Och ställer fram sig, till gehör,  
För Kungen i Metaphysiken.  
Nu, som han stod der, gapande,  
Och sig på ett *hva ba?* beredde,  
En röst ifrån pulpeten skedde:  
”Spring, Petter; fort en Skräddare.  
”För allt: en af de säkrast sporda,  
”För skräddarkonst och samvete!  
”Problemet är det följande:  
”Att få ett nytt par byxor gjorda.”

Mer stolt utaf det värf han för,  
Än någon Roms Ambassadör,  
Af sina spön och sina yxor,  
Går Petter ut, och gör bekant  
Kring Staden, att den Store Kant  
Behöfver ett par nya byxor.  
Och att, af Skräddarens skrå,  
Hvem bästa loford kunde få,  
Så för Moral som Skräddar-Lära,  
Såg här ett fält sig öppet stå,  
Att lägga in den största ära  
Som nånsin vauns med nål och trä.

I Herrar Konsterfarnas Gille,  
Blef nu en stor consultation,  
Att finna en förtjent person  
En Mästare af utmärkt Snille  
Som kunde hedra profession.  
Ty Hedern är det Skrå's passion  
Och, om jag ej är starkt bedragen,  
Fins näpplig någon större vän,  
(Mode-Krämmarn kanske undantagen)  
Af nya te upplysningen.

Dock funnos äfven de i laget,  
 Som slogo *Kants* systeme omkull,  
 Och gjorde spe af företaget  
 Att samlas för hans byxor skull.  
 En ära, som de högsta platser  
 Ej ens Borgmästarns var förund.  
 Desutom var han måttlig *kund*,  
 Och mycket mörker i hans satser.  
 Men — mängden fann dem äga grund.

Nu, — sen man länge larmat hade  
 Bland glas och pipor, støj och rop,  
 En Hedersman i deras hop,  
 Tog ordet, — pipan från sig lade,  
 Och stödd med handen på sitt stöp,  
 Steg opp och talade och sade:

”I Bröder! Undren ej, jag ber,  
 ”Om jag, fast yngst, begär bland Er  
 ”At höras först, likväl den äran.  
 ”Men det lär vara allom känt,  
 ”Att jag var, utan skryt, Student,  
 ”Förr än jag kom i skröddarläran.  
 ”Och, om jag strax från dessa dar,  
 ”Blef känd och lökt af en och hvar  
 ”Som nämlin Byx på låret spände,  
 ”Till mina studiers pris det lände,  
 ”Och kom enkannerlig deraf,  
 ”Att jag förnuftets *Former* kände  
 ”Förr än jag form åt byxor gaf.”

”Nu, Män och Bröder, öfvervägen  
 ”Hvem den berömda Mannen är,

”Som

"Som skraddarkonstens hjelp begär;  
 "Och fen I det betänkt, så fågen,  
 "Om I ej samfält ense bli'n,  
 "Att sax och nål för honom föra  
 "Är samma sak, som byxor göra  
 "Åt sjelfvaste Philosophi'n?  
 "Än mer: I kunnen ha den heder  
 "Att räkna, ifrån denna dag,  
 "Hans Vettenskap i slägt med Eder,  
 "Fast litet högre i sitt slag.  
 "Ty, hvilken är den stora gerning  
 "Som hans odödlighet berett?  
 "Om ej att han Förståndet gett  
 "En ny façon till sömm och skärning,  
 "Den yppersta man hittils sett?  
 "Nu, fast jag, blygsamt, ej vill sätta  
 "Vår konst med hans, i lika rang,  
 "Hvad är det likväl, om ej detta,  
 "Som utgör Skraddarens talang?  
 "Men hvad ofs rör långt mera nära,  
 "Och hvad I likväl knappast tron,  
 "Det är, att Ni utaf hans Lära  
 "Till heder och profit beron,  
 "Två ting, ofs öfver allting kära!  
 "Ty sägen: är det ej, jag ber,  
 "Hvar helst en Kund får fatt på Er,  
 "Beständigt samma protocoller:  
 "Kors, hur Ni lofvar, och ej håller!  
 "Kors, räckte Tyget ej till mer? —  
 "Nu, sen den kunskap börjat vinnas  
 "Att Rymd och Tid, på Jordens ring,  
 "I Tankens drömmar endast finnas,  
 "Och uti inga yttre ting:  
 "Så ser en hvar som litet duger  
 "Till hvad man namn af slutkonst gaf,

"Att ingen Skräddare mer ljuger,  
 "Och intet Tyg är skulit af," —

"Af hvad jag här, i korthet ordat,  
 "I kunnen sakens vigt förstå;  
 "Men hur Ert ädla uppfåt må  
 "Med största lyfter bli fullbordadt,  
 "Och, genom hvem, i detta Skrå,  
 "Det, Bröder, tål att tänka på.  
 "Om, innom denna Stadens vallar,  
 "Jag skulle sjelf bli den till slut,  
 "På hvilken valet fölle ut,  
 "Så vill jag gå dit *Äran* kallar.  
 "Nu har jag sagt min mening — Knut."

Att, nu beskrifva, som sig egnar  
 Effecten af slika Orationer:  
 Hur bifall, hur admiration,  
 Med samntag öfver samntag regnar  
 På Talaris ärade person;  
 Och hur Herr *Alderman* sig fagnar  
 Af sådan Lärdom inom Skrå't,  
 Med yttradt välbehag deråt  
 På hela Embets-Lådan vägnar;  
 Som ock: hur efter *Tal* och *Krus*,  
 Förrättadt hostande bland hopen,  
 Diverse bjudningar af Snus,  
 Och snytningar af Sig — och Ijus,  
 Och gny med piporna och stopen,  
 Man skred til *Val*, — Votering höll —  
 Och hur (som väntas) vid en sådan,  
 Mest hvarje röst på *Talarn* föll,  
 Med samligt Gammansrop af Lådan:  
 Att skillra detta, säger jag,

I all sin fulla lystra dag,  
 Med Talarns nya Tal, om vådan . . .  
 Och äran . . . af förtroendet;  
 Betackning, bugning tvers och rätt,  
 Och slutligt sturka Tractamente; —  
 Se der hvad man, på intet fätt,  
 Af mig och min Talang förvänte.

Hur, natten lång, slogs i, dracks om;  
 Och hur, — när Solen återkom; —  
 Oratorn funken flak och stilla,  
 Från bordets ända, hvart Ni vill,  
 På en gång väcks vid klämtarns drill,  
 Med hälften kvar af dufets villa;  
 Far opp, — och ut; tar mått, skär till;  
 Vill göra väl, gör fort och illa:  
 Se der Journaln för nästa dag,  
 Hvars sanning Läfarn lär, som jag,  
 Af kända rön fullkomligt gilla.

Ren, gump vid gump, kring bordets rund  
 Man säg, i fömmande förbund,  
 Tre fyra raska män vid slöjden,  
 Med ryggen krökt, med knät för mund,  
 Och armen immerfort i höjden.  
 Det var ett vaxande på trån,  
 Ett kritande, för inläggsmån,  
 Ett skrik på flöa saxars hväfsning,  
 Af nål på nål, en färd åt vrån,  
 Ett spring kring bordet, till och från,  
 Med prof på knappar, jern till presning,  
 Som allt ej sägs, men J förtån.  
 Kort: aldrig Skräddare-Tactiken

Var



Var högre yrkad, bättre lydd,  
 Och förrn man fäg från fästet flydd  
 Af Solens fläp, den fidska liken,  
 Säg *Mäster Krümpf*, den högsta spiken  
 Af Värklstans vägg, högtidligt prydd  
 Med Byxor åt Metaphysiken.

Den morgon kom, den timman flog,  
 Som skulle kröna företaget.  
 Och procesion sin början tog  
 Tre quart till åtta, jult på slaget.  
 Först fyntes Mästarn sjelf, allen,  
 Med hvit peruk och hand i barmen;  
 Tre steg bakom, på lätta ben,  
 En Skräddar ungdom, nyt och ren,  
 Med *Byxor* i Duk, på armen;  
 Gefälln dernäst; — få efteråt  
 Diverse goda Män af Skråt,  
 Som, Segrarn genom vänskap nära,  
 Ta del i hans och Gillets ära.

Den Store *Kant* satt redan då,  
 Okunnig om den lyftra färden,  
 Vid sin pulpet, och gjorde på  
 Ett splitter nytt *Förnuft* åt världen.  
 Ty det var just vid denna tid,  
 Som i sin bok om *Ewig Frid*,  
 Han transcendent bevisligt gjorde,  
 Att *Allmen Fred* lät vänta sig,  
 När Kungar alldrig gjorde krig,  
 Och alla andra hvad de borde.  
 Och dertill utlatts den Termin,  
 Då en gång, hvarje Statsmachin,  
 Sig sjelf i *Republik* förlätter,

Och Kritiska Philosophi'n  
 Tas ann i alla Cabinetter.  
 Då skall det följa, hoppas han,  
 Att ingen Statens *Styresman*,  
 Skall tro en Stats-kupp lofligt vågad,  
 Förr en *Professor*, derom frågad,  
 Sett på hans plan, och sagt: *går ann!*  
*Kant* har, att andra skäl förtiga,  
 De *två*, som måste hållas med:  
 Att *Republiker* sällan kriga,  
 Och *Professorer* älska fred.

Hur svårt man också har att störa  
 En pennas lopp, som, drag från drag,  
 Man går att till en *Spira* göra,  
 Han lyfsnar dock, med välbehag,  
 Att fina *byxors* ankomst höra,  
 Och håller opp att stifsta Lag  
 För Dem, som världens lugn förstöra.

Ren står, inför den Store *Kant*,  
 Det lärdomsprydda *Skråts* förvant,  
 Sin rygg i djupa bukter kröker,  
 Och räcker *Verket*. — *Kant* förföker. —  
 Men o hvad syn! hvad dunderslag!  
 För *allmen fred*, hvad vådlig dag!  
 Hur Philosophen helst må göra,  
 Med möda kan han deri föra  
 Den ena foten af sitt *Fag*.  
 Den gamle *Tänkarn* stretar - - stretar  
 Med arm och knä: de gå ej på;  
 De äro, och de bli för små.  
 Nu blir han ond. *Befväret* retar.  
 "Hvad fan är det, min kära *Ni*?"

”Är Ni från vettet? har Ni satan?  
 ”Ett barn får ju ej *rum* deri?  
 ”Tag bort, — behåll Ert *fulkeri*!  
 ”Jag kastar ej mitt mynt på gatan.”

Så talade i vredesmod,  
 På sina Byxors form bedragen,  
 Philosophiens Regent för dagen,  
 På skefva ben Oratorn stod  
 Och vägde, — som af åskan slagen.  
 Physionomien var tom på blod,  
 I bröstet, bom för andedragen.  
 Ett sådant Snilles Plagg för små:  
 Hvad skam inför hans hela Skrå!  
 Och — *fulkeri*! — hvad ord att svälja!  
 Att nesan, eller hämden välja,  
 Tycks blott för honom återstå.  
 Hvad? — hördes han förtviflad flamma,  
 Sen första häpna'n litet flytt: —  
 Det är för denna Otackflamma,  
 Som jag orerat och jag fytt!  
 En rest af gammal vörndnad strider  
 Ännu mot ordet: *fulkeri*!  
 Det segrar: I sitt raseri,  
 Svär Mäster *Krümpf*, för alla tider,  
 Sitt hat åt *Kants* filosofi.

Nu, — me'n han, lik ett retadt Bi,  
 Till gaddens bruk sig ifrigt lagar,  
 En reflexion, om Er behagar:

Jag tillstår, Mäster *Krümpfs* parti  
 Mig ej i minsta undran sätter.

Allt rökverk släcks af oförrätter,  
 Och harmen ändrar meningen.  
 Och sägen mig, I lärde män,  
 En *Reinhold*, *Fichte*, *Kiesewetter*,  
 Med fler, som kunde nämnas än;  
 Jag ber Er, sägen mig uppriktigt:  
 Sen man bekänt sig till en Sect,  
 För punkt och prick stått på sig käckt,  
 Och funnit omöfägligt riktigt  
 Hvert lösligt ord som Stiftarn kläckt;  
 Sen man lagt ner hans Adversarier  
 Och vift silt nit, hur helst man må,  
 På bästa sätt man lärt förstå,  
 Med byxor, eller Commentarier;  
 Om det ej smakar furt ändå,  
 Att ändtlig skam till tacken få,  
 Bepottad, mitt inför Publiken,  
 Af just den der *Förnufts-Critiken*,  
 Man fram för Bibeln svurit på?  
 Och om ej lätt i hågen rinner,  
 I sådant fall, en sådan plan,  
 Att, inför Verlden, — eller Stan, —  
 På första semsta skäl man finner,  
 Ge den berömda Autorn — fan?

Se der precist hvad Skräddarn gjorde.

”Hvad? Mina Byxor — fuskari?”

”Hvad är då Er Philosophi?”

Han med två eldkols-ögon sporde.

”Hvem fan kan nänsin riktigt se

”Hvad meningar Er täcks försvara?

”Och hvem kan vifs om följden vara?

”Först skref Ni, och bevisade

”Att Rummet fins i Tankan bara:

”Nu — vill Ni ha't i *Byxorne!*”

Det är för Er skull, käre Bröder,  
 Från *Norr* — och *Kungsholmen* — och *Söder*!  
 Som jag, med hjälp af rimmets ljud,  
 Enfaldeligen tecknar detta,  
 Att nästa Thorsdagskväll, vill Gud,  
 För Er, vid kaklungen berätta.  
 Om I ej finnen, Gode Män,  
 Den *Lärda Skräddarn* fullt så rolig,  
 Som mången ann. *Kantismens* Vän,  
 Till minsta syns den tanken trolig:  
 Att han var likfå slug på den.

Du, som med harm mig förevisar  
 Ett lekverk af en glad minut:  
 Betänk jag blott figurer kriter  
 Som Tiden lätt skall stryka ut.  
 Allt är och blir en lek till slut,  
 Hvad blotta Bildsingsgäfvan ritar.  
 Men, ett System, byggt opp med slit,  
 På störningen af hundra gamla,  
 Som gör Apotlar, tar Credit,  
 Och i hvars natt, med skrik och split,  
 Snart halfva världen börjar famla:  
 Betänk, — om det bedrar vårt nit,  
 Betänk, — i fall det skulle ramla,  
 Att det passerar Railleriet.

## Om Moderation.

Hvilket är det yttersta föremålet för Förståndets bemödanden? *Sanningen.*

Hvilken Dygd är den högsta? hvilken inbegriper alla andra? *Rättvisan.*

Om man ville hänföra Sanningen och Rättvisan under ett enda abstract begrep, så kunde man kalla hvardera en *Riktighet*: den ena en intellectuel Riktighet, den andra en moralisk.

Men med eller utan detta abstracta begrep, synes det i alla fall begripligt, att den högsta fullkomlighet hvartill Menneskan kunde hinna, vore Sanningen i Begrep och Rättvisan i Gärningar.

Då tvänne stridige Begrep ej kunna allra samma slutsatser, ej heller tvänne stridiga Gärningar vara moraliskt goda, så är klart att riktighets-puncten för hvardera ej kan vara mer än En. Den felar, som ej hinner dit: den felar, som stiger däröfver. *Nec citra, nec ultra*, är valspråket för Fullkomligheten.

Men hvarföre — då det sannaste, det dygdigaste, kårt sagt det fullkomligaste borde framställa sig snarast, och lifligast förtjusaf oss — hvarföre ernås denna riktighets-punct af så få människor, hvarföre

öfverskrides den af millioner? Därföre att Sanningen förutfätter riktig kunskap, och Rättvisan passionernas frånvaro eller tyftnad. Ett hufvud, förvirradt af origtiga kunskaper, måste göra falska flutfatser: ett hjerta, dragit och ryckt af passioner, lämnar ej Förståndet verknings-fritt: Och så utrustade hufvuden, så artade hjertan träffe vi stundtals, då år och tidevarf behöfvas att finna deras motfatser.

Att tänka rätt och göra rätt, är således ej annat, än att *förjaga sin villfarelse* och att *kusva sin Passion*: det är den fednare förmågan, som egenteligen får namn af *Moderation*; men den förutfätter merändels den förra; är en stor, en aldeles sublim egenkap, när den är en verkan af Förståndet; vacker ännu, då den födes af en passions välde öfver flera; men torr, oakad och minst pålitelig, då den är en följd af en vis routine att tänka och en characters-senferdighet att upröras. Feghet är alsicke Moderation.

Moderationen kan visa sig på två lätt: i Omdömen och i Gärningar. För ett väl underrättadt Förstånd består Moderationens hela konst i att se saken, och afskilja allt intresse. Men — jag har sagt: hela konsten; Jag har ej sagt: det är ingen konst. Den Okunnige behöfver likväl ändå mera:

ra: han behöfver både uppskjuta sin handling och qväfva sitt omdöme, till des han underrättat sig: och ett sådant uppskof förfätrer ändå en dygdig vilja.

Som menigheten af menniskor har mera character än urskillning, mera passion än uplysning, så måste Moderationen vara en sällsynt egenkap: Och som fansningen, lugnet, jämnheten utgöra Moderationens väfande, så måste hon alltid föga aktas, af orsak att hon mindre synes, än är. Också, efter Tidernas omständigheter och Passionernas grader af hetta, måste den Moderate mistänkas, smädas, hatas, förföljas. Men ett slikt behandlande, om det ökar Moderationens svårigheter, ökar det ock des storhet: ty det utmärker ett djupt Förstånd och en sublim Lynnes-ädelhet att otackad och hädad vara rättvis, eller att för blotta hoppet om en senfärdig Odödlighet, likasom samtycka till förlusten af det menniskan högst värderar, ett anseende som hon njuter, ett Rykte som hon hör.

Enligt hvad ofvanföre är nämndt, synes Moderationens hela Theori kunna innesfattas i trenne hufvud-principer; 1:0 *Döm aldrig utan riktig kunskap; 2:0 Se Saken i hela sin Janning, Personen i hela sin belägenhet. 3:0 Afskilj från Sak och Per-*



*Som all tillsats af ditt intresse, eller det du gör till ditt.* Ett granlaga iagttagande af dessa regler, skall nödvändigt göra Omdömet riktigt och Gärningen rättvis: Ty då äro undanröjde både passionen som förleder hjertat, och Fördomen som misleder Förståndet.

Det är knapt beskrifligt, men det är lätt erfarit, hvad upoffringar det kostar att vara moderat. Lättjan och Egenkärleken korsfästa dageligen vårt kött: den förra håller ofs med en blytyngd qvar vid vår okunnighet eller half-kunskap; den sednare vill outhörligen inför vår fyn sticka våra intressen i vägen för Sanningens, outhörligen drifva Tungan till en anticipation på Tankans göromål. Att qväfva dessa verkningar af tvänne egenskaper, som likväl tadlas mer än de förtjena, är visserligen ett af människans storverk: och man behöfver ej hos en människa finna lifligt utmärkta, mer än de tvänne böjelserna, till Kunskap och Oväld, för att våga den spådomen: *denne blir en stor man* — om han ej defsförinnan nedtryckes, qväljes till döds, halshugges, landförvises.

Det är Oväldigheten som gör Moderationen til en Dygd: ty det är ingen dygd att döma och göra rätt, utan frest.

stelser till väld: Och graderne af Moderationens storhet, bero af Ämnets, Belägenhetens, Tidens frestelser. Det var, t. ex., en hög grad af moderation hos några af franfyska Adeln, att med sina röster samtycka till läns-rättigheternas uphäfande. Det var en hög grad af moderation, att, med ett tänkefätt stridigt mot Konunga-magten och midt under faran af partiernes häfka brytning till Demagogie, våga den rättvisan att rösta för Ludvig XVI:s lif. Det är alltid en hög grad af Moderation att af en uplyst öfvertygelse döma och handla rätt i trots af egna fördelar, af en intresserad Folk-Class, eller ett öfverviktigt parti, hvartill man bekänner sig; aldramäst i de tider (hvaraf exempel finnas inom det sista tiotalet af detta århundrade) då National-Tanken är en yrfel och National-Lynnet uphetsadt till fanatism. Utan att hvarken läffjunga eller försmäda den bekanta *Manuel*, som torde förtjena intetdera, kan man anföra en af hans utlåtelse vid tillfälle af någon vigtig orättvisa som skulle begås (och sedan begicks): *Il vaut mieux mourir, que de violer un prince.* Förläng denna phrase med det enda ordet *juste*, så blir denna sats källan till den sublimaste dygd människohjertat kan hyfa: den betyder då det

famma som: *Gör rättvisa, försvara Sanningen, intill döden.*

Böjelsen till en sådan dygd ägde i hög grad Doctor *Richer*, Syndicus vid la Sorbonne under Ludvig XIII:s tid. Han hade efter Henric IV:s död, uti en liten Skrift om *den andeliga och politiska magten*, påstått, att Tiaren gäfvé ingen rättighet öfver Konunga-kronan. Sanningens steg äro långsamma: och Richers fatts, numera lå klar att det vöre nästan löjligt att villja bevisa den, var i hans tid och fädernesland kättersk. Alla heliga Munkar och Cardinaler ville störta författaren. La Sorbonne sökte förgäfves förmå honom att återtaga sina ord, och affatte honom från Syndicatus. Påfven begärde att han måtte skickas till Rom för att dömas: hans Nuntius hotade att öfvergifva Frankrike, om det ej skedde: löften, nådebetygelser, bullor flöfades. Man förfökte flera gånger att bortföra Richer; man utfällde mördare för honom; han fängslades: allt förgäfves. Richelieu, som var en mycket stor och hederlig man innan han dog, ville ej vägra Hans Helighet den tjensten, att bestyra om Richers retractation, blott han, Richelieu, erhöle en Cardinals-hatt för sin Bror, Biskopen i Lyon. Påfven fann vilkoret naturligt, och  
lam-

famtyckte. För att vinna denna retractation, använde nu Richelieu böner, höfligheter, hotelser. Men Richer förstod hvarken skämt eller alfvar. Cardinalen öfverlämnade då underhandlingen åt sin värda vän Fader Joseph, Capuciner-Munk och en förslagen Guds-Tjenare, som hade den belevnheten att bjuda Doctor Richer till middag, att efter måltiden bjuda honom in i sitt Cabinett, och där, utan andra bevekelse-grunder än 2:ne beväpnade Mäns pistoler för hans panna, förmå honom att undertekna en retractation framlagd af en tredje, en Apostolisk Notarius. Få dagar därefter dog Richer af smärta öfver en gärning, den han ansåg som en svaghetsfynd emot Sanningen och sitt Fäderneslands och Europas och Menklighetens intresse. — Jag framställer ej detta exempel som ett prof af Moderation: det är blott ett exempel af Ståndagtighet grundad på öfvertygelse; men jag framställer detta starka och *derjdmte* lanning-älskande lynne såfom den lyckligaste disposition att vara moderat; ty med den öfverväldigar man både villfarelsen och passionen, och veknar ej lätt för sitt intresse, och hänryckes ej af fanatismen. För öfrigt bör det menckligen medgifvas, att Lifvet för Sanningens skull är en upoffring att lof-

unga, men ej att af menniskor i allmänhet äska: Lifvet för Rättvisan, är en annan sak: den upoffringen torde vid sina tillfällen vara en tvångsplikt, för menniskoslägtets bästa.

Att en allmän moderation vore mensklighetens intresse, kan ej tviflas: ty då existerade ett allmänt passionslugn, den mäkt gynnande finnes-författning för Sanningen och Rättvisan, hvilka nödvändigt måste utgöra hufvud-villkoren för vårt släktes fällhet. Låtom oss ej ovist spå världen et tidevarf af regelbunden fullkomlighet; men efter des redan gjorda steg närmare till detta mål, låtom oss ej svärmodigt och fegt förkasta hoppet om des förbättring. Föreställom oss såsom en bevislig omöjlighet vårt Släktes upphöjning till Anglars visdom och Anglars renhet; ingen Elifée är denna jorden beskärd; ingen obemängd massa af Dygd utkastad ibland oss, inga kunskapens Träd utställda vid hvarje fjät af vår vandring, att med sina frukters njutning skänka oss instinct-känslan af Sannt och Godt; men till hvad brister och skröplighet vi än må nedslätta vårt slägte, är det ändock ej sannt, att det äger ett vist moraliskt värde, det vi ej ännu förmått beslämma? är det ej sannt, att det har en fattnings-

för.

förmåga, hvars rumrikhet är kanske ännu mera outräknelig? et forsknings-begär, hvars upptäckter, både till djuphet och mängd, öfvergår vår högspändaste förmödan? Är det ej sannt att vi i människans historia skönje tydliga perioder af hennes förhöjning i Ljus och Seder? Är det ej ända till öfverflöd bevisst, att några få Sekler oändeligen ökat hennes förbättrings-medel? Och nu, medan hon njuter des-sa, medan vi skåde vidunderligheten af nya upptäckter, skulle vi tro att stillståndspunkten för hennes fullkomnbarhet är redan uppnådd? Därföre att mången Fördom ännu bär sitt hufvud högt, därföre att Orättvisan ej är rar på jorden, skole vi blindvis tro att den förre ej kan förlora sitt öfvertag, och antalet af den sednares ogärningar ej förminskas? Skulle man ännu kunna vara nog såkunnig att tro, det Lagars bud äro tillräckliga för att leda eller återhålla menniskor, att flera medel därtill icke finnas, att man ej bör använda några driffjädtrar på deras öfvertygelses, eller rättare på dessas ursprung, Sjelf-kärleken och Förståndet? Är det ej på den enas lockande och de andras fogliga ledande, som världens lycksalighet och lugn beror? Och om det så är, hvarföre, å ena sidan,

förföker man att fjättra Tankan; hvarföre, å den andra, utkastas elds-ämnena att tända passionerna?

Nej, en mängd af Sanningar måste ännu kunna födas, utvecklas, mogna, till världens förbättring och dess gagn: misströftom ej därom: af de sken ofs hittills kringhvarft, kunne vi sluta att det är ej bara mörker och natt framför ofs. Men vårt slägte är deladt i två Partier: det ena, som vill släcka allt Ljus, våldmota människans förädling, rycka en ogenomtränglig midnatt öfver världen; det andra, som, retadt, nyttjar Ljuset till brand, och skyr ej för det grymma hopp att få se ett slägte förädlat uppstå ur askan af et annat: några få Vise ibland dem ropa till bägge: *Lugn och Mätta! midt emellan Er står Sanningen!* Men deras röster äro suckar i stormen: huru skulle de höras? Och om de höras, lå genljudar från alla håll: *korsfäst! korsfäst!* Se där Er lott, I välvillige, affigtslöse, upplyste människor, åt hvilka titlarne af Philosoph och Moderantister blifva såsom öknamn gifne, därför att Philosophen, med bevis, förkastar all Fördom, därför att den Moderate ej tål förtryck hvarken af sin öfverman eller sin like, därför att han försvarar intet annat än Sanningen,

yr-

yrkar intet annat än Rättvisan, hör till intet annat parti än Mennisko - Slägtets, och predikar det trygga Lugn som är en följd af fansning och öfvertygelse, ej det tvångs-lugn som föds af bälvan att förkroffas, och ej det hemska graf-lugn som följder förödelsen. Hvad vore väl Er belöning för modor och förakt, om ej det hoppet fanns och af seklers erfarenhet styrktes, att Edra läror ej dö med Er, att alltid något redbart Godt, någon rikhaltig Sanning fasthänger vid det slägte Ni lämnat, och åftadkommer i en annan tid den nytta Ni åtyftat i Er egen?

Att Immoderation till en stor del har sin grund i våra intressen, är oemotfägeligt. Men lika ostridigt har den tillika sin grund i våra kunskapers ovifshet. I alla Vetenskaper byggda blott på uträkning, såsom Arithmetiken, Matematiken och des's grenar, kan Immoderation ej finnas, utan personlig galenskap eller någon grad af Sinnes-vridning, emedan des'sa vetenskaper, jämte det de i sin natur ej röra människors intressen, äro hänförliga till en fullkomlig vifshet, emedan de bero af demonstration, ej af blotta argumenter, emedan deras föremål ligga öppna i Naturen, emedan erfarenheten på ett klart fätt understöder eller omstörtar deras



ras grundfättfer. Däremot har Immoderationen ofta med hetta utbrutit i Vitterheten och Philosophien, men i synnerhet i Politiken och Theologien, i hvilka vi äge vida obestämdare begrep och kunskaper, och hvilkas hufvudsakliga värde ligger i deras förbindelse med våra intressen. Uti ingen af dessa har Immoderationen varit mera stark och förföljande, än i Theologien, där begrepens höghet ligga i deras öfverfinnighet: detta är så fannt, att alla oroliga Politici funnit nödigt betjena sig af Religionen, så ofta den fanatisme de väckt börjat svalna, och deras planers framgång behöft en ytterlig gäsning bland menniskor; och ju flera för det allmänna förnuftet ofatteliga Läror en Religion innefattat, i desto starkare grad hafva defs bekännare varit otålsamme.

Om uti Vitterheten och Philosophien de enda frågor att utreda vore: *Hvilken Skrift är den bästa? Hvilket System är det rigtigaste?* så skulle alla strider hittills hafva bestått i jämförelser och öfvervägningar utan ända blott om Skönheten och blott om Sanningen: jag säger utan ända, ty althittills har Obestämdheten förföljt oss i dessa ämnen. Denna Obestämdhet skulle alltid blifva en orsak till Immoderation  
mel.

mellan de stridande: den skulle gifva åt alla någorlunda lika eller lätt-trodda skäl att säga: *se här det rätta*; och blotta öfvertygelsen kan redan föra menniskor gangsa långt, i harnesk mot hvarandra. Man kunde likväl äga hopp att bilägga en sådan strid: upptäckten af det enda Sköna och det enda Sanna i hvart ämne, skulle nödvändigt hoföra Meningarna, och när alla äro ense, få uphör kriget.

Men till Menniskoslägtets och Sanningens olycka äro ej ofvannämnde frågor de enda som göras. De följas snart af dessa: *Hvems* Skrift är den bästa? *Hvems* System är det rigtigaste? Och härigenom blir tvisten förbytt från en strid så till sägandes emellan Tankar, till en strid emellan Personer: man strider ej mer för att utreda, man strider för att vinna: man fätter sin vederpart i Sakens ställe, och gör till ändamål det som ej hör dit, sitt eget rykte och sin ära. Ofta på ett enda anfall af sådan anledning, följer ett hämdfullt och förtvifladt nödvärn. Det blir en sammandrabbning af personliga intressen. Striden flyttas till ett helt annat fält, än där den börjades: och man förlorar ur sigte krigets orsak och ändamål, för det bittra nöjet eller hoppet att åstadkomma manspillan. Ingen Potentat saknar bundsförvanter,

ter, som ropa öfverlyjdt om fredsbrott och skymfer, ingen saknar beredvilliga tjenare som sjunga Te Deum på befallning om segrar: och hvem har ej segrat? Men en annan fråga upstår en gång: Hvem hade rätt i Saken? Och efter ett måhända kårt tidevarfs förlopp, framträder den kalla Historien, granskar, öfverväger, pröfvar, och säger: *De hade ordtt bägge två.* Merändels så går det til under och efter Krig om torfvorna på jorden: Så går det ock ofta till i tvisterna om Tankar: och den redbara Äran, äran för Sanningens upptäckt, strålar omsider kring hjeslan af den, hvars blygsamhet hållit honom långt från striden, men nära dess ändamål, människornas Nöjen och Sällhet.

Om Författare och Granskare af förtjenst betänkte huru ringa eller kårt ryktet af en seger öfver personer är, emot äran att oskyldigt förnöja och redbart gagna genom det ljus som kan kastas öfver ämnena för våra känslor och tankar; visserligen skulle de föka enigheten häldre än striden, och nödgade til kamp för Sakens intresse, skulle de förvifa det personliga, använda sin slutkonst utan våld, Satiren utan bitterhet, den redliga Medgiften jämte Förebråelsen, entusiasmen för det högt värderliga. likafom värman mot det

det falska och myndiga, och förakt-löjet mot det låga och platta. Den despotiska Själfrådigheten, som vill förkrossa, den svagare afunden som genom toma rop söker lisa mot smärtan öfver en annans rykte, Parti-Elakheten som vill svärta des affigter, Bitterheten som vill blottställa honom för allmän vanära, Plumpheten som nyttjar ett ovärdigt språk, Ensidigheten som vränger ord, rycker phrafer ur deras sammanhang, vrider galla ur oskyldiga uttryck och omening ur de klara, riktar en Författares tankar på ett otilärnadt mål, och förfätligen upletar ett ofagdt för att desto tyngre slå ner på det sagda; se där hvilket (om jag få får uttrycka mig) Pack af Egenskaper, som gärna villja framställa sig att spela hufvudrolerna på den litteraira scenen. Det är allmänt bekant hvilka oanständiga upträdanden de åstadkommit i Frankrike och England: endast Voltaires, Rousseaus och Popes lefnads-historier äro tillräckliga att där om vittna. Men äfven Sverge har ej varit alldeles utan. Den så kallade *Straff-Sången*, *Lagstiftningen i Snilletts Verld*, och den i alla bemärkelser lilla Skriften kallad: *Kantiska Philosophien ur sin sjelfgjorda Obegriplighet utvecklad*, äro, att i hast påminna sig, mönster af hvad vi

Sven-

Svenskar kunne åstadkomma, då frågan är om Immoderation och defs grader, Skamlösheten icke oberäknad. Det är ock onekligt att den oförfärade förtröstan, hvar med Författare till sådana skrifter framträda på verlds-theatern, oändeligen snabbare sammanblåser ett anhang af ropare om deras ära, än den blygsamme Vitterhets-iddkaren eller Philosophen, af de upplystes vägda bifall lär att känna graden af sitt värde och sin rätt till medhåll. Men det behöfs ock ingen lång erfarenhet att finna, huru detta hastigt förvärfda menighets-rykte har en föga mindre hastig öfvergång, huru sådana skrifter antingen blifva obefvarade och glömde, eller granskade med rättvisa och därigenom offentlig öfverlämnade åt den dödande öppmärksamhet, som naturligen tillkommer stora ord nakna af värde, förvånande tankar utan fanning, och modiga anfall på sidan om faken. Och ännu en anmärkning: om man kastar en blick på förteckningen af Litteraturens Kämpar, så skall man finna, att Poëtaster, Philosophaster, korrt sagt Scriblerer af alla slag, utgöra de tolf tusende, och blott några få Författare af verklig förtjenst, hafva nedlåtit sig till deras gemenskap. Skulle det då ej vara så, att Immoderation merändels är

är et teken till tomhet och elände? att Tållsamheten och Sagtmodigheten naturligen åtfölja ölvertygelsen om styrka? och är ej, t. ex., ibland bevisen att Voltaire var en stor man, äfven det ett, att han i 10 år tålte J. B. Rousseaus och Abbé Desfontaines skamlösheter? Är det då ej så, att Moderation gärna förutslätter stor förtjenst? Och är det ej bättre att med en verklig sak-förtjenst segra i längden, än våga sin uppblåsta munvighet på eröfringen af ett pöbel-rykte?

Det vare långt ifrån min tanka, att villja utefluta all tvist och all granskning från de ämnen som kunna framställas till människors besinnande. Det anstår endast Despotismen och dess Stallbroder Jacobinismen, att yrka en sådan satts. Jag bekänner uppriktigt min tanka vara, att ingen större övishet kunde begås, än den att villja förmäna Författare tvista och granska. Man säge hvad man vill om den fälla råhet som herrskade under Medeltiden, synes det likväl ofs, som lefve så långt efteråt, likasom vore Upplýsningens tillstånd nog förmånligare för människan, nog enligare med hennes förnufts bestämmelse, än Okunnighetens tillstånd: och huru hade väl Europa kunnat uppnå

sin nuvarande, ändock ringa, odlings-grad, om ingen Författare nånsin sagt: *se här det sköna, det sanna, det nyttiga*; om ingen annan sagt: *min Vän, ni misstar Er, se här bevisen*; om således ingen öfvervägande och pröfvande Tanka hos människor upflått, som kunnat sofra det glittrande från det redbara, utdraga det sköna ur alla elementers förvirring, reda sanningen ifrån fophsimen? Eller har människan ännu i behåll den medskapade fullkomlighet, i kraft hvaraf hon af ren instinkt, utan förnufts-möda, kunnat skillja mellan Godt och Ondt, sedan det lednare olyckligtvis blef infördt här i verlden? Eller våra fromma Likar Iroqueferne, Huronerne, Caraiberne, Æthiopierne, m. fl. öfver hvilka naturens ohyssade ande sväfvat, visa de ois verkligen människan högre kommen i Förstånd och Dygd, än de til någon grad odlade Europeerne? Eller äro Förstånd och Dygd aldeles likgilltiga för menskligheten? Eller skall människan gå långt i någotdera, utan Tankans öfning, utan Uplysning? Den såkunnige allenast, skall med öfvertygelse bejaka detta. Människo-kännaren, älskaren af sitt Släktes förädling, befrämjaren af allt sannt och nyttigt, skall inse, medgifva, yrka nödvändigheten af Tankans frihet. Men han skall därför ej vara blind

blind eller partisk ens i ädel affigt. Han skall till och med redligen medgifva att en yttrad tanka kan blifva ett brott, kan beifras af en bestämd och på sanna principer grundad Lag: och i litteraira tvister skall han befordra Sakens ändamål, men önska att fanningen måtte föra talan för sig sjelf, och egenskaperna för personen; önska att en författare må, om han vill, få vara en annans cenfor inför Publiken, men att Granskningen må grunda sig på framställda bevis, näpsten svara jämt emot förbrytelsen, medgiften af det värderliga vara lika villig, som cassations-domen öfver det förkastliga: önska, änteligen, att hvarje författare måtte framför allt besinna, att Saken är ett, och Personen ett annat, eller kanske rättare, att en Persons Förstånd är ett, och hans Moralité ett annat; att den sednare bör vara heligt fredad, äfven då det förras egenskaper af fanningens skarpaste urkillning betviflas; att äfven kunskaps-bristen eller förhastandet hos en Autor i ett framställt ämne, icke utesluter förstånds-förtjenst i ett annat; att det Snille man ej kan gisfla till döds, skall man med detta medel förbittra; och att däremot exempel icke saknas att man gjort sig Anhängare och Vänner af Författare, dem man behand-



lat med en undervifande, ej fördömande rättvifa.

Men om Immoderation i Litteraturen är ett ganska skadligt fel, få är det i Religionen och Politiken ett alldeles förstörande. All slags Litteratur, och Philosophien, äfven när man därunder begriper Metaphysiken och Moralen, hafva blott til föremål vårt Förstånds daning, des riktande med kunskaper, ämnena för våra ädlare nöjen, reglorna för vårt individuella förhållande. Politiken och Religionen däremot syfta på intet mindre, än människornas allmänna samband sig emellan och med Gud, deras verkliga välfärd i detta lifvet, deras förhoppning i det följande. Föremål af så olika vigt och omfattning måste nödvändigt binda sig olika nära vid mennisko sinnet, olika upphetta passionerna, fätta forsknings-gåfvän i olika verkfämhet. Det är då i sin ordning att Politiken och Religionen måste lifligast verka, efter deras ämnen, de svåraste för begrepet att utgrunda och de lättaste att omtvilita, äfven röra passionerna närmast, och röra hela människoflägtet. Det är således äfven i dessa ämnen som det kostar den högsta sinnes-spänning att vara moderat: och denna anmärkning, hvad är den, för en välsinnad människa,

an-

annat än en uppmaning, att desto uppmärksammare vara på sin vakt emot egenkärleken och förvillelsen, att ej fördöma allt hvad hon ej klart kan fatta, ej förfölja dem hon ej kan öfvertyga?

Men det är ej af exemplen på detta rättvisa faktmod, som Europas andeliga och världsliga Annaler äro uppfyllda. Genom en besynnerlig nyck i menniskolynnet, finnes fällan Moderation där den borde finnas, hos Magten och Högheten. Kanske ligger orsaken däri, att mistänksamheten gärna följder den förra, och fåfängan den sednare: den ena är en svaghet i förståndet, den andra i hjertat: och det är i sin ordning att svagheten fruktar, och att fruktan förföljer. Åtföljes svagheten därutöfver af falska begrepp, antagna för rigtiga; så synes det problemet lätt upplöst, hvarföre Immoderation och Fanatismen äfven så ofta beherrskat de mäktiges, som de förtrycktes hjertan.

Men allt det som kan förklaras, är ej rätt: och det ligger, för den stungna mensklighetens öra, ingen tröst i de iskallda orden: *det går så till*. Skall då ingen hjälp någonsin få tilfredsställa hennes förhoppning? Jo det gifves en hjälp, en enda, Upplysningen; ty jag kan ej kalla en hjälp några få välfinnade Styrandes

Förstånd och Dygder: de äro stillande medel, icke läkande.

Jag vet, — ty det är tidens sed, — att man skall föka göra förhatliga både detta misbrukade ordet Upplysning, och hvarje person som nämner det. För att undvika strider med människor af klen begrepp eller ensidigt lynne, vill jag begynna med den förklaring, att jag här tager detta ordet i dess mäkt inkränkta bemärkelse, för intet annat än en sann kännedom af människors pligter och rättigheter. Jag skall nämna några de rysligaste exempel af den politiska och andeliga Immoderationens följder: jag skall låta blotta fasan tala till tidehvarvet: det torde ej sedan vara så förnekligt som man gärna ville, att en allmän kännedom af menklighetens främsta rättigheter och pligter hade afböjt dess grymaste lidanden. Se här en hopdragen tafla af de märkvärdigaste grusligheter som Historien förvarat:

De så kallade Förföljelserna mot de Christna under flera Sekler; Judafolkets mord-gärningar i äldre tider; Mithridatis mord på Romarne i Grekland och mindre Asien; de Romerske Triumvirernes Proscriptioner och öfriga blodsutgjutelser; Judarnas blodbad på alla icke-rättrogna

na i Cyrenaica och Chypern, under deras pseudo-Messias Andreas; masfacren i Theffalonica, anbefald af Theodosius; Kejsarinnan Theodoras förföljelse mot Manicheerna; de stora allmänna Korsfärderna til Palæstina; de enskilda emot Albigenferne och Waldenferne; Sicilianska Aftonfången; Masfacren i Frankrike på S:t Barthelemi-dag 1572; den juridiska förföljelsen mot Tempelherrarna; Philip II:s politico-fanatiska våldsamheter i Piemont, Calabrien och Nederländerna; Henric den VIII:s och Marias i England; Massacren på Protestanterna i Irland 1641; Inkräktingarne och Omvändelserne i Nya Verlden; en million Judars utdrifvande ur Spanien under Ferdinand Catholicus; alla Inquisitionens Tros-Acter i flere Sekler; Fransyska Revolutions händelserne; &c. &c. &c. \*). Hvilken oberäknelig mängd

C 4

af

\*) För de mindre kunnige må följande närmare underrättelser anföras. De så kallade Förföljelserne mot de Christna, hvaraf Pater Riccioli räknar 26, skulle ensamme utgöra en afskyvärd tafsa af Immoderationens följder i politiska och andeliga mål. Under namn af den första räknar han förföljelserna mot Stephanus, Jacob och Petrus, i Jerusalem, under Heroderne; den andra, i Rom, under Nero, från år 64 till och med år 68; den 3:dje under Domitianus, 90—96; vidare under Trajanus,

af politiska och andeliga brott och fafor  
in-

97—116; under Adrianus, 118—129; under Antoninus Pius, 138—153; under Marcus Aurelius, 161—174; under Severus, 199—211; under Maximinus, 235—237; under Decius, Gallus och Volusianus, 249—254; under Valerianus och Galienus, 257—260; under Diocletianus, Maximianus, Lacinius, 303—315, då Constantinus som hastigast återgaf Kyrkan frid; under Sapor II i Persien, tillfädd af Mager och Judar år 343; under Julianus, ett år; under Valens, 366—378; under Isdegerd och Varannes V i Persien, 420—450; under Vandalernes Konungar Genferic, 433—476; Huneric, år 483; Gondebaud, 494; Trasimond, 504; under Göthernes Konungar Leowigild och Recared i Spanien, 504—506; under Cosies II i Persien, 607—627; under Leo Isauricus och Constantinus Copronymus, tillfädd af Iconoclasterne 726—775; under Henric VIII i England, år 1534; under Taicosama, Xongusama och Toxonguno i Japan, anställd af Bonzerne åren 1587, 1616 och 1631.

Man måste härvid göra Fader Riccioli åtskilliga rättvisor. Den första, att han med all christelig enfaldighet trott på berättelserna endast af de förföljdas Häfdateknare, hvilka ofta äro lika fåkunniga som anderika och bittra; hvaraf har händt att några Regenter i förteckningen inslutit under namn af förföljare, hvilka aldrig tänkt hvarken nog oredigt eller nog grymt, för att under en sådan tiazel kunna förtjena deras namnkunnighet: sådana äro, t. ex., Hedningarne Trajanus, Ane

innesfattar icke denna korrta lista? Jag har  
lik-

C 5

koninus, Marcus Aurelius, Julianus, hvilkas antal förmodeligen ännu med en och annan skulle kunna ökas. Den andra, att han i sitt varma nit icke bevilljat andra än ägta Catholiker den äran att kallas Christna; hvidan han redligen tagit sig till vara att nämna någon enda förföljelse mot Christna Religionens öfriga secter, eller Catholikernes gudeliga försarande med de Kätterska Protestanter. Den tredje, att han vederbörligen som en Ordens-hemlighet fördoldt de måhända mindre lätträknade tillfällen, då hans Christna genom uppror eller förtryck gifvit små anledningar till de förföljelser de lidit eller öfvat. Den fjerde, att han icke eftergifvit sin Religions, genom skickliga bibel-tolkningar bevista och genom flera Påfveliga Bullor bekräftade rättighet, att med eld och svärd näpfa dessa halsstarriga Affallingar, hvilka nationals bebott de andra Verldsdelar, och intil näpstens stund lefvat i det grofvaste mörker om sin Christendom, samt af lutter kättersk fåkunnighet icke velat tillåta sig plundras och marteras i detta lifvet, för sin eviga sällhet i det andra.

Men ehvad värde man må gifva åt P. Ricciolis uppgifter, står det ändock fast att alla dessa blodsutgjutelser varit antingen andeliga eller politiska; att de kostat många hundra tusen människors lif; och att många af dessa förföljelser varit åtföljda af öfverlagda orättvisor, och marteringar så utfökta, att man nästan ville tro, det de Christnas ty-

likväl ej här uppgifvit andra händelser,  
än

ranner bestått af helt andra skapelse-elementer, än vi andra.

Så goda Själur torde väl finnas, som förmoda att sådana grymheter ej kunnat utöfas hos andra än Hedniska nationer eller under ochristnade Konungar och Styresmän. Framställom exempel opartiskt. Att de afskyvärdaste blodsutgjutelser föröfvades af Judafolket fins emellan i äldre tider, att där understundom slagades menniskor (utom krig) 20 och 30,000-tals, är nog bekant; men vi behöfve ej föka grymheter så långt tillbaka.

Pontiske Konungens Mithridatis mordgärningar äro ibland de märkligare i den äldre Historien. I förbigående kan nämnas att han kårt efter sitt anträde till regeringen (vid 12 års ålder), lät mördas sin bror och sin mor, att han sedermera lät mördas Ariarthus, Konung i Cappadocien, att han sedermera mördade des äldsta son och bortjagade den andra för att sätta en af sina egna söner på Capadociska thronen. Men sin i all evighet märkvärdiga ogärning begick han emot Romarne, hvilka, jag medgifver det, utan rättighet, ville sätta en gräns för hans omätliga inkräktningsslykt. Han hade förstört tre Romerska Armeer i mindre Asien; han hade eröfrat Bithynien, Capadocien, Phrygien, Mysien, Lycien, Pamphilien, Paphlagonien, Thracien, Macédonien, Grekeland, en del af Cycladerna. Man kunde med hans stora talanger, stora Generaler och förträffliga Troppar, ej vara mäktigare, än han var; och likväl lät han under denna högd af lycka, blott

än dem, hvilka, allmännaft kända, föga be-

för att göra spe af Rom, på et dygn mörda alla Romare eller Italienare som funnos i Städerna af Grekland och mindre Asien. Att Appianus nedfätter de mördades antal från 150,000 (som Plutarchus uppgifver) till 80,000, minskar nummern utan att minska ohyggligheten af massacren, hvilken desutom inbegrep Qvinnor och Barn. En sådan gärning är öfver all annan anmärkning, än den om deselikhhet med Konung Carl IX:s i Frankrike be- drift på S:t Barthelemis dag 1572.

De så kallade Proscriptioner under de Romerska Triumvirerna, förtjena äfven någon uppmärksamhet. Man kan kalla dem mord enligt förteckning. Det var egenteligen Marius, Sylla, Antonius och Octavius ( sedermera den store Augustus) som utmärkte sig med dessa grymheter, hvilkas lösen var, ej Röfvarns vanliga *penningar eller lifvet*, utan *lif och penningar*: ty ändamålet var ej att lefva, utan att regera; ockfå är det med de Romerska Triumvirernas tidehvarf, som den nyls förflutna skräck-epoken i Frankrike har den närmaste likhet. Jag vill här blott nämna Marii och Syllas mandater: de öfriges upp- nådde ej fullkomligen dessa, i annat än ned- righet. Marius och Cinna förenade, stodo med Armeer för Roms portar. Cinna blef vald till Consul: han tågade in. Men Marius stadnar qvar utanför Staden under förevänd- ning att vörda beslutet som hade landförvisat honom, och begär att genom ett nytt beslut tillåtas återkomma til Rom. Folket samman- kallas. Knappt hafva två eller tre Tribus rö-



behöfva mer än nämnas, för att med sin  
åmin-

Rat, förrän han ingår i Staden, följd af 4000 väpnade slafvar, hvilka, sedan portarne blifvit tillslutne, sprida sig kring alla qvarter, och mörda enligt lista alla dem hvilka Marius ej ville benåda. Mördandet varade i flera dagar, hvarefter de bägge Triumvirerne, af en icke undransvärd fruktan för så lydiga redskap, låto mörda sjelfva mördarne, allesamman, fyratusen. — Sylla, efter bataillen vid Rom, mot Telesinus, fann slagtnings-fältet beäckt med 50,000 döda. Likasom denna summa ej hade varit nog stor, lät han genast på samma ställe nedgöra de fångna: och deras antal utgjorde 8000. De öfrige Troppar af hans skingrade motståndares härar, skickade till honom deputerade: dem lät han säga, att han skulle skänka lifvet åt alla dem, som gjorde sig det värdiga genom sina kamraters dödande. De vände då sina vapen mot hvarandra: 6000 undsluppo denna massacre och gånvo sig åt Sylla. Efter sitt intåg i Rom, lät han innesluta dem i Circus, och mörda dem under ett sammanträde som han i Bellonas tempel därbredvid hade med Rådsherrarna, åt hvilka, förkräckta vid de olyckliges jämmerrop, han sade: *Bryn Er ej om det bullret, det är bara Rebeller som jag straffar*, och fortfor straxt med det Tal han förut begynt. Södermera lät han på Torget anslå en lista med namn på 40 Rådsherrar och 1600 Rid-dare, dem han förklarade fogelfria, och utfälte 2 talenter i belöning för hvarje hufvud. Två dagar derefter proscriberades åter 40 Senatorer och ett stort antal af Roms rikaste

Åminnelle väcka en snart sagt spasmodisk  
fa-

Medborgare; de fogelfrias söner och son-söner förklarades förlustige all medborgare-rätt, och hvar och en fogelfri själf, som hade frälst en fogelfri. Så fortfor han någon tid att låta mörda alla dem han och hans vänner anfågo som föremål för sin hämd eller snålhet, belönte Husbonde-Fader och Broder-mord, confiscerade de fogelfrias egendom, inbegrep i sin proscription hela provinser, bemäktigade sig husen och ägorna af alla de Italienska Städer som hållit Marii parti, och utdelte dem åt 47 Legioner Soldater, som hade tjent under honom \*). Och ännu en grymhet: under proscriptions-tiden i Rom, öppnar Staden Præneste sina portar för en af Syllas Arméer. Sylla begifver sig dit, låter springa öfver klingan allt hvad som kunde bära vapen, och under sina egna ögon nedhugga 12,000 menniskor, inneslutna på et ställe. Fransyska Nationen vet om sådana ogärningar äro möjliga. Det är ej heller en fabel, att Octavius, Antonius och Lepidus uppoffrade,

\*) Följande anecdot är ej främmande för ämnet. Cajus Metellus frågade Sylla en dag offentligen i Senaten: *När vill du sätta en gräns för dina Medborgares uselhet? Vi vån-te icke att du förlåter; men befria oss ifrån en ovisshet värre än döden, och säg oss åtminstone hvilka du vill skona.* Sylla svarade kallt: *Det vet jag ej själf ännu; jag har hittills proscriberat dem som jag påminn mig; de andra skola följa, allt efter som jag kommer ihog deras namn. Man måste vara enväldig för att kunna vara så hård; men huru kan man vara så hård, när man är så mäktig?*

fafa ; jag har ej nämnt någon af de kanske

enligt öfverenskomna listor, 300 Rådsherrar och 2000 Riddare. Men läsaren torde vara trött vid Romerska storverk. Framställom andra.

En af de grufveligaste blodsutgjutelser som den religiösa och politiska fanatismen åstadkommit, var utan tvifvel den som Judarne i Cyrene och Chypern föröfvade i Trajani tid. En vid namn Andreas, som gaf sig ut för Messias, väckte deras entusiasm, och inbillade dem att de skulle kunna återtaga Jerusalem och besitta det förläfvade landet, om de förut utrotade alla icke-rättrogna, på de orter där de hade sina fläta Synagogor. I denna öfvertygelse dödade Judarne, efter berättelse, öfver 220,000 människor i Cyrenaica och Chypern. Raseriet gick så långt att en del åto af de mördades kött, gjorde sig bälten af deras inälfvor, tvättade sig om ansigtet med deras blod. Dessa 220,000 ogärningar blefvo straffade så mycket de kunde straffas: sågom ej därför, att Trajanus var förföljare.

Men sågom det om Theodosius, ej i allmänhet, men vid följande tillfälle, tillräckligt att fördunkla en efterdömlig regerings ära. Botheric, Chef för Kejsrerliga garnisonen i Theffalonica, hade, tillika med några af sina förnämsta Officerare, blifvit mördad och släpad kring gatorna under ett till sin orsak aldeles obetydande folks-tumult. De brottslige borde lagligen straffas och straffas med en rättvis stränghet. Theodosius föredrog hämden, och lät den öfvergå skyldiga och oskyl-

ike lika grusliga, där et mindre antal men-

diga. Han lät kungöra Circensiska Spel, hvilka Theffalonicas Invånare anmodades att bivafta. Så snart spelen voro började, erhöilo de omkring Circus i tyfthet famlade troppar befallning att nedergöra Theffalonicas Invånare. Mördandet påftod i tre timar: intet afseende gjordes på ålder eller kön: Kejsaren hade utfatt ett visst antal hufvuden, som hvar och en skulle leverera. De dödades mängd besteg sig, enligt somliga Författare, till 15000: låtom ois tro de moderataste, som upgifva den till 7000: nummern är tillräcklig för en ogärning. Men ockfå uteflöt Biskop Ambrosius Kejsaren under hela åtta månaders tid från Kyrkans gemenskap: och Theodosius lät sedan aldrig mer förlåtligen mörda 7000 underfätare.

På ogärningar för religieuse orfaker gifves ingen fruktbarare historie, än det västra Kejsaredömet. Le Beau, Fleuri, Gibbon vittna ohyggligen därom. Nämmom allenast ett exempel, det rysligaste af alla. Kejsarinnan Theodora (i nionde seklet), Enka efter Theophilus och Förmynderka för Michael III, var häftig i religions-mål, och understödde Bildernas dyrkan med all den hetta, en för mensktigheten vigtig religions-sats skulle förtjena. Med samma hetta förföljde hon naturligtvis alla kättare, eller rättare, med henne olikt tänkande. Bland dessa utmärkte sig Manichéerne, hvilkas antal var ganska betydligt. Hon gaf befallning att låta mörda dem mangrant. Det lyckades med 100,000 själar: 40,000 undsflydde och spridde sig i Califernes

människo-lif, i oräkneliga små kringströdda

Stater. Pater Riccioli nämmer ej härom. Manichéerne voro likväl ej aldeles ochrifne. Människor voro de ock. Men denna egenskap har ej alltid verkat mera rättvisa eller tållsamhet hos jordens olika tros-förvandter, än hos jordens mäktige.

De ryktbara Korsfärderna, hvilka intaga ett så märkeligt rum i Europas och menckliga därskapernas historier, voro väl till sitt första ändamål icke förföljelse. Detta ändamål var eröfringen af det heliga Landet; men oberäkнад den verkan, människors och länders fördöelse, som dessa krig, fast i högre grad, hade gemensam med andra, kan det tillika ej vägras, att det påfveliga intresset och folksfanatismen utgjorde deras orsak och befordrings-medel: knapt var under Eremiten Pierres anförande den första armée samlad, förrän gudaktigheten urartade till en verkelig intolerance; och förföljelsen blef en visst ej o tillärd följd af den andeliga egennyttan och lyftnaden att regera Europas Princlar och folk; ja, allmänna språket var verkeligen att man skulle *utrota de otrogna*. Huru detta prisvärda förslag lyckades, inhämtas nogsam af Geographien, som omtalar i hvilka trognas händer det heliga Landet är ännu i dag. Men att det misslyckades bör vid första påseende väcka alla tiders förundran, när historien vittnar att de goda Catholiker som uppoffrades i Saint-Louis bägge Korsfärder, utgjorde ungefär 150,000; i Fredric Barbarossas 150,000; i Philip Augusts och Richard Lejonhertas 300,000; i Jean de Briennes 200,000; i alla

da flockar på jorden, eller där färskilda Indi-  
 N:o 23 & 24. D vi-

de föregående, under Pierre, Godscalc, Godfroi de Bouillon, S:t Bernard, 1,600,000: summa 2,400,000 mennikor, som intolerance-andan, på ungefär tvänne sekler (ifrån år 1093) kostade Europa. Man kan lätt döma att offren af de otrogna ej kunde vara mindre talrika. Och att förödelsens styggelser under stundom på ett rysligt sätt åtföljde dessa heliga Färder, därpå är, ibland andra exempel, äfven det ett, att en skara af de Korfede under Munken Pierres generalat, hvilken tågade genom Tyskland, gjorde löfte att neder-göra alla Judar som träfades i desz väg; och att dessa vild-män verkligen i Speyer, Worms, Cölln, Maynts och Frankfurt öppnade magen på ett stort antal Judiska män, Qvinnor och Barn, och sökte i deras inelvor det guld, som dessa uslingar påttodos hafva nedfväljt. *Tantæne animis colettibus iræ!*

Under dessa Croifader har jag ändå ej inbegripit dem, som christna. för vissa skiljag-tiga öfvertygelses, antält emot andra christna. Sådan var den som kungjordes och begyndes år 1210 emot Albigenerne (så kallade af Staden Albi i Languedoc); som varade i 18 år, igenom det motstånd korscherrarne funno hos Grefvarna af Toulouse; och flöts med mör-dande och brännande af flera tusende invåna-re i Städerna Beziers, Carcassonne, Lavaur, och ett ganska stort antal Byar däromkring: Och med hvilka ohyggliga omständigheter! Beziers invånare mördades i en Kyrka, dit de, såsom till ett heligt rum, hade tagit sin tillflygt; vid Lavaurs belägring togos 80 A.

viduer orättvist gått förlorade: och alla for-

delsmän tillfånga: de dömdes mangrant att hänga, men när galg-bygnaden funderbrast, öfverlämnades de åt de Korfede, och mördades; Seigneurns af Lavaur Syfter kastades i en brunn, och omkring brunnen brändes 300 menniskor; i byn Cazeras brändes 60; på ett annat ställe 180; i Laval 400 på en gång, hvarom Inquisitorn Louis de Paramo, som skref 1589, yttrar sig, att han i hela Inquisitionshistorien icke funnit en så lysande Tros-Act och ett så högtidligt spectakel, m. m. Denna Sect, som till sina tänkesätt var fredlig, i sitt lefnadstätt arbetsam, men i sina religionsfattsfer hade det kätteri att ej villja betala de Catholska Andeliga för vissa saker, som dels icke finnas, och dels kunde förvärfvas gratis; denna Sect, hvars upplystare fattser Hufs, Calvin, Luther och några Europeiska Nationer sedermera antogo, utrotades genom nämnde korsfärd, på några få menniskor när, hvilka undkommo sina bödlar och förenade sig med de så kallade Waldenser (les Vaudois) eller invånarne i dalarna af Piemont, Frankrike och Savoyen: ett lika ädelt folk till sina seder, och i tros-läror föga skilljaktigt \*).

Låt om oss nu höra Waldensernes öden. Efter ungefärligen tvänne Sekler, eller år 1487

\*) Följande gamla provençal-vers teknar deras moral:

Que non volia maudir, ne jurar, ne mentir,  
N'occir, ne avourar, ne prenno de altrui,

Ne stavengar de li suo ennemi,

Los dizons qu'és Vaudez, & los fezons morir.

formeliga krig har jag fatt utom beräk-  
 D 2 ning;

skickade Innocentius VIII till Piemont en Legat, Albertus de Capitoneis, att predika en korsfärd emot dem. Den Påfveliga Bullan uppmanade Inquisitorerne, de Andeliga och alla Munkar, att anfälla Kättarne med vapen, förtrampa dem såsom giftiga ormar, och använda allt sitt bemödande på ett så heligt utrotande. Påfvarnes vältalighet var den tiden fällan utan verkan. Waldenserne förfölljdes häftigt. De uppsatte federmåra skrifteligen sin trosbekännelse, och tilegnade densamma Konungen i Frankrike Frans I. som med ett visserligen icke oädelt hjerta, likväl hade sina paroxysmer af förföljelse-anda \*). Svaret på trosbekännelsen blef att Waldenserne skulle behandlas såsom förhärdade Kättare, och dömmas till elden. År 1540 utfärdade Parlamentet i Provence denna dom emot 19 de betydligaste invånare i byarna Merindol och Cabvière, och befalte att deras skogar skulle nedhuggas och deras hus raseras. De förskräckte Waldenserne skickade en deputation till Cardinalen Sadolet, Biskop i Carpentras. Denne värdige Prelat gaf dem sitt förord, och Commendanten i Piemont, Langeai, befallte uppskof i executionen. Det är i sanning rörande att finna två menskliga varelses ibland barbarer! Frans I ville äfven förlåta,

\*) En gång, midt under det han beskyddade och foldade Protestanter i Tyskland, anförde han sjelf i Paris en procession, hvarest många Kättare uppbrändes på det sätt att de flera gånger doppades i lågorna, till dels de dogo.



ning; jag har ej nämnt någon af de ännu

med villkor att Waldenserne skulle affvärja sina fattfer. Man kan öfvertygas ifrån en Religion: man öfvergifver då sin, efter pröfning af en bättre;

Mais renoncer aux dieux, que l'on croit dans  
son coeur,

C'est le crime d'un lâche & non pas une er-  
reur,

C'est trahir à la fois, sous un masque hypo-  
crite,

Et le dieu qu'on préfere, & le dieu que l'on  
quitte,

C'est mentir au ciel même, à l'univers, à soi:  
Mourons. (Alzire. Acte V).

Fullkomligen sådane voro denna Sectens tänkesätt: De voro brottlige den tiden. Förste Parlaments-Præsidenten d'Oppede, i affkyvärdt minne, utverkade befallning om domens verkställighet 1544. Han och General-Advocaten Guérin erhöilo Troppar därtill och förde dem. Waldenserne försökte ej ens att försvara sig. Soldaten nedgjorde med en ytterlig grymhet, Män, Qvinnor, Barn, Gubbar, allt hvad ej hann att fly. Antalet räknas till 6000; tjugutvå byar lades i aska: Waldensernes dalar blefvo ödemarker: och en tredjedel af Frankrike antog Calvinismen. För rättvisans skull bör likväl medgifvas att undersökning öfver dessa grymheter anställdes under följande regering: och de mördade erhöilo den offentliga reparation, att Inquisitorn Jean de Rome, förfölljellens upphofsman, dömdes till fängelse, och Advocaten Guérin hängdes. Ett lif

nu otaligare, som ej kostat mennisko-lif,

D 3

el-

mättes med 6000: orättvisorna, grymheterna fattes ej i beräkning. Och skulle man väl tro, att dessa olyckliga dalar år 1655, på befallning, å nyo belöktes af två Regementen under Marquis de Pianese, med Capuciner-Munkar i spetsen för sig; att man vandrade håla från håla, masfacrerade hvarje Kättare som igenfanns, upphängde Qvinfolk nakna i träd, bestänkte dem med deras barns blod, fyllde deras magar med krut, och tände eld därpå, m. m. ? Tankan tvärstannar härvid.

Den ryktbara Sicilianska Aftonsfängen, eller det mord som i en af Påskdagarna 1282 under aftonsfängen föröfvades på alla Fransoser på Sicilien, bör äfven ingå i räkningen af de colossala ohyggligheter som besäckat jorden. Men då den, efter någras tanka, måhända mera härflöt af ett i hast uppkommit folks-raferi, än af något upplåt med uträkning på sådana följder; torde den ej böra sättas alldeles i bredd med ofvannämnde förföljelser, utan egenteligen framställas till väckelse af en tanka på nödvändigheten af sjelfva pöbelns upplysande om pligten att vörda de enklatte, begripligatte af människans rättigheter, och Samhälls-Lagens folklart utkräfliga fordringar.

Däremot har blodbadet på S:t Barthelemis dag (den 24 Augusti) 1572, alla erforderliga egenskaper, för att nämnas jämte de förra. Det var Religions-fanatismen, som gjorde denna massacre möjlig och helig; men det var egenteligen Politiken, som anstälde den. Det var en Fransysk Drottning, det

eller de tilfällen då Staters Styresmän eller

var Hertigen af Guise, Marskalken af Retz och Cardinalen af Birague, som gäfvo rådet därtill: det var Frankrikes Konung Carl IX, som mottog det, som ej besinnade att man är Kung för *alla* sina underfåtare; att man är Menniska innan man är Kung; att man åtminstone ej är Kung för att befälla mord, ännu mindre för att begå dem. Det var han som lät utfärda hemliga ordres till alla Gouverneurer öfver Provinser och Städer att förfåtligen låta utgjuta hans Protestantiska underfåtares blod, icke dem ens undantagna, som grånat i en lugn och dygdig idoghet, eller offentliga förtjenster mot fäderneslandet. Det var han, som från sitt fönster sjelf sköt på sina underfåtare. Det var han, som genom en gärning, snarlik September-morden i Paris 200 år sednare, men i vissa hänseenden vida fasligare än dessa, skapat sig den enda namnkunnighet han förmådde, den af 70,000 människors mord inom en vecka af sin Regering \*; genom en verkelig conspiracy; utan åtskillnad på brottlighet och oskuld; och 70,000 människor, dem han var satt att hägna: Och hans offer hade blifvit ännu flera, om i hans Land ej funnits en Saint-Herem, en Chabot, Gordes, d'Ortes,

\*) Den Protestantiske Hertigen af Sully utfåtter denna nummer, lika med de Thou; den Catholske Arke-Biskopen Perefixe råknar 100,000; Abbé Caveyrac råknar endast 15000, men det måste förlåtas honom, efter han ej så noga kunde veta hvad som tilldrog sig halftannat århundrade förr än han föddes.

ler oftare deras rådgifvare, då Påfvar och

D 4

Pre-

la Guiche, d'Ognon, och andra, som vågade misflyda mord-befallningen, men dem ingen nämner, emedan fordran på vissa pligter verkligen är så allmänt inpräglad i människohjertat, att man likfom ej märker den förvandling de i vissa mörkare tidevarf undergå till dygder eller dygders likar.

Förföljelsen mot Tempel-Herrarna har en viss märkvärdighet, icke så mycket för offrens talrikhet när man gör jämförelle med nysnämnda blodsutgjutelser, som för den politiska och andeliga ondskan, hvilken var dess upphof, och för den orättvisa och grymhet, hvarmed den verkställdes. Denna Militair-Orden, som år 1118 inrättades i Jerusalemland af Hugues de Paganès och Geoffroi de St. Ademar jämte 7 andra, till försvarande af Christi graf och till beskydd för de pelegrimer som vandrade till det heliga Landet, hade, efter förstöringen af Jerusalemland 1186, spridit sig i de flesta Europas Stater, och genom de storas och de ringares frikostigheter vuxit till den grad af rikedom, att den vid sitt kullkastande, eller inom 200 år efter sin inrättning, ägde 9000 Kloster eller Seigneurier i Europa. Det är troligt att i en Orden så krigisk, så förnäm, så rik och så talrik, vissa ofoder och en stötande stolthet måste regera. Men ehuru dessa ofoder och det orimliga påståendet om irreligion utgjorde anklagnings-punkterna, voro Ordens anseende och egentligen dess rikedom orsakerne till dess undergång. Med rätta eller ej, hade en del af de Fransyska Tempelherrarna blifvit förhatlige för Philippe le

## Prelater eller legionerna af deras tjenare, nöjt

Bel efter ett folks-tumult i Paris 1306 i anledning af pålagornas tyngd och utkräfning: han påstod att de haft del däri, att de skickat penningar til hans fiende Bonifacius VIII, att de talt illa om honom och hans bägge favoriter Marigny och Barbette, med mera som kunde dragas till domskäl emot individuer, men aldrig mot ett helt samfund, kringspiddt i Europa. Philippe var hämdgirig, högdragen, snål, flösagtig, och öfverfåg alltid med de medel hans ministrar använde att skaffa honom penningar: han antog lätt förslaget om Tempel-Ordens förstöring, såsom ett medel att både hämnas och rikta sig. Det behöfdes allenast åklagare, och de voro till hands. Tvänne affällige Tempelherrar, fängslige för brott, begärde att för Kungen personligen och ensam yppa viktiga saker. De hördes, och på deras åklagan, sände Kungen till alla Gouverneurer och Officerare förseglade ordres med förbud vid lifs-straff att öppna dem förr än den 13 October 1309. Enligt dem fängslas på den dagen alla Tempelherrar i Frankrike: och Kungen låter genast i sitt namn sequestrera deras egendom, tills vidare. Påfven Clemens V, Philips kreatur, utfärdar Inquisiteurer, Commissarier, Bullor emot dem i flera riken, med uppmaning att följä Frankrikes exempel. Det lyckades i Castilien, Aragonien, Sicilien och England; men det var nästan endast i Frankrike de beröfvades lifvet. 201 vittnen anklagade dem dels för oanständigheter, dels för orimligheter. 213 Riddare, Ordens-Stormästaren, Stormästaren af

nöjt sig att med marteringar, böjor, fängel-

D 5

Chypren, Mästarna af Frankrike, Poitou, Vienne och Normandie, påstodos hafva bekant dem; öfver 100 undergingo grymma torturer; 55, som ej ville bekanna sig brottslige, brändes lefvande på en dag: Stormästaren (Grand-Bailli) Jaques de Nolay, och Guy, dauphin af Auvergne, tvänne af de förnämsta personer i Europa, kastades äfven lefvande i lågorna den 18 Mars 1314, för det de, långt ifrån att bekänna någon brottslighet, på schavotten besvuro Ordens oskuld. På många vittnesmål till Ordens förmån gjordes intet afseende: och 74 oanklagade Riddare, som åtogo sig defs försvar, blefvo icke hörde. Philippe le Bel lät gifva sig 200,000 livres af Tempelherrarnes egendom, hans Son Louis Hutin 60,000; Påfven, som af egen magt och myndighet, i ett hemligt Consistorium affkaffade Orden 1312, feck äfven sin goda del: Och denna finance-operation härmedes med lika orättvisa, ehuru ej med lika grymhet, af de öfrige Stater där denna Orden hade besittningar. Man bör märka att 3 år före Riddarnes fängslande hade Philip redan beslutit — ej att straffa några brottsliga individer — utan att *utrota Tempelherrarna*.

Philip II i Spanien ansågs vifferligen af många för en djup och christelig Statsman: hvilka båda thefers grundelighet bäst kunna pröfvas däraf, att han i sina länder utrotade Protestanterna hvar han kunde och därigenom miste för alltid sina Nederländer. I Spanien var Protestanternes antal ej stort; men dem

gelfer, skam-straff, beröfvande af välfärd,  
up-

som funnos låfvade han högtideligen, inför ett Crucifix, att utplåna allesamman. Inquisitionen understödde honom väl. I Valladolid brändes med fakta eld alla som misstänktes för kätteri: och Philip beskådade detta spektakel från sina fönster. Han feck veta att några Kättare funnos i Piemont, befallte Gouverneuren i Milano att ditsända Troppar, och skref tillika dessa orden: *alla i gylgen*. På lika underrättelser från Calabrien, befäl- ler han att alla Kättare skola nedslåas, utom 60, hvaraf 30 skola hängas och 30 brännas. Till Nederländerna, där han med sin despotisme ville kullkasta den gamla Statsförfattningen och införa sin Inquisition, skickar han Hertigen af Alba, hvars stenhjerta han kände lika väl som hans militairiska talanger. 53,000 människor blefvo offer för Philips politiska och andeliga nit, och Alba skröt af att hafva låtit 13,000 af dessa dö för bödelns hand. Detta skedde på 1570-talet: och icke många år därefter var hans magt öfver Nederländerna försvunnen. Det synes som vore det ej svårt att vara både klokare och christligare.

Stora Britannien har ej heller saknat exempel på förföljelser. Man känner de blodiga oenigheterna emellan *hvita* och *röda Rosorna*. Man känner huru Henric VIII, tyran i allt, uppoffrade ömsom Catholiker och Protestanter åt sina egna, i religionen som i politiken despotiska, tänkesätt. Man vet att hans dotter Maria lät af blott religions-fanatisme bränna 1800 människor; att ett qvinfolk accoucherade på bälet, att några kring-

uppehälle, godt namn och rykte, göra det-

stående af medömkan ryckte barnet ur elden, men att den nitälskande domaren lät kasta det tillbaka. Detta är redan afskyvärdt. Men fasligare än allt annat i Engelska Historien, och lik i grymhet, änskönt ej i namnkunnighet, med Barthelemi-festen i Frankrike, var massacren i Irland 1641, hvilken Catholikerna anstälde mot Protestanterna; minst 40,000 menniskor, utan afseende på ålder och kön, mördades; Catholikerne förebur Konungens (den olycklige Carl den 1:s) och äfven Drottningens authorisation; men bägge voro okylidige därtill: den för sin tid tolerante Jacob 1:s Son och den i alla sekler vördnadsvärda Henric IV:s Dotter hyfte ej få omenkliga tänkefätt. Orfakerne lågo i den Catholska nitälskan, retad af Protestantismens nya och mindre egennyttiga läror, och i den folksfanatisme som vid denna tiden omskakade Stora Britannien. Det vore väl om de som med så mycken värma i våra dagar yrkat folksrevolutioner, underfundom hade i minnet återkallat sådana exempel: de skulle, måhända, då i lagom tid och utan egen erfarenhet hafva lärt, att anarchien är ett lika så afskyvärdt regeringsfätt som despotismen, att dess orättvifor äro lika outräkneliga, och att den förfä utvägen att förlätta menniskor i ett bättre tillstånd, är att bibringa dem begreppen om allmän rättvisa emot hvarandra, och om nödvändigheten att veta innan man handlar. Utan dessa, är en menighet alltid en rö som drifves hit och dit af hvarje vind, som den



detta lifvet till ett helfvete för alla de  
fien-

andeliga eller politiska egennyttan kan up-  
blåsa.

Men af alla ogärningar som besläktat vårt  
slägte, lärer väl ingen förfärligare kunna näm-  
nas eller tänkas, än den nya Verldens In-  
byggares medfart af Spaniorerna. Man be-  
hövver ej säga mer, än att eld, svärd, gal-  
gar och hundar ömsom nyttjades att i Guds  
namn förgöra dem; att girigheten sammanver-  
kade med religionsfanatismen till detta him-  
melskriande ändamål; att den vördnadsvärda  
Biskopen Las Casas, som, efter sin återkomst  
till Spanien, inför Carl V förde mensklighets-  
talan mot sina landsmän, intygade, det  
han på alla Lucayiska öarna icke träffat mer  
än 11 infödingar öfriga af 500,000, att på  
Cuba och Hispaniola öfver 2 millioner blif-  
vit på fätt eller annat förgjorda, och öfver  
12 millioner på fasta landet.

Inquisitionens brott i Guds namn finnas  
strödde i de flästa Catholska Länders Häfder.  
Här gör tillfyllest att nämna, det Paramo up-  
gifver antalet af dem, som blifvit aflifvade  
genom Inquisitionen ifrån des inrättning af  
St. Dominique i början af 1200-talet och till  
1589 (då Paramo utgaf sin bok), till mycket  
öfver 100,000 menniskor: och huru många of-  
fer hafva icke fallit sedan den tiden!

Jag har ej nämnt förföljelserna mot Hus-  
sterna; Birger Jarls förföljelser i Finland;  
Christiern II:s i Sverige; förföljelserna i Ce-  
vennerna och Vivarais; återkallelsen af Nan-  
tiska tolerance-Edictet i Frankrike, och en  
snart sagt otalig mängd större och smärre för-

fiender, hvilka de ej vårdat eller vågat beröfva dagen och andan; jag har ej nämnt den färskilda clafs, som ur häfderna skul- le kunna formeras, af menniskor, hvilka, icke allenast oskyldige, utan verkligan rätt- sinnige, blifvit förfölljde för Sanningar och Dygder öfver deras Tidehvarfs fattning och lynne, eller stridande mot fåvettiga fördomars beqvämlighet och vansinniga in- treffens helgd; och om äfven alla dessa kunde med en fulltalig beräkning fram- ställas, hvilka myriader af förfölljda men- niskor skulle ändå ej återstå, hvilkas namn och öden bortdödt med dem sjelfva, hvil- ka, förlorade för historien och menniskors minnen, ej ens fått njuta det hopp, att tje- na till bevis på mensklighetens lidanden genom otålsamheten och fanatismen, till un-

följelser, hvaraf Verlds-Historien öfverflödar. Hvad som i våra dagar tilldragit sig i Frank- rike, behöfver ingen beskrifning. Det har varit nog att för de mindre belätte framställa några exempel, till bevis att allestädes, där falska begrepp herrskat i politiken och reli- gionen, hafva menskliga passionerna låtit up- drifva sig till fanatisme hos både styrande och lydande. Det följer ju då, att bättre begrepp måste sökas och spridas: och känner ej hvar- je dygdig meanniska med läkerhet inom sig att de finnas?

undervisande exempel åt förstånds förmög-  
nare tidehvarf!

Men hvadan kommer då, att i ett Slägte genom sina förmögenheter tydli-  
gen bestämmt till ett gemenamt brödra-  
skap, så många millioners dyrbaraste,  
klaraste rättigheter kunnat få oförsynt be-  
tviflas, våldföras, förtrampas? Om det  
egna intresset är en lika stark och hetlig  
drifkraft hos den stora pluraliteten af men-  
niskor, hvad är det som förmått kasta  
slafveriets eländen på mängdens skuldror,  
och lagt öfverlägsenheten i händerna på  
ett inskränkt antal? Ligger ej hela orsa-  
ken härtill i menckliga förmögenheternas  
olika odling, som gifvit det ringare an-  
talet Förståndets trollkonst emot styrkan?  
— Om det gifvits Stater och Tidehvarf,  
då Nationerna varit mera väl-lottade än i  
andra, kommer det ej sannolikt däraf,  
att allmänna Opinionerna då bestått af vis-  
sa sanna kunskaper och rediga tankar, som  
förut varit oupptäckta, eller sedermera  
blifvit hopgifva med fördomarna, och för-  
svunnit? Om af de Tidehvarf vi med nå-  
gon säkerhet känne, Medeltiden har för  
Europas folkslag allmänneligen varit det  
osällaste, skulle ej orsaken därtill böra sö-  
kas i det okunnighets- och förvillelles-till-  
stånd, hvaruti Europa då, mer än i något  
an-

annat tidehvarf, var förfäkt? Eller skulle det vara en blott tillfällighet, att människoläggets olyckor och des ökunnighet i alla tider sammanfött, och att graderne af de förra alltid varit i noga förhållande till graderna af den sednare?

I sanning, om jag ägde magten och villjan att nedstörta människoläggets från sin nuvarande icke alltför höga fällhetsgrad, till det yttersta djup af ofällhet, hvilket vore det främsta medel att därtill nyttja, hvilket det medel, hvarförutan min plan alldeles skulle misslyckas? Vore det ej en allmän Blindhet? Skulle jag ej nödvändigt arbeta på att förvända alla riktiga begrep, understöda alla fördomar, gifva menskliga forskningen alldeles falska tanke-mål både i detta lifvet och det andra? Skulle jag ej föka såsom tros-läror utspreda, att ingen annan än jag eller mina fullmäktiga äga rättigheter; att alla andra äga allenast pligter; att ingen gärning är loflig och ingen tanka sann, den jag ej gillar; att den menniska är brottslig, som jag så kallar, den lag ovis som ej mitt välbehag stämplar, den bok vanvettig som jag förbjuder, den salighetsväg förbannelig som jag ej utstakar? Och när jag hade lyckats att i mensklighetens sinnen inpräglade dessa begrepp, skulle jag  
ej

ej sedan åt alla rebelliska tviflare med eftertryck kunna säga: *betala eller dö?* Jag vore då på en gång en Sultan och en Muphti: jag skulle vara otålsam och fanatisk, jag skulle strypa menniskor och deras tankar, jag skulle bärga deras egendom i mina hvalf; och jag ville se den magt som med ett trotligt rop om rättvisa skulle våga upresa sig emot Mig, bemannad med fräckhet i min själ, och den allmänna Blindheten vid min sida.

Äro ej dessa tänkesätt ett utdrag af åtskillige Regenters och Påfvars under Medeltiden? Var det ej just de som skapade och spridde Förvillelsen i Samfunds-Läran och Religionen? var det ej de, som under förvillelsens skygd först förtryckte millioner menniskor, och sedan förföljde dem som började löka en tillfredsställelse, eller blott en räddning undan förtryckets bördor? var det ej af en rätt systematisk egennytta, de med alla krafter sökte qvarhålla Europa i ett tillstånd af tanklöshet eller tankvilla, och outhärligen häfva moln i förväg för den klarhet af ljus som småningom började daga vår verldsdel? Man läser ej kunna mistänka dem, att hafva misskänt sitt intresse.

Och vi som nu lefve, hafve vi ej inom ett tio-tal af år sett i en stor och mäktig

tig Stat. denna satts, om Förvillelsens nödvändighet till förtryck, högtidligen realiseras? En dryg Erfarenhet och många sunda Tänkare hade redan beredt detta århundrade till en luttring i både Religionen och Samsunds Lära. Vidskeppelsen fanns ännu, men började vanmäktas; många Fördomar i hvarjehanda ämnen funnos, men redan bragte på obestånd. En otalig mängd människor hade redan så vida öppnat ögonen, att de förmådde se det felaktiga. Ett ganska inkränkt antal trängde i många ämnen sina skarpa blickar ända fram till det rätta: och sådan är det sunda Förståndets kraft, att detta antal af rättseende, sig sjelf lämnadt och obestridt af Förvillelsen och Brottet, alltid behöll en hög grad af moderation i planer och medel, ja många äfven intill döden. Man kan ej utan orättvisa vägra dessa det vitsord, att hafva ägt en så riktig upplysning som ännu i detta seculum kunde förväntas; att hafva haft en allmän förbättring i sigte; att med hela själens kraft hafva arbetat på framgången af renare begrepp och människoslägtets återförande till lyckligare villkor; och att, långt ifrån att åsyfta de himmelskriande orättvisa uppträden som besläckade revolutionen, tvärtom hafva yrkat allmän

fansning och lugn, och med en ädel ovillja ifrat emot öfverdriften och fanatismen. Men på de genom många orättvifor nedslagna magters öfverlefvor, fåg en annan clafs af menniskor utväg att upprefa sig fjelf: Och hvad var till detta ändamåls vinnande att göra? Jo, juft att mota det Ljus fom uppgått, dels att begagna sig af allt det fallfka och fördomliga fom ännu fanns, dels förvända alla nyfs berigtigade begrepp, vrida bemärkeljen af ord och termer fom framfällde fanna tankar, och färga fallfka begrepp med namn, hvilka, någon tid rätt nyttjade, hade väckt Allmänhetens vördnad och förtjusning. Att försmäda ända till den naturliga Religionens påtagliga fanningar, kallades att förlöjliga Vidskepelfen. Utrota Adeln och plundra de Rika, kallades att befordra Jämlikheten. *Emigré* betydde brottslig till döden, af ehvad orsak man ock emigrerat. Förändringen från Despotism till Anarchi, kallades *Regeneration*, eller att *republicanifera*. Packet kallades *le Peuple François*: *pöbeln vill*, uttrycktes med *le Peuple veut*. Alla medel fom saknade grund i Moralen och den funda Statsläran (hvilka bägge böra vara byggda på Rättsvishets-principen), kallades *Mefures de jûreté generale*: dit hör-

hörde, t. ex., masfacrerne i Lyon och Nantes, Guillotins permanenta bruk, Konungens, en mängd Förnämars, Generalers, Emigranters, Prästers, Köpmäns dödande, en mängd tillställda resningar, diktade petitioner m. m.; och att använda sådana medel kallades att fätta sig *à la hauteur des circonstances, à la hauteur de la revolution*. Moderationen, den farligaste dygd för Anarchister, feck ett särskilt öknamn, *Moderantisme*: de Modererade kallades *Moderantistes, Philosophes, Aristocrates &c.* Då ingen rätt lagbunden regering fanns, men åstundan därefter nödvändigt måste vara ganska allmän, tillfredsställdes menighets-ropet med en term utan bemärkelse, *Gouvernement revolutionnaire*. *Royaliste, Federaliste, Homme d'état &c.* nyttjades såsom absoluta synonymmer med *Conspirateurs* och *Traitres*. Vid egenskaperne af den vansinnige Demagoguen fästes namnet af *Republicain*. Vid titeln af Kung fästes begreppet af *Tyran*. Att med Marat ropa om 200,000 hufvudens afhugande, kallades ej att villja mörda, utan *rensa*, eller med ett barbariskt spe-ord *åderlåta* Republiken (purger, *saigner la Republique*) o. s. v. Så nödigt har det alltid varit att förleda mennisko-begreppet, för att beherrska mennisko-hjertat: Och



den stora pluraliteten af Nationen, som, efter tyngden af många orättvisor under fordna regeringar, önskat en lindring, och hoppats en förbättring i nys bibragta begrepp om en förnuftig frihet; som kände en mängd termer, utan att hafva hunnit fatta bestämda bemärkelser; som med den lidandes längtan efter upprättelse, förenade den halfkunniges villrådighet om fättet; denna stora pluralitet fördes alltså genom blotta Förvillelsen till öfvertygeller och gärningar, som vanligen aldrig härflyta af annat, än det yttersta hat, hämd, roflystnad, regerings-sjuka: passjoner, hvilka endast funnos i hjertat af det inskränkta antal, som utgjorde pluralitetens Ledare och deras Redskap.

Och nu, efter dessa fanatiska utbrott i äldre och nyare tider, efter dessa rysliga scener, som aldrig timat utan en ytterlig brist på begrepp i de ämnen som röra menniskan allmänt, vågar man ändå, utan att bekänna sig afvita, påstå, att Okunnighetens tillstånd är för vårt släkte det rätta och lyckliga. Är det rimligt? Är det ej liksom jag ville säga: efter Europas Nationer under epoken af det tjockaste förståndsmörker varit ända till förtviflan *oförlitligt*, så aktom oss väl att förlora denna *Sällhet*? Och detta non-sens är juft det

det man säger, när man bestrider Upplýsningens nytta. Ser man då ej, att Fanatism och Rättvisa äro två alldeles oförenliga ting? Ser man ej, att begreppet om Rättvisa i allt, är det mäktigaste band på våra passioner? Ser man ej, att ingen Rättvisa finns, utan riktig kunskap? Vet man ej, att det är efter öfvertygelse, som den stora menigheten af människor handlar? Ser man ej huru viktigt det är, att denna öfvertygelse är riktig? Ser man ej, att Förledelsen hänrycker olika lätt den som är snar-öppen för alla ingifveller, och den som är väpnad emot dem med kunskapens pröfvande misstroende? Är det icke Okunnighetens natur, att vara nygri-  
 rig, brådstört, villd, opålitlig? Är det icke den Upplýstes, att vara betänksam? Ligger icke i betänksamheten ett frö till lugn, i lugnet en benägenhet till fanning och oväld? Hvem rufar åstads, på en vink? Den okunnige; och hvem kan hejdas? Det är ej han, det är den Upplýste. Skulle det vara Litterateurer, Vetenskaps-iddkare, Präster af de tålsamma Religionerna, eller skulle det vara Soldater och Munkar, som man kunde för-  
 må till någon af dessa stora collectiva ogärningar, hvilka häfderna förvarat åt vår suckande åminnelse? Är det ej sannt,

att en ojämförligt mera moderat anda alltid herrskat i de protestantiska Religionerna, än i den catholska? och skulle det ej vara en frukt af den ojämförligt sannare upplysning, som åtföljer de förra? Är det ej sannt, att Skrock, Trolldom och Vidskepeller oändeligen aftagit under ett Seculum? Att alla brott, som föras under namn af Våldsgärningar, på samma tid förminskats till den grad, att de så kallade Freds-Lagarna, jämförelsevis, föga mera behövas? m. m. Skulle nu denna ringa, men synbara grad af allmän förbättring kunna härflyta af annat, än riktigare Begrepp? Eller huru? är människan ej, på dessa när, nu densamma som förr? äro ej under alla tidskiften hennes belägenheter i många hänseenden lika? äro ej hennes behof och passjoner, både i väfande och i förmögenhet till styrka, densamma i dag, som för sextio sekler tillbaka?

Och ändock har en mängd människor den fåkunniga eller immoderata obilligheten, att skria och få anfäktelser vid Upplysningens blotta nämnande; att med gärningar, eller med ord (gärningars ursprung) förfölja dess utbredare, hvarmed jag aldrig kan förstå fantastiska Ropare, utan dem, hvilkas oförvitliga hjertan framlägg

ga

ga utan orolighet och utan smädelse tankar rikhaltiga af dygd och fanning; att, likasom mot en allmän calamitet eller pestilentz, understundom äfven inför Styrandes öron, ifrå mot Tankfriheten, ej blott den gränslösa, hvilken efter min öfvertygelse är oloflig, men äfven mot den, som en rätt uttänkt Lag bör med yttersta krafter och efter sin orubbliga bokstat hägna. Jag förstår, huru man, lätt fårad genom närvarande intressens ingifvelser, får frestelser att blunda för det tillkommande, och qväfva Tankans arbets-möda, häldre än leda den; men då Menckliga Tankan under så många Sekler ouphörligen framskridit, med lugn och nytta när den fått njuta en förnuftig frihet, med våld och fördärf när den varit nedtryckt, huru vill det då utredas, att man kan vara så oklok att lyda sina frestelser?

Men sådant är alltid Immoderationens lynne: med bristen på hejd, följer bristen på slutkonst, och tvärtom. Ögnablicksintresset ger fattser, men ger ej principer: och bland dessa fattser intränger sig understundom denna: *Det goda kan misbrukas, förkastom det.* Ja, det goda, det nyttiga, det dyrbaraste, det heligaste för menniskor kan misbrukas, och blir misbrukadt: det är alla skapade tings, det är våra dyg-

diga böjers, det är våra förstånds-förmögenheter, det är våra kunskapers öde. Medicinens plantor, Godheten i menisko själen, Snillet och Eruditionen, alla hafva blitvit förvändt nyttjade: och hvad har till en mera himmelskriande grad blitvit missbrukadt, än Borgerliga Lagen och Religionen? Vore det därföre rimligt att förkasta dem? Svaret är påtagligt. Och ändock har man den orimligheten, att nitälfka mot Upplysningen: ja, man har gått ända till den grad af löjlighet, att utropa vansinnigheten, orättvilan och våldet i fransyska revolutions-händellerna, för Upplysningens alster. Så tjockt kan Immoderationens Mode-språk förblinda. Olycklig nog är verlden; men hundrafallt olyckligare vore hon ändå, om Immoderationen vore så consequent i längden, som uppbragt i ögnablicket; om hon ej nödgades tänka och göra, en tid, just tvärt emot hvad hon tänkt och gjort, en annan; om ej Förståndet därigenom finge stunder att framtränga, och med Sanningen upplysa och lugna verlden. Utan tvifvel kommer ock den tid, då man skall förundra sig att Blindheten äfven i vårt seculum haft sina anhängare, att Upplysningens nödvändighet behöft på allvar försvaras och dess oemotståndlighet saknat klar-

klarhet för människors begrepp. Detta är en spådom, en önskan, ett hopp för Dygden; det är ingen hotelse: och ve de kättare mot Sanningens och Rättvisans eviga grundfätter, som, under skygd af den despotiska och jacobinska läran om alla medels loflighet till ett godt ändamål, skulle vilja med våld, med kränkning af en enda naturlig mennisko-rättighet; kårt sagt: genom något annat medel än Tankans fria och visa styrka, framtvinga ett Ljus, som är skapadt till våra rättigheters vård, till broderlighet, till lugn; ve dem som skulle tro sig kunna med handkraft påbörda människor en Sällhet, som opålitligt njutes om den ej begripes, men går sjelfmant i spåren af Betänksamhetens och Öfvertygelsens tidehvarf! Ty endast — men ej af Hämd, utan af Rättvisans klara och kalla grundfatts — endast mot sådana despotismens eller jacobinismens redskad är Otålsamheten till en viss grad loflig, likasom hon skulle vara det mot hvar och en Religion, som sjelf i sin natur, är otålsam.

Jag har betraktat Moderationen både i allmänhet, och med tillämpning på *Litteraturen*, *Religionen* och *Politiken*. Det återstår mig att något vidröra densamma i hänseende till *Allmänna Sammanlesnaden*,

hvilken genom den lätta, electrica meddelningen af intressen, passioner och begrepp, är den hufvudsakliga källan till allt det Onda Tankan kan ådstadkomma; men hvilken, om mitt råd ägde en vigt, lika litet skulle komma i fråga att förbjudas, som förmögenheterne att tänka, höra och tala, utan hvilka likväl ett öfversvinneligen skönt lugn skulle hafva herrskat bland menniskor. Det är onekligt att dessa stora Statsmän, Mithridates, Philip II, Robespierre m. fl., som gjort sitt till, att utrota hela generationer inom vissa Stater, icke så mycket misstagit sig på menniskans natur och beskaffenhet. Hon är alltid litet tänkande och rörig när hon lefver i samhällighet med andra, och därutom kan hon ej lefva. Hvem kan då regera rätt säkert, utan att förstöra Släktet? Ty lifvet, Lifvet är ändå grundor-faken till Menniskans elakhet: och omöj-ligen kan man någonstädes vara så säker för rebellioner som i ödemarker och grafvar. Men tankarna äro så olika bland menniskor: de regerings-sjuke predika ofta, med exempel, att de dödes hvila är nyttig för de lefvande, och denna lära saknar, som man vet, icke sin goda grund; visst trodde Carl den IX och Guiserne sig säkrare efter Huguenott-mordet, och Robers-

berspierre efter Ludvig XVI:s; Men en mängd människor föredrager att på allt fätt fällt njuta sitt timliga lif, så länge Himlen behagar: och vi kunne ej neka oss vara storligen af den tankan, dels efter det är och förblifver pluralitetens, och dels efter det synes oss enligare med vårt Släktes allmänna bestämmelse att föka förlyckliga och förbättra menniskan, än att förgöra henne.

När vi altså tage menniskan sådan som hon är efter sin sammanfättning och sin bestämmelse, så finne vi Sammanlefnaden vara för henne ett naturligt tillstånd, och, oaktadt alla hennes passioner och förståndsbriker, ändå det lyckligaste. En annan sak är, att hon i detta tillstånd kunde vara lyckligare än hon är; men sjelfva denna tanka innebär ett medgifvande att hon kan blifva det. Då det vore fåvitskt tänkt, att hon skulle vara fällare utan en eller flera af sina förmögenheter, så kan intet annat rimligt tänkas, än att hon bör odla dem hon har. Denna odling, rätt inrättad, måste nödvändigt gå ut på Richtigkeit i förståndet och Rättvisa i lynnet. Med dessa egenskaper följa Betänksamhet och en förbättrad Vilja, säkra grundämnen för Moderationen: och Moderationen, då den vore en allmän egenskap, skulle nödvän-



vändigt utgöra grundvalen för Sammanlefnadens fällhet: Ty att vilja utrota Sjelfkärleken och Passionerna, vore äfven så oklokt, som det är orimligt: det vore att vilja uphäfva våra mäktigaste rörelsekrafter; men att leda dem till en nyttig verkning, det är möjligt, just därtill är oss Förnuftet gifvit, till detta ändamålet är Moderationen det första medel som Förnuftet skapar sig; och Moderationen, en gång blifven en character hos menniskan, lämnar Förnuftet fritt att verka, att vid hvarje särskilt tillfälle göra tillämpning af Rigtighets och Rättvishets - principerna, och sluteligen bevisa att i Guds stora plan med verlden måste ett enda Santt i allt ting finnas, i detta fanna det enda Rätta, och i Santt och Rätt det enda Samhällsband som alldrig kan brista, alldrig fela att förlyckliga människans villkor.

Om man hade en Verld att inrätta, så behöfdes ej mer än att göra förnuftsrika slutledningar från en sann Hufvud-princip, och allmän Lycksalighet skulle nödvändigt blifva resultatet: en characters-dygd behöfdes ej därtill. Men i en Verld att förbättra, där det första göromålet måste vara att undanrödja Orättvisor, Villfarelser, Oordningar af alla slag, och det andra att återföra den till sin första plan, där är en  
 oret-

oretbar och hejdande dygd af nöden, på det nya Orättvisor ej må blifva Förbättringens medel, på det Oskuldens lidande och fall ej må åtfölja den Skyldiges näpft eller urståndsfättande att skada: och denna dyrbara dygd är Moderationen. Om det alltid vore ur en enda mycket vis och mächtig Mans hjerna som Förbättringen utginge, så skulle öfverdriften vara föga att befara: ty magten tillsamman med Visheten måste alstra Moderation. Men denna tillfällighet är rar i menkligheten: en mängd misf lyckade samhälls-inrättningar förorsaka att få af des medlemmar få sin rätta plats. Det är oftast ett större antal människors lott att i nödens yttersta stund afhjelpa oordningar: många äga ock större kunskaper och flera hjälpmedel, än en; men mångas Begrep kunna ej äga lika grader af djuphet och vidd, mångas Viljor ej alltid sammanstämma; och, i ordans ögnablick, huru vill den nödvändiga förenings puncten träffas, om ej en allmän modererande egenskap finnes, som hejdar finnena för att låta det kalla Förnuftet ensamt verka? Men huru kan denna egenskap i behofvets stund förväntas, om den ej förut finnes i mennisko-lynnet, förvärfvad genom uppfostran, styrkt och öfvad genom sammanlefnaden?

I sam-

I fanning är det ej en likgiltig sak, att vid sammanlefnadens oräkneliga, äfven små och ovigtiga tillfällen, böja sitt eget, och föka böja andras lynne, till en vana af hejd och måtta; i synnerhet i Omdömen, hvaruti allmännaft felas, och hvilka alltid, mer och mindre märkligen, äro källorna till våra gärningar. Det är ock, med en viss grad af föresatts, ej så omöjligt som man tror, att likfom föra inom sig en ande, som vid alla tillfällen frågar: *hvad är riktigt? hvad är rätt? hvad är visst? hvad är troligt?* I dessa frågor ligger ett kylande medel mot Förhastandet. Den som gör dem, har redan sanfat sig; och Sansningens stund är Underfökningens. Denna stund kan förloras, det är sannt; men merändels är den första sinnesstyrkan, att tvifla, svårare, än den andra, att underföka: ty Förnuftet och Sanningen hjälpa sig sjelfva, där Viljan banar vägen. Nedstege menniskan understundom ensligt i sig sjelf och öfvertygades huru litet hon väl vet, huru mycket hon ryckes af intressen och passioner, så skulle ock Tviflet lätt upkomma i hennes själ: all tvekan är ett oros-tillstånd, hvarutur hon arbetar att utveckla sig; medlen därtill finnas endast i kunskap och Pröfning: och med dessa måste Moderationen följa.

Så

Så skulle hon, öfverlämnad åt sig allena, vara billig och sann nästan när hon ville. Men inträdande i allmänna sammanlifnaden, den hon ej kan umbära, får hon relationer med andra; deras Begrepp och Intressen identifierar hon med sina: då får hon en flerdubblad styrka att bekriega: och vifferligen måste segren kosta hennes Varlamhet och hennes Vilja flerdubbla upoffringar. Men att segren ej är omöjlig, därpå finnas många ojäfagtiga exempel, ej blott hos enskilda, men äfven hos folk-samlingar: och åtminstone till den grad af själs-förädling kan man väl vänta menniskoslägtet en dag uphöjdt, att Betänksamheten blifver en någorlunda allmän Dygd, och Viljan till Sanning och Rättvisa en characters-disposition som allmänt vördas.

Ibland de Moderationens hinder, som inom Sammanlifnaden förefalla, äro tvänne i synnerhet märkliga. Det ena är Misanthrop-Tonen, som lyckligtvis ej är mycket allmän, men ej des mindre orättvis, efter des hufvudsatts är förakt för menniskor. Den är en fölljd antingen af ett illa organiseradt hufvud, eller af en inom några få händelser, eller några visfa kretsar af menniskor, stängd Erfarenhet. Många menniskor hafva, med de  
öf-

öfverdrifna eller ofullkomliga begrepp som åtfölja Ungdomen, inträdt i verlden, tillbragt där en kort tid, funnit sig bedragne, och haftat tillbaka i lugnet af en bortgömd lefnad. Sådan de lämnat verlden, sådan förblifver hon i deras ögon alltid: och där deras Erfarenhet upphört, där stadna ock deras Omdömen. Man måste likväl illa dömma om det man föga känt, eller allenast under en viss synpunkt skådat: och verlden är hvarken så god eller så ond, att hon är lätt att känna. Ockfå ondgöras de i sin kammare öfver allt hvad som händer därutom, spå oupphörligen Sedernas förfall och yttersta domen, igenkänna menniskan i hvarje otacksam, ovis eller brottslig gärning, och låta ej narra sig af det Goda som förfäkras. Deras predikan är, att menniskorna förtjena ej att kännas, att de löpa, som i en yra, från utsväfningar till utsväfningar. Är det ej likasom man skulle höra Snäckan ifra mot Foglarnas flygtighet? I fanning, om det gifves något menniskan värdigt studium, så är det menniskan: och om något förundransvärdt i naturen finnes, så är det hennes förmögenheter till både Storhet och Godhet. Men det onda stöter ofs, efter det stör ordningen: det Goda märke vi ej, efter

vi fordre det: af denna ouppmärksamhet begagnar sig Misanthropen till utbredande af sina sophismer: de lättrogna dâras, och han får ett anhang. Men medlet att dömma menniskan rätt, är ej att höra henne beskrivas: det är att se henne. Det är bedröfligen sannt, att denna åsyn ej utplånar alla vidriga intryck; men den gör rigtiga och rättvisa dem som qvarblifva, och den upptäcker henne därjämte ofta så fördelaktigt att hon kan älskas, alltid så beundransvärd, så odlingsbar, att hon intresserar. En enstaka, likasom en mycket olycklig, varelfes omdömen måste alltså vara enlidiga, därför origtiga, och därför åter immoderata. Enslighet och okunnighet göra menniskan mistänksam, obillig och vild. Endast den kan få sanna begrepp och bibehålla ett tålsamt lynne, som beskådar sitt Slägte i alla dess variationer: och, ehuru besynnerligt det för många kan tyndas, är det likväl en grundad anmärkning, att Moderationen vanligen finnes högst drifven hos dem, som jämt lefvat ute i verlden och med flera olika folk-classer: Ty Imaginationen ser så objecter: Ögat ser alla; Imaginationen concentrerar begrepp, och Glömskan subtraherar delar af ämnen: Ögat granskar allt, och det närvarande Förståndet rättar.

Det andra märkliga hindret för Moderationen är Esprit de Corps, eller den Ton som åtföljer vissa Stånd och Classer hvartill man hör, och Cotterie-Tonen, eller den som åtföljer vissa societeter hvori man vistas. Folk af dessa slags Toner hafva ej det felet, att fly menniskor, men det att se verlden under för ensidiga eller för få synpunkter, på för långa eller kårta afstånd, med för vårdslösa ögon; att af sin således ofullkomliga kännedom och erfarenhet, ganska riktigt syntetiskt draga bristfälliga slutsatser; och att genom sin täta collectiva styrka gifva stadfästelse, gifva kraft af fanning och fart till omlopp åt sina cabinetts-tycken och sina skrå meningar. Corpsen, Skrå, Cotterier, kårt sagdt Corporationer, lagligen inrättade eller tillfälligt gjorda, finnas öfverallt, vid Hofvet, i Krigs-Ståndet, i Civil-Ståndet, i Andeliga Ståndet, vid Läro-Säten, i Handels- och Arbets-Classerna: och hvar och en har sina favorit-meningar, sina monopoliska fördomar för eller mot Saker och Personer. Men det är ej nog att en Corporation har sådana, hon yrkar och försvarar dem med myndighet, hon anser hvarje tviflare som en Renegat: och i fanning är den oklokheden att försvara villfareller, intet annat än en följd af den

fåkunnigheten att äga dem; men ingen ting kan vara mera hinderligt för Sanningen och Dygden, än tillgifvenheten för Opinioner, utan egen pröfning antagna för rigtiga. Om man granskar meningarna af dessa större politiska Cotterier, som komma under namn af Partier, skulle man tro att, sig sjelf lämnad, någon djupsinnig menniska kunde, och någon dygdig menniska ville, vara fullkomligen af något? Säkert kunde ingen hederlig menniska, om ej slagen med blindhet eller fruktan, under de fransyska revolutions-händelserna fullkomligen vara hvarken royalistiskt, eller aristocratiskt, eller democratiskt sinnad: ty alla Partierna hade sina stora villfarelser och sina hätska intressen, fanatismens säkra beståndsdelar; och den dygdige tänkaren är fiende till *all* öfverdrift, befordrare af ordning och jämnvigt, lik denna ofantliga Ande, som något gammalt folkslag diktade hållande med den ena handen himmeln och med den andra jorden i alltid lika ställning till hvarandra. Nu förhåller det sig med världen i smått alldeles som i stort; och alla stora Cotterier eller Corporationer bestå af flera smärre, där villfamma opinioner herrska jämte de välgrundade, och fordra en religions-lydnad för alla. Men en rättfönnig menniska för-



håller sig ock där som i de förre: vistas i alla, svär hulldhet åt intet, pröfvar allas meningar, omfattar sanningen och skräder fördomen, ehvar de finnas, handlar oväldigt, och låter sig hädas. Bekännom likväl, att allmänna äro ej hvarken den skarpsinnighet eller det mod, som härtill fordras. Men de skulle vara allmännare, om de begrepp som egenteligen böra komma under namn af Uplysning vore mera utspridda, och om hvar menniska, i stället för att bero af en eller annan Corps eller Corporation, kastade sig i möjligaste måtto ut i alla: ty, jag upprepar det, den okunnige är skapad för villfarelsen, den folk-skygge och den ensidige lära alldrig känna världen, sanningen är evigt förborgad för den som låter befalla sin öfvertygelse, och Immoderationen bor alltid tillsammans med Blindheten och Slafveriet. Man bedrager sig mycket, om man tror att jag här endast talat i politisk mening. Hvad jag sagt, åsyftar allt hvad Corporation eller Cotterie kan nämnas, ifrån de politiska och civila, till och med de moraliska och filosofiska, de litteraira, vetenskapliga och vittra. Inom hvar och en af dessa svärfvar en ensidighets ande, fiende till Moderationen, emedan den råder till tro, i stället för pröfning, och med

med en partiel enighets-lära åstadkommer allmän schisme. Man må ej därför misstänka mig för den orimligheten att ifrå mot människoflägtets indelning i otaliga collectiva personer: en sådan indelning skall alltid finnas, och alltid göra sig sjelf. Jag misskänner ej heller den nytta de gjort och ännu skola göra, genom meddelningen af begrepp. Men jag yrkar, nu som ofvanföre, den grad af Uplysning, som gör att ingen blindt tror och ingen vill påbörda, och den Betänksamhet, som tillåter underfökningen föregå omdömet. Dem förutan är Moderationen omöjlig: och utan Moderation skola människorna, för vigtiga eller lumpna orsaker, fonderflita hvarandra under tillkommande Sekler, liksom under de förflutna. Uplysningen, i fred lämnad till framgång, skulle ock sjelf småningom undanrödja Moderationens hinder af Corporations- och Cotterie-Tonen: ty hon skulle, genom bevisningen af vissa primitiva sanningar och vissa hufvudintressens gemensamhet, närma människorna mera till hvarandra; hon skulle såmedelst förminska sjelfva Corporationernas antal; hon skulle lätta den blygsamma Eftertanken i myndighetens ställe: och Människan i allmänhet är verkligen ej så elak, att hon vore fantast, om hon redigt inså-

ge, att allt Sannt och allt Rättvist är hennes intresse.

Ett hinder för Moderationen, därför att det är ett hinder för Uplysningen, ligger ock i Tonen af det Allmänna Umgänget, som befattar sig med otaliga små oviktiga saker, hvilka gifva människor lika många lumpna intressen, som med hetta omfattas och orsaka försummelsen af de redbara; af det allmänna Umgänget, hvars käraste föremål desutom ej äro Saker, utan Personer; hvars käraste sinnesrörelse är Löjet; och hvars mäst lysande egenskaper äro förmögenheterne att tala qvickt, eller tala mycket. Där en allmänt viktig sanning ej kan med tålamod afhöras; där ett brådskörtadt infall utropas för gudomligt och electriferar alla sinnen; där blygsamhetens visa tyftnad kallas tröghet; där man värderar en person efter dess belevighet och dess talanger att roa, ej efter dess tanke djuphet och dess rättskaffenhet; där man uptager en manquerad visit eller en snäf hälsning med samma förtrytelse som en upfåtlig skymf, kårt sagdt, där man ger sådana saker den vikt, att man frågar därefter; och där Nöjena hafva ett värde, ej såsom hvilor, utan som förströelser; där kan, som man lätt inser, hvarken tid eller böjelse finnas till en allmänt nyt-

nyttig Själs-daning; där har man inga finnen att fatta och njuta det redbara; där råder ock mycken råhet i Förståndet jämte en ytlig odling i Sederna; där behålla passionerna, under en stillhets-larf, all sin styrka: Och när omständigheterna där framtvinga något viktigt ämne, så gifves ingen ting så meningslöst och så immoderat, som ej däröfver jollras och har sin verkan från en till flera individuer. Orsakerna härtill ligga uti vissa samhälls omständigheter, som det blefve för vidlöftigt att här uprepa. Men bote-medlet däremot kan ej väntas af annat än Uplysningen, hvilken skall allmänt öfvertyga om nödvändigheten af den slags Upfostran, hvarigenom Förståndet får behof af värderliga tanke-ämnena, och den hos menniskan nedlagda Böjelsen till Sannt och Rätt, får förmåga att svalka de öfriga Passioners hetta.

Moderationen är ett så stort ämne, att en Man af Snille därom kunde skriva en Bok, då jag endast skrifvit en Afhandling. Jag har vid genomläsningen funnit mina brister i dess utförande; men jag har tillåtit mig det hopp, att Sakens nytta kunde utverka Stylen tillgift: och jag har trott, att om Moderationen nånsin är en

nödvändighets-Dygd att yrka, hos den som för plogen, alltintill den som för spiran, så är det i det Tidehvarf hvori vi lefve, då en mängd nya tanke-ämnena blifvit på en gång utkastade bland menniskor, och författ hela menigheters sinnen i en skakning, som intet annat än Förnuftets vilja kan stilla. För öfrigt föreställer jag mig, att mina Anmärkningars ofullkomligheter undslippa hvarken den grundade Critiken, eller den obilliga. En del Granikare torde säga, att jag drömmar om en Mennisko slägtets förädling, som alldrig skall inträffa: dem kan jag ej svara med annat, än en appell till efterkommande tidehvarf, då vi ingendera lefve. Andra torde säga, att jag skrifvit halft och inbundit, att man ej kan utreda hvilka politiska partiernas meningar jag följt: och de veta ej huru mycket de smickra mig. Några torde äfven finnas, som med sina djuptseende blickar uptäcka oroliga och rebelliska affigter under vackra declamationer om Lugn och Mätta, Sanning och Rättvisa: dem skall jag tacka för tillfället att öfva den egenskap som jag predikat. Men skulle någon ägta Egalité eller vederlike framträda, och förkasta hela Moderations-Läran under namn af Moderantisme, honom har jag i sanning intet att svara, vi skulle ej förstå

flå hvarandra, våra själar hafva ingen gemenskap.

*Om Handels - Systemet i en Rikshushållning; af Adam Smith.*

(Från Engelskan.)

Ehuru Varu-utförelns uppmuntran och Varu-införelns motarbetande äro de två starka verkningskrafterne, genom hvilka Handelsystemet föreflår att rikta hvar och ett Land; synes det likväl, i afseende på vissa enskilda nödvändighets-varor, följja en alldeles motsatt plan, den nemligen, att motarbeta dessa varors utförel och uppmuntra deras införel. Det påstår likväl sitt yttersta systemål alltid vara detta samma, att genom en förmonlig handelsbalance rikta Samhället. Det motarbetar utföreln af rudimaterierne för Manufactur-varor och Handtverks-redskaper, för att gynna våra egna Handtverksmän, och sätta dem i stånd, att i alla utländska Handels-orter, underfällja de andra Nationerna: genom denna inskränkning i några få nödvändighets-varors utförel,

förmenar det sig kunna tillvägabringa en så mycket större och mera riktande export af andra varor. Man uppmuntrar, enligt grundfattserne af detta system, införeln af rudimaterierne för manufacturvaror, för att derigenom lätta våra egna Handtverksmän i stånd, att afyttra deras tillverkning emot ringare priser, och derigenom förekomma en större och mera kostsam införel af Manufactur varor. Jag har åtminstone icke i vår (Englands) Lag-Samling funnit någon uppmuntran vara gifven för införeln af handtverksredskaper. När i ett Land Manufacturerne upphunnit till en viss höjd, blir tillverkningen af handtverks-redskaper, sjelf ett föremål för ett stort antal ganska betydande Manufacturer. Att gifva någon enskild uppmuntran åt införeln af sådana varor, vore således att motarbeta dessa Manufacturers fördelar. En införel af denna beskaffenhet har derföre, i stället för att uppmuntras, alltid varit förbuden. Således blef införeln af Ullkardor, undantagandes när de kommo från Irland, eller såsom strandadt gods och kapare-priser infördes, genom en Författning af Eduard IV förbuden, hvilken föreskrift förnyades under Elisabeth, och har genom sednare Lagar beständigt blifvit fortsatt och bekräftad. In-

Införelsen af rudimaterier för Manufacturerne, har stundom blifvit uppmuntrad genom frihet från de tull-afgifter, som andra varor varit underkastade, och stundom genom premier.

Införelsen af Får-ull från åtskilliga Länder, af Bomull från alla Länder, af o-häckladt Lin, af nästan alla slags Färgämnen, af största delen oberedda Hudar från Irland eller de Brittiska Colonierna, af Skäl-skinn från Brittiska Grönlands-fiskeriet, af Tackjern och Stångjern från Brittiska Colonierna, så väl som af åtskilliga andra rudimaterier för Manufacturerne, har blifvit uppmuntrad genom frihet från alla afgifter, när de på behörigt fått inkommit genom Tullarne. Dessa friheter torde väl, i likhet med större delen af våra handelslagar, från Lagstiftande Magten hafva blifvit utverkade genom våra Köpmäns och Manufacturisters enskilda egen nytta. De äro likväl fullkomligt enlige med rättvisa och klokhet; och om det kunde förenas med Stats-verkets bestånd, att utsträcka dessa friheter till alla rudimaterier för Manufacturerne, skulle det Allmänna dervid säkert vinna.

Våra betydligare Manufacturisters vinningslyftnad har likväl i vissa fall utsträckt dessa friheter långt öfver hvad som med rät-



rätta kan anses vara rudimaterier för deras tillverkning. Genom en Författning af Georg II, blef en liten afgift af blott en tollstedels (Engelsk) skilling pundet lagd på införelsen af utländskt oblekt Linnegarn, i stället för de mycket högre afgifter, denna vara förut varit underkastad, nemligen en half skilling (Engelska) pundet på Segelgarn, en skilling pundet på allt Fransyskt och Holländskt garn, samt två pund, trettio skill. och fyra styfver (pence) för 100 pund fint Ryskt. garn. Men våra Manufacturister nöjde sig icke länge med denna förminskning. Genom en ny Författning af samma Konung, hvilken gaf premium för utförelsen af Engelskt och Irländskt linne, upphörde äfven den förstnämnde ringa afgiften på införelsen af oblekt linne-garn. Likväl erfordras en dryg del mera arbete för att tillverka linnegarn, än att sedan deraf bereda väfnader. Utom den möda, som måste användas på linets production och beredning, erfordras åtminstone tre eller fyra Spinnare, för att hålla en Väfvare i oafbruten fyslosättning; och mera än fyra femtedelar af allt det arbete, som nödvändigt fordras för linneväfnader, måste användas på garnet; men våra Spinnare äro fattigt folk, vanligtvis Qvinnor, utspridda kring  
 åt-

åtskilliga delar af Landet, utan understöd och protection. Det är icke från försäljningen af deffas tillverkning, utan af Väfvarens fullbordade vara, som våra betydliga Manufacturister hämta deras vinst. Det är lika mycket deras intresse, att fällja den fullbordade manufactur-varan till högsta pris, som att köpa ämnena der till för det lägsta. Genom att uttvunga af Styrelsen, premier på utförseln af deras egen linne-tillverkning, höga pålagor på införseln af allt utländskt linne, och ett oinkränkt förbud på bruket af all slags Fransysk linneväfnad, bemöda de sig, att höja priset på deras egna varor. Genom att uppmuntra införseln af utländskt linne-garn, och på detta sätt bringa det till täflan med vårt eget folks tillverkning, bemöda de sig att köpa den fattiga Spinnarens arbete för det lägsta pris, hvartill det möjligtvis kan nerfättas. De äro lika nitiska att fätta ner dagsverkslönen för deras egna Väfvare, som att minska den fattiga Spinnarens förtjenst; och det är för ingen del till Arbetarens förmön, som de bemöda sig, antingen att höja den fullbordade varans pris, eller att nerfätta rudimateriens. Det är den Industrie, hvaraf den Rike och Mächtige kan hämta vinst, som genom Handels-systemet för-

förnämligast njuter uppmuntran; hvaremot den industrie, som skulle gifva bröd åt den fattige och nödlidande, mer än ofta är antingen förgäten eller nertvingad \*).

Den upmuntran för införel af rudimenterier för Manufacturerne, som genom premier blifvit gifven, har hufvudsakeligen varit inskränkt till våra Americanska Coloniers produkter. Den har egenteligen sträckt sig till följande varor: Skeppsvirke, Hampa, Tjära, Bek, Terpentin, Indigo, oberedt Lin, Ved, rått Silke, Vinfat, Kaggar, o. s. v.

Des-

\*) Utan att söka någon fullkomlig likhet, torde man i anledning häraf kunna befinna, hvilka fördelar tillflyta Bruks-arbetaren, den under Bruken lagda Allmogen, Frällebonden, Torparen, och Fabriksarbetaren i Sverige, af de privilegier, Bruksidkaren, Godsägaren och Fabrikanten, af Styrelsen erhållit. Om dessa lednars lysande rikedom och vidsträckta företag, eller åtminstone deras förmögenhet och lönande rörelse, äro beräknade på den arbetande och talrikaste Medborgare-classens knappa utkomst, och någon gång på dess verkliga uselhet; månne man i detta fall alltid och oinskränkt är förpliktad att lyckönska Staten (som består af alla Mennisko-classer), när man ser de stora privilegierade Inrättningarne, och icke fällan tillika den tätt invid boende uselheten?

Öfversättaren.

Deffa varor, för hvilkas införfel ifrån America man således gaf premier, voro belagde med betydliga afgifter när de inkommo ifrån andra Länder. Americanska Coloniernes fördelar, anlågos vara aldeles de samma, som Moderlandets. Deras Rikedom anlågs för vår Rikedom. Allt det mynt som förfändes till America, sådes komma tillbaka igen genom Handeln, och vi troddes aldrig kunna förlora på hvad kostnad som hellst, vi gjorde ofs, när den användes på våra Colonier. De voro ofs tillhörige i alla afseenden, och de summor som utgåtvos, användes på vår egen jord, och syfslofatte vår egen folkstock. Jag vill tro det vara onödigt, att nu säga något mera, för att bevifa dåragtigheten af ett System, hvars värde af erfarenheten redan är tillräckligt visadt. Om Americanska Colonierna verkligen utgjort en del af Stora Brittannien, hade deffa belöningar kunnat anses, som premier på vår egen production, och skulle ännu i denna egenskap hafva ådragit sig alla de anmärkningar, sådana premier äro underkastade, men inga andra.

Utförfeln af rudimaterier för Manufaktur varor har skiftevis varit motarbetad, antingen genom absoluta Förbud, eller genom höga afgifter.

Våra Ylle-Manufacturister hafva bättre, än någon annan Handtverks-clafs, lyckats uti, att öfvertyga Styrelsen, det Nationens fällhet berodde af deras enskilda Yrkes framgång och utvidgande \*). De hafva icke allenast erhållit monopolium emot allt bruk af andra Länders ylle-kläden, genom oinskränkt förbud af dessas införsel; de hafva likaledes utverkat sig ett annat monopolium emot Ägare af Får och Idkare af Ullberedning, genom ett lika förbud emot utförsel af lefvande får och af ull. Hårdheten af de, för Krono-inkomsternes säkerhet, utfärdade Lagar, har rättmätigt blifvit klandrad, såsom åläggande svåra straff på gerningar, hvilka före dessa lagars utfärdande, ansågos vara all-

\*) Måne all tillämpning af dessa yttranden, och någon del af de följande, på Brukshandteringen och Bergverken i Sverige, borde af den benägna Läsaren anses såsom verkeligen och i alla delar obehörig? Man väntar sig af den benägna Läsarens skarp sinnighet och oegennyttia, att han i denna fråga, och i denna välment föreslagna villkorliga tillämpning, lika litet bemödar sig att upptäcka något förborgadt hat till Brukshandteringen, som att hos Original-Författaren, i anledning af hans yttranden, misstänka någon fiendskap till Ylle-Fabrikerne.

*Öfversättaren.*

alldeles oskyldige. Men jag vågar påstå, att de grymmafte af dessa lagar, äro milda och fogliga, i jämförelse med några af dem, som våra Köpmäns och Manufacturisters skrik uttvingat ifrån Styrelsen, till stöd för deras orimliga och förtryckande monopolier. De kunna alla, som *Dratos* Lagar, sägas vara skrefne med blod.

Genom en Förordning af Elisabet, blef den som exporterade får, lamm eller gulfår, första gången dömd, att för alltid mista sin egendom, att sitta ett år i fängelse, att på en marknadsdag mista högra hand, och att se den förlorade handen blifva uppspikad: när han andra gången dermed beträddes, ansågs han såsom Riks-Förrädare, och dömdes till det mot detta brott svarande dödsstraffet. Det synes hafva varit denna Lags ändamål, att förekomma vår får-afvels fortplantning i främmande länder; men, genom en Förordning af Carl II, blef det likaledes Riks-förräderi att exportera ull.

Till Mensklighetens och Nationens ära, torde man dock böra förmoda, att dessa Lagar alldrig gått i verkställighet. Den första af dem har likväl, så mycket jag vet, alldrig blifvit återkallad, och *Hawkins* synes anse den såsom ännu gäl-

lande. Den torde dock tilläfsventyrs kunna anses såsom i sjelfva verket återkallad, genom Carl II:s Förordning, hvilken, utan att uttryckeligen ändra de förra strafflagarne, utfätter ett nytt straff, nemligen 20 (Engelska) skillingars böter för hvarje Får som antingen exporteras, eller hvilket man försöker att exportera, hvarjemte sjelfva varan och dess ägares andel i fartyget äro förfallne till confiscation. Den andra af dessa Lagar blef uttryckeligen återkallad af William III, som förklarade, att Ullens utförelse ur Riket, icke mera skulle anses för ett högmålsbrott.

Likväl äro de straff, som antingen af denna mildare Lag, eller af andra icke återkallade Lagar, blifvit föreskrefna, ännu alldeles tillräckligt hårda. Utom sjelfva varans förlust, är Förbrytaren ålagd att böta fyra eller fem gånger varans värde. Hvar och en Handlande eller annan Person, som blifvit öfvertygad om en förbrytelse af detta slag, förlorar sin rättighet att utkräfvva sina fordringar och att fordra redogörelse af sin Factor eller någon annan. Hans förmögenhet må därför vara stor eller liten, han må vara i tillstånd eller icke att betala böterna, så är det dock Lagens affigt att alldeles förstöra honom. Men som den stora folk-  
ho-

hopen ännu icke till sina tänkefätt är få fördärfvad, som dessa lagars Uppfinnare, är det mig icke bekant, att någon dragit fördel af dessa föreskrifter. Om en sådan Förbrytare icke kan betala böterne inom 3 månader sedan Domen blifvit fälld, blir han landsflygtig i 7 år, och om han förut återkommer till Fäderneslandet, dömes han för högmålsbrott. Ägaren af Fartyget, om han känner förbrytelsen, förlorar sitt Skepp med alla dess tillbehör. Om Skeppsföraren och hans Båtsmän äga kunskap om brottet, är all deras ägendom förfallen, och de skola dessutom undergå tre månaders fängelse. Genom en sednare Lag är Skeppsföraren förfallen till sex månaders fängelse.

För att förekomma denna utförel, har den inländska Ull-handeln blifvit underkastad de mest tryckande inskränkningar. Varan får läggas endast i Läder- eller Klädespackor, med påskrift *Ull* eller *Garn*, i stora bokstäfver, som icke få vara mindre än 3 tum långa; och detta vid straff af varans förlust, och 3 skill. böter för hvarje (Engelskt) pund. Den får icke lastas på häst eller kärra, eller föras till lands inom fem mil nära hafskusten, undantagande emellan solens upp- och nedgång, vid vite af varans, hästarnes och åkedo-



nets förlust. Inom de hundra de dernäst intill kusten belägna milen, ifrån eller genom hvilka Ullen föres eller exporteras, pligtas 20 pund, om Ullens värde är under tio pund; och om den har et högre värde, hötes tre gånger detta värde, tillika med tredubbla rättegångskostnader. Ortens invånare äga delsutom samna ansvarighet, som vid begångit rövveri. Om någon Anklagare förlskar sig emot mindre böter, än här blifvit föreskrifvit, är han förtallen till fem års fängelse, och en annan kan fullfölja rättegången. Dessa föreskrifter gälla inom hela Konungariket.

Men i Provinserne *Kent* och *Sussex*, äro inskränkningarne ännu mera besvärande. Hvarje Ägare af ull, inom tio mil ifrån Hafskusten, är ålagd, att till närmaste Tullbetjent, och tre dagar sedan fåren blifvit klippte, skrifteligen uppgifva ullfällarnes antal samt de ställen der de ligga förvarade. Innan ägaren flyttar dem från dessa förvaringsställen, måste han likaledes uppgifva deras antal och vigt, den personens namn och vistande, till hvilken de blifvit förfälde, och stället hvarthän de skola föras. Ingen Person inom femton mil ifrån Hafskusten, kan i dessa Provinser uppköpa Ull, om han icke förut gifvit Konungen borgen dertfore, att den

den Ull han köper icke skall fälljas till någon inom de nämnda fem milen ifrån Hafs-kusten. Om Ull befinnes blifva förd åt hafsidan, i dessa Landskaper, utan att vara på äfvannämnde sätt förfäkrad, är den förfallen till confiscation, och Förbrytaren skall böta 3 skill. för hvarje pund. Om någon gör upplag af Ull, utan att förenämnde föreskrift blifvit iakttagen, inom femton mil ifrån hafvet, skall varan confisceras; och om, sedan detta skett, någon gör anspråk på, att återbekomma det förlorade godset, skall han gifva Skattkammaren borgen för tredubbla rättegångskostnader, utom alla andra böter.

När den inländska handeln blifvit be-  
lagd med sådana inskränknningar, kan man  
väl tänka att kufthandeln icke blifvit läm-  
nad färdelös fri. Hvarje ägare af Ull,  
som vill fända sin vara till någon hamn  
vid hafskusten, för att få den derifrån  
förd till någon annan inländsk hamn, må-  
ste skaffa sig ett skrifteligt tillstånd till va-  
rans införsel i den förstnämnde hamnen,  
hvilket tillståndsbref skall innehålla pac-  
kornas vikt, kännemärken och antal, och  
detta måste vara utverkadt innan varan  
hunnit komma in inom fem mil ifrån ham-  
nen: allt detta vid ansvar af varans, hä-  
starnes och åkedonens confiscation, samt

af de öfriga straff som Lagen utfätter för export af Ull. Denna Lag är likväl så öfvermåttan mild, (utgifven af William III), att den förklarar: "att denna föreskrift icke skall hindra någon ifrån, att föra sin Ull hem ifrån det ställe der Fåren blifvit klippte, ehuru detta kan ske inom fem mil ifrån hafskusten; likväl med uttryckligt förbehåll, att Ullens Ägare, inom tio dagar efter klippningen, och innan Ullen flyttas från stället, skrifteligt uppger för närmasse Tullbetjent, ullfällarnes antal samt stället der de ligga förvarade; och han får icke föra dem derifrån, utan att likaledes skrifteligen, och tre dagar förut, derom underrätta Tullbetjenten." — Utfästelse-bref måste gifvas, att Ullen skall vidare fjöledes fändas till den eller den inländska hamnen; och om den införes der, utan att någon Tullbetjent dervid är närvarande, är förbrytaren förfallen, ej allenast till den vanliga pligten för hemlig införsel af allt annat gods, utan desutom till 3 skill. pundet \*).

Vå-

\*) När den Svenska Läsfaren antingen ler, eller förundrar sig, öfver dessa monopoliska Lagars vidunderliga öfverdrift, torde han tilläfventyrs näppeligen förmoda, att de i orimlighet kunnat öfverträffas af Sverges fordna econo-

Våra Ylle-Manufacturister hafva, för  
att rättfärdiga sina anspråk på alla dessa  
G 4 ovan-

miska Författningar. Likväl borde dessa Engelska Skrå-lagar, för att till deras hufvuddrag fullkomligen likna våra i fordna tider utfärdade Bruks-privilegier, innehålla ännu en och annan föreskrift; till ex. att Jordägaren vore ålagd, antingen han sjelf ville eller icke, att idka Får-afvel, för de Engelska Ylle-Manufacturernes bestånd; att han vore ålagd afyttra sin ull endast vid den eller den Ylle-Fabriken, och emot det pris Manufacturisten fann för godt att utfätta; att om någon ville sätta sig ner i en ort der en Ylle-Fabrik vore belägen, för att, i stället för får-afvel, idka annan boskapskötsel eller åkerbruk, borde en sådans hus och gröda uppbrännas, och den hängas, som sedan vågade hysa honom på sina ägor; att Ylle-Manufacturisten skulle framför alla andra äga företrädesrätt till den i grannskapet belägna Engelska Kronojorden, när Hall-Rätten i London förklarade sådan jord vara för Ylle-Fabriken *nödig* och *nyttig*; att de i grannskapet af Fabrikerne belägne Engelska Städer, icke borde få hysa något stort och obestämdt antal hushåll, för att icke upptaga och till enskilt behof tillverka den ull, Fabrikerne för deras *rigtiga drift* behöfde; att all Kronoskatten af jord förvandlades i ull, och öfverlämnades till Ylle-Fabrikerne i orten, emot betalning till Kronan efter förra århundradets markegång; att äfven de hemman, som icke hade hö, och fölljagteligen icke kunde hålla får, borde likväl utgöra sin skatt i ull, för Ylle-Fabriker-

ovanliga monopoliska inkränkningar och föreskrifter, med mycken säkerhet påstått, att Engelska ullen i godhet vida öfverträffas.

af dess bestånd; att de vidsträcktå Engelska Kronoängar, af hvilkas afkastning Staten kunde hämta mycken lättad i sin allmänna beskattning, likväl skulle först emot ingen, och sedan emot en obetydelig afgift, upplåtas Ylle-Fabrikerne, hvilka der sjelfve kunde idka får-afvel, och derigenom, samt med biträde af Ull-skatten, hålla närboende Jordägares ull i underpris; att alla tvister emellan Ylle-Manufacturister och Jordägare, icke borde afgöras af landets vanliga Domstolar, utan dragas under Fabriks-Embetsmännens befattning och sist afdömmas af Hallrätten i London; att Engelska Styrelsen ville till enskilda personer affå sina egna Ylle-Fabriker, emot en årlig arrende-afgift, af de Krono-räntors halftva värde, som blifvit dessa Fabriker anslagne, i mening att dermed bereda Staten en stor national-vinst, o. s. v. Genom dessa och dylika förordnanden, skulle Engelska Ylle-Manufacturerna kunna sägas vara lika gynnade, som Svenska Bergverken, och gynnade endast på Jordägarens bekostnad. Man skulle kanhända till och med kunna påstå, att sådana föreskrifter voro i någon mån orättvisa och okloka, utan att derföre bestrida den allmänna nyttan af Fabriker, och Jordägarens enskilda nytta deraf, att han vid dessa Inrättningar får afyttra sin ull, i fall denna afyttring vore fullkomligt fri.

Öfversättaren.

fade alla andra Länders; att utländsk ull, utan tillblandning af den Engelska, icke kunde förvandlas till någon dugelig manufactur-vara; att fint kläde icke kunde tillverkas utan af Engelsk ull; att England i följje deraf, om exportationen af ull kunde alldeles förekommas, skulle draga åt sig exclusift hela världens handel med Ylle-varor, och således, befriad från alla Medtäflare, kunna fällja dem till hvad pris hon behagade: inom kort tid skulle detta Rike, på sådant sätt, kunna förvärfa en alldeles otrolig rikedom genom den mest fördelagtiga handels-balance. Denna lära, lik de flesta andra läror, som Dogmatiskt och med stor egen förtröstan yrkas af ett någorlunda betydligt antal menniskor, var fordom, och fortfar ännu att vara blindt trodd af ett vida större antal; men merändels af sådane, som icke känna ämnet, eller icke hafva företagit sig några enskilda forskningar derutinnan. Denna lära är likväl så fullkomligt falsk, att Engelsk ull ej allenast i intet afseende är nödvändig för att tillverka fint kläde, utan är till och med otjenlig dertill. Fint kläde tillverkas endast af Spansk ull. Engelska ullen kan icke en gång blandas uti den Spanska, utan att i någon mån försämra klädes-tillverkningen.

Verkan af dessa Lagar var, att priset på Engelsk ull nersattes, icke allenast under hvad det naturligt borde vara i närvarande tid, utan äfven under hvad det verkligen var under Edward III. När den Scottska ullen, i följje af föreningen emellan Scotland och England, underkastades samma föreskrifter som den Engelska, föll dess pris till hälften af hvad det förut var. John Smith anmärker, att priset på den bästa Engelska ull i England, är mycket lägre, än vanligen på ganska medelmåttig ull i Amsterdam. Att nersätta priset på denna vara, under hvad som bör anses för dess naturliga och egentliga värde, var det erkända ändamålet med dessa Författningar; och man synes icke behöfva tvifla, att de ju åstadkommit den verkan, man af dem väntade.

Man torde tilläfsventyrs tro, att denna nersättning i priset, såsom hinderlig för ull-tillverkningen, skall mycket hafva minskat den årliga produkten af denna vara; och detta, om icke under hvad den fordom var, likväl under hvad den i fackernas närvarande ställning borde vara, i fall den, under en tillåten fri handel, fått uppstå till sitt naturliga och rätta pris. Jag är likväl benägen att tro, att den

den årliga produkten, väl till någon del, men icke rätt betydligt kunnat minskas af dessa Förordnanden. Det är icke i afseende på ullen, som Idkaren af fårsköt- fel använder sin möda och sitt förlag. Han väntar sin vinst, icke så mycket af densamma, som af köttet; och det sedna- res vanliga pris, måste äfven i många fall, godtgöra honom för hvad som brister i den förras vanliga värde. Jag har på ett annat ställe anmärkt, "att de Förordnan- den, som syfta på att sänka priset an- tingen på ull eller rå hudar, under hvad det naturligen borde vara, skola, i ett odladt Land, i någon mon bidraga att höja priset på kött. Priset både på stor och små boskap, som födes i ett culti- veradt Land, måste vara högt nog, för att gifva Jordägaren den inkomst, han med skäl kan vänta af sina odlade ägor. I annat fall skall han snart upphöra att der föda den. Den delen af detta värde, som icke utgöres af ullen och hudarne, skall derföre nödvändigt hämtas af köt- tet. Ju mindre det betalas för den ena varan, desto mera måste betalas för den andra. Det är alldeles likgilltigt för Jordägaren, på hvad sätt som helst pri- set fördelas på kreaturets olika delar, endast han får hela kreaturet betaldt. I

ett



ett odladt Land kan han derföre i egen-  
 skap af Jordägare icke blifva mycket li-  
 dande af sådana Författningar, ehuru  
 han i egenskap af Varu-Förbrukare kan  
 hafva känning af lifsmedlens ökade pris.  
 I följje häraf, skall ull-prisets nerlättan-  
 de, i ett odladt land, icke förorsaka nå-  
 gon minskning i årliga tillverkningen af  
 denna vara; undantagande hvad fårkött-  
 ets ökade pris kan minska affättningen  
 på denna vara och följagteligen äfven  
 sjelfva varans produktion. Verkan häraf  
 skall likväl, äfven i denna väg, sanno-  
 likt icke blifva rätt betydlig.

Men ehuru dessa Författningars verkan  
 på den årliga produktens myckenhet, icke  
 kunnat vara mycket stor, lär man dock  
 tänka, att den ofelbart varit det på pro-  
 duktens godhet. Engelska ullens förfäm-  
 ring, om just icke under hvad den i for-  
 na tider var, dock under hvad den natur-  
 ligen borde vara i culturens närvarande till-  
 stånd, måste hafva gått, lär man säga, i  
 nära förhållande till prisernas nerlättnande.  
 Man kan vidare helt naturligt tycka, att  
 som Ullens godhet beror af kreaturets sköt-  
 sel, af dess föda, af hela dess renliga be-  
 handling under all den tid ullen växer;  
 bör i allmänhet upmärksamheten på dessa  
 omständigheter äga rum endast i mon af  
 den

den vinst, som af denna upmärksamhet kan väntas. Men härvid bör märkas, att ullens godhet beror, till en hufvudsakelig del, af samma omständigheter, som fårets öfriga värde, nemligen kreaturets hälsa, fettma och storlek, och att den upmärksamhet som användes på dessa sednare egenskaper, äfven i vissa afseenden gör fyllest för att gifva den förra. Oaktadt ullpriset nerfättande, påstås likväl Engelska Ullens godhet vara ansenligen ökad, äfven under loppet af det närvarande århundradet. Denna förbättring skulle kanhända hafva varit ännu större, vid ett högre pris; men priset nerfättande, som väl kunnat förtröga ullens tilltagande godhet, har likväl icke alldeles kunnat förekomma den.

De monopoliska Lagarnes våldsamhet synes därför icke, till den grad man tilläfsventyrs föreställt sig, hafva verkat, på den årliga ullproduktens antingen godhet eller myckenhet (ehuru jag finner det vara sannolikt, att den varit en god del skadligare för den förra, än för den sednare); och ehuru Idkarne af Ull-tillverkning verkligen i någon mån varit lidande af dessa Lagar, hafva de likväl varit det mindre, än man kunnat föreställa sig.

Deffa skäl kunna likväl icke rättfärdiga det oinfränkta förbudet emot all utförel af ull; men de göra det fullkomligt rättvist, att lägga en betydelig afgift på denna export.

*Att i någon mon motarbets den ene Medborgare-classens fördelar, utan annat ändamål, än att derigenom gynna den andras, är uppenbart fridande emot den rättvisa och jämnlika behandling, som Regeringen är skyldig sina undersåtare af alla Stånd. Likväl är förbudet emot export af ull, i någon mon skadligt för denna varas Tillverkare, och detta utan annat ändamål, än att gynna Manufacturisternes fördelar.*

Hvarje färskilld medborgare - class är pliktig, att bidraga till Styrelsens eller Statens understöd. En mer eller mindre hög afgift på ullens utförel, kunde gifva Stats verket en betydlig inkomst \*). Detta skulle, i mindre mon än ett förbud, motarbets deras fördelar, som idka ullhandteringen, emedan det icke i lika grad skulle sänka denna varas pris. Denna afgifts påläggande skulle äfven vara tillräckligt gynnande för Manufacturisten: och ehuru denne i sådant fall icke kunde erhå-

\*) Författaren föreslår en tull-afgift af 5 eller 10 Engelska skill:r på hvarje tod (28 Skålpund).

hålla ullen till lika lågt pris, som under ett oinskränkt förbud emot all export deraf, skulle han dock köpa Engelska ullen för 5 eller 10 skillingars bättre pris, än någon Utländsk Manufacturist; fragt och assecurence ändå oberäknade. Man torde näppeligen kunna uptänka en beskattning, som skulle mera rikta Stats-Cassan, utan att derföre vara mycket tryckande för den ena eller andra Medborgare classen.

Export-Förbudet kan icke, med alla de straff det föreskrifver, förekomma ullens utförsel. Vi vete ganska väl, att den verkligen utföres till stor myckenhet. Dets mycket olika pris hemma i Landet och i andra Länder, gör Smyghandeln med denna vara så låckande, att Lagens stränga föreskrift icke kan förekomma den. Denna olagliga Exportation är förmånlig för ingen annan, än Smyg-Handlaren. En laglig utförsel emot en bestämd Tullafgift, skulle deremot gifva Stats-cassan en vinst, bidraga till minskning i någon annan kånhända mera tryckande skatt, och på detta sätt blifva förmånlig för alla medlemmar af Samhället.

Utförsel af Brun mergel (fuller's earth), som blifvit ansedd att vara nödvändig för våra Ylle-Manufacturere, har blifvit underkastad nästan samma straff, som utförsel af

af Ull. Äfven den lera, hvaraf tobaks-  
pipor tillverkas, har för sin likhet med  
den förra, samt för att undvika misstag  
och underslef, blifvit satt under samma  
förbud och straff.

Genom en Förordning af Carl II, har  
exportation, icke allenast af rå hudar, u-  
tan äfven af garfvadt läder, undantagande  
när det var förvandladt i stöflor, skor och  
tofflor, blifvit förbuden; och Lagen gaf  
våra Skomakare ett monopolium, icke al-  
lenast emot våra Idkare af Boskapskötsel,  
utan äfven emot våra Garfvare. Genom  
federmera utgifna Författningar, hafva  
desse sistnämnde blifvit befriade från detta  
monopoliska tvång, emot en liten tull-af-  
gift. All Manufactur af Läder exporteras  
tullfritt. Våra Idkare af Boskapskötsel  
deremot fortfara att vara underkastade sam-  
ma monopoliska tvång, som fordom. Des-  
se sistnämnde äro kringspredde i alla delar  
af Riket, och kunna derföre svårligen för-  
ena sig för något gemensamt ändamål,  
antingen att utverka sig ett Monopolium  
på andra Medborgares bekostnad, eller att  
befria sig sjelfve från det tvång, hvarun-  
der de af andre blifvit lagde. Manufac-  
turister af alla slag, som inom alla Städer  
äro församlade i talrika corporationer, kun-  
na det utan mycken svårighet. Äfven bo-  
skaps-

Skaps-hornen äro förbudne till utförelse; och sjelfva Kam-makarens obetydeliga yrke njuter Monopolium, på Boskaps-ägarens bekostnad.

Inskränkningarne, antingen genom förbud eller tullafgifter, på utförelsen af varor, som till någon del, men icke fullkomligt blifvit manufacturerade, sträcka sig icke endast till Läder-Manufacturen. Så länge det minsta ännu är ogjordt, för att gifva den ena eller andra varan dess yttersta brukbarhet, anse våra Manufacturister det vara deras rättighet, att förrätta det återstående arbetet. Ylle-garns utförelse är förbuden vid samma straff, som utförelse af ull. Äfven det hvita klädets export är underkastad en tullafgift, och våra Färgare hafva således erhållit monopolium emot våra Klädes-Fabrikörer. Dessa sednare skulle sannolikt hafva kunnat förvärva sig emot detta tvång; men det har inträffat, att större delen af våra betydligaste Klädes-Fabrikörer sjelfve tillika varit Färgare. Ur-Federal och Visare-taflor hafva likaledes blifvit förbudna att föras ur Riket. Våra Urmakare synas icke villja, att priset på dessa handtverks-arbeten skall höjas, genom någon täflan emellan dem och Utländska Köpare.

Alla metallers utförel, var förbuden genom några äldre Författningar af Edward III, Henric VIII och Edward VI. Bly och Tenn voro de enda, som från förbudet undantogos, förmodeligen i afseende på det stora öfverflöd, man af dem ägde; och det var deras export, som den tiden utgjorde en betydlig del af Rikets handel. För att upmuntra Bergsrörelsen, undantogos äfven, genom en Författning af William och Maria, från detta förbud, jern och koppar. Utföreln af all slags koppar, så väl utländsk som Engelsk, blef sedermera tillåten genom 2:ne Förordningar af William III. All omanufacturerad Kanon- och Klock-metall, fortfar ännu, att till utförel vara förbuden. All slags koppar-manufactur får utföras tull-fritt.

Exportationen af rudimaterier för Manufacturerne, när den icke är alldeles förbuden, har i många fall blifvit underkastad betydliga tull-afgifter.

Genom en Författning af Georg I, blef utföreln af alla i England allstrade eller manufacturerade varor, på hvilka någon afgift i de förra Lagarne blifvit lagd, förklarad alldeles tullfri. Derifrån voro likväl följande varor undantagna: Alun, Bly, Bly-malm, Tenn, garfvadt Läder, Vicriol, Stenkol, Ull-kardor, hvitt

hvitt Ylle kläde, Lapis calaminaris, alla slags Skinn, Limm, Har-ull, alla slags Hår, Hästar, och Bly-slagg. Om man undantager Hästar, äro alla dessa artiklar antingen rudimaterier för Manufacturer, eller icke fullbordade manufactur-varor, eller handtverks-instrumenter. Den anförda Förordningen underkastar dem alla, samma afgifter, som i de äldre Lagarne varit föreskrifna.

Genom samma Författning är införseln af ett stort antal utländska färg-ämnen, fritagen från alla afgifter. Hvert och ett af dem har likväl blifvit underkastadt en, fastän icke rätt betydlig, afgift, när de åter exporteras. Det synes, att våra Färgare ansett det vara deras fördel, att genom oinskränkt tullfrihet gynna införseln af dessa färg-ämnen, och likaledes deras fördel, att något motarbete utförseln deraf. Snålheten, som ingifvit dem detta märkbara Köpmanna-påfund, har likväl här sannolikt gjort, att de sjelfve förfelat sitt ändamål. Denna påfinning gjorde Importeuren mera uppmärksam uppå, att icke införskrifva större myckenhet af dessa varor, än hvad som inomlands nödvändigt behöfdes; derigenom skulle tillgången deraf inom Riket sannolikt blifva mera inskränkt, och varorne följagteli-

H 2

gen



gen dyrare, än de hade blifvit, om utförelsen fått vara lika fri som införelsen.

Genom åfvannämnde Författning feck Gummi Arabicum, såsom hörande till färg-ämnen, tullfritt införas. Om det åter exporterades, blef denna vara belagd med en liten afgift. Frankrike var vid den tiden i besittning af exclusif handel på de Länder, som voro de fruktbaraste på denna produkt, nemligen de som ligga i grannskapet af Senegal; och England kunde icke derifrån med lätthet directe blifva försedd för hela sitt behof deraf. Genom en Författning af Georg II, blef dertöre Gummi Arabicum tillåtit att införas (tvärt emot Navigations-Actens allmänna föreskrift) ifrån hvilket Land i Europa, som helst. Som man genom denna Lag likväl icke ämnade uppmuntra en handel, som var så alldeles stridande emot de allmänna grundsattserne för Englands Handels-politik, blef denna införelse belagd med en afgift. Det lyckliga Kriget af år 1755, gaf England samma exclusiva Handel på dessa länder, som Frankrike förut hade ägt. Så snart freden var sluten, bemödade sig våra Manufacturister, att rycka åt sig fördelarne af denna Handel, och att utverka sig ett monopolium både emot varans Tillverkare, och  
emot

emot Importeurerne deraf. Genom en Författning af Georg III, blef derföre utföreln af Gummi från Konungens Africanska Besittningar, inskränkt till Stora Britannien, och underkastades samma föreskrifter, böter och straff, som de Americanska Coloniernes varor. Dets införel blef belagd med en liten afgift, och dets åter utförande med en ganska betydlig. Det var våra Manufacturisters afsigt, att de förvärfvade Ländernas hela produkt skulle införas i England; och för att sjelfve erhålla varan emot ett så mycket lägre pris, belades dets export med en så hög afgift, att den troddes säkert kunna förekomma all utförel deraf. Deras vinningslyftnad geck likväl här, lika som i många andra fall, miste om ändamålet. Den betydliga Tull-afgiften gjorde Smyg-handeln så läckande, att en stor myckenhet af denna vara i hemlighet exporterades till alla manufacturerande Nationer i Europa, och i synnerhet till Holland, ej allenast från England, utan äfven directe från Africa. I anseende härtill, blef den betydliga Export-afgiften, genom en ny Författning af Georg III, anseeligt förminskad.

Bäfverskinn äro äfven ibland de varor, hvilkas införel i fordna tider varit

skiftevis mera eller mindre belagd med afgifter. När det nysnämnda framgångsfulla kriget hade förvärfvat England de på denna vara mest gifmilda Länder, blef exporten af Bäfverskinn tillåten endast till England. Våra Manufacturister förstodo att snart draga åt sig fördelarne af denna föreskrift; och redan år 1764 minskades import-afgiften till en tolftedels skilling för hvart Bäfverskinn, hvaremot export-afgiften uppfattes sju-dubbelt högre. — Stenkol, som kunna anses både för en rudimateria till manufactur varor, och för handtverks-redskap, äro följagteligen belagda med höga afgifter när de exporteras, och få höga, att de öfverstiga det värde sjelfva varan äger medan hon ännu ligger qvar i grufvan.

Utförseln af handtverks-redskaper är vanligen hindrad, icke genom höga tull-afgifter, utan genom oinskränkt förbud. Tvänne Författningar af William III, förbjuda exporten af machiner, hvarmed strumpor och vantar tillverkas, vid varans confiscation och 40 pund sterl. böter. På samma sätt är, genom en Författning af Georg III, utförseln af de verktyg, som nyttjas vid våra Bomulls- Linne- Ylle- och Silkes-Manufacturer, förbuden vid straff af varans confiscation och 200 punds böter:

ter: tillika skall den Skeppsförare, som vetterligen har en sådan vara om bord, pligta 200 pund.

När de döda handtverks-redskapernes export är belagd med så svåra straff, kan det väl föga väntas, att de lefvande, jag menar Handtverkarna, skola tillåtas gå frie. I följte af en Författning af Georg I, skall den Person, som blifvit öfverbevisad, att hafva låkat någon Handtverkare från Engelska Manufacturerne, att gå i främmande land, för att der utöfva eller åt andra lära sin konst, första gången pligtfällas till en summa som ej får öfverstiga 100 pund, samt straffas med 3 månaders fängelse: när han andra gången beträdes med samma förbrytelse, pligtfälles han efter Domstolens godtycke, och straffas desutom med 12 månaders fängelse. Genom en Författning af Georg II, äro dessa straff ökade till 500 pund och 12 månaders fängelse för den som första gången härutinnan förbryter sig; samt till 1000 punds böter och 2 års fängelse, då detta lagbrott andra gången begås. I alla dessa uppräknade fall, skall Förbrytaren desutom sitta i fängelse intill des böterne äro betalde.

Enligt den förra af dessa Lagar, skall den Handtverkare, som är öfverbevisad

att hafva låfvat, eller genom kontrakt utfäst sig, att gå i främmande Land för åfvannämnda ändamål, vara tvungen, att för sitt qvarblifvande inom Fäderneslandet, skaffa den borgen, som Domstolen pröfvar nödig och godkänner: han sättes i fängelse, intill dess han förskaffat denna borgen.

Om någon Handtverkare, som redan kommit i främmande Land, som der idkar eller åt andra lär sin handtering, och efter den varning, som gifves honom af Konungens Minister, Consul eller Stats-Secreterare, icke återkommer i Riket efter 6 månader och der beständigt qvarblifver; förlorar sedan all rättighet, att inom England mottaga Testamente, att bestyra om någons qvarlätenskap, eller att erhålla jord genom arf, gåfva eller köp. All hans ägendom är derjemte förfallen till Kronan, och han sjelf är förklarad förlustig alla medborgeliga rättigheter och Lagarnes försvar.

Det är onödigt, som jag vill hoppas, att anmärka, huru rakt stridande dessa Lagar äro emot den personliga frihet, öfver hvilken vi så skrytsamt berömme oss, och för hvilken vi föregifve oss hysa en så varm nitälskan. Den är, i närvarande fall,

fall, tydeligt uppoffrad för våra Köpmäns och Manufacturisters lumpna fördelar.

Det berömliga motivet för alla dessa Lagar, skall vara, att utvidga våra Manufacturer, icke genom deras egen förbättring, utan genom förfämringen af våra Grannars, och genom att förekomma, så mycket man det kunnat, all brydsamtäflan med dessa förhateliga och oangenäma Rivaler. Våra Manufacturister finna det vara alldeles i sin ordning, att de skola äga monopolium på alla deras Landsmäns näringskicklighet. Ehuru de alla villja inskränka kännedomen af deras enskilda yrken, till det minsta antal menniskor, som någonsin är möjligt, och detta, i några Handtverk, derigenom, att de minska antalet af de Läringar, som på en gång kunna nyttjas till ett arbete, samt genom läro-årens förlängande i alla Handtverk; villja de dock för ingen del, att någon af detta ringa antal skall gå utomlands, för att undervisa andra Nationer.

Consumtionen är det enda ändamålet för all production; och Varu-Tillverkarens fördelar böra gynnas endast i den mån detta är nödigt, för att befrämja Varu-Förbrukarens. Denna grundfatts är så fullkomligt sjelf-tydelig, att det vore o-

rimligt att söka bevisa den. Men genom Handels-Systemet, är Varu-Förbrukarens fördelar beständigt uppförade åt Varu-Tillverkarens; och det synes anse, icke Confumtionen, utan Produktionen, såsom yttersta ändamålet för all industri och all handel.

Genom införelsens inskränkning, för alla de utländska varor, hvilka kunna komma i täflan med våra egna natur-produkter eller våra Manufactur-tillverkningar, äro den inländska Varu-Förbrukarens fördelar uppenbart uppförade åt Varu-Tillverkarens. Det är alltid till denna sednarens fördel, som den förre måste vidkännas den förhöjning i varu-priserne, hvilken nästan beständigt är en följd af de monopoliska Lagarne.

Det är alltid till fördel för Varu-Tillverkaren, som premier bevilljas på varornes export. Den Inländska Förbrukaren är tvungen att betala, först den skatt, som till dessa premier användes; och för det andra, en ännu större skatt, som nödvändigt uppkommer från förhöjningen i varans inhemska pris.

Genom den namnkunniga Handels-Traktaten med Portugal, är den Engelska Varu-Förbrukaren, medelst Tull-afgifter, hindrad ifrån, att i närmaste Grann-Rike  
kö-

köpa en vara, som vårt eget Climat icke producerar; han är tvärt om tvungen, att i stället köpa den i et aflägfet land, ehuru det är erkändt, att samma vara der, är af sämre beskaffenhet, än i det närmare belägna Riket. Den inländska Förbrukaren måste underkasta sig denna olägenhet, för att förskaffa den inländska Manufacturisten tillfälle, att i det mera aflägsna Landet med mera vinst införa sina tillverkningar, än det elljest varit honom tillåtit. Den inländska Förbrukaren är äfven tvungen, att betala, hvilken förhöjning som helst i dessa samma varors inhemiska pris, som af denna artificiella exportation förorsakas.

Men genom det Lag-system, hvarest våra Americanska och Vest-Indiska Colonier blifvit förvaltade, hafva den inhemiska Varu-Förbrukarens fördelar, med en ännu mera öfverdrifven frikostighet, blifvit uppofrade åt Varu-Tillverkaren, än genom alla våra öfriga Handels-Lagar. Man ämnade använda en stor Nation till intet annat ändamål, än att i våra mångfalliga Varu-Tillverkares Salu-bodar, vara Afnämare till alla de varor, hvarmed de förre kunde förse den samma. För att befrämja den förhöjning i priset på våra Tillverkares varor, som genom detta

ta



ta monopolium kunde vinnas, har den inhemska Varu-Förbrukaren blifvit betungad med samma Nations underhåll och försvar. För detta ändamål, och endast för det samma, hafva under tvänne krig, mera än två millioner blifvit borrtflöfada, och en ny Riks-skuld af mera än 170 millioner uppkommit, oberäknadt allt hvad i de föregående krigen för samma ändamål blifvit utkastadt. Räntan för denna skuld, är icke allenast större, än den vinst man någonsin påstått sig kunna vinna af detta monopolium på Coloniernas handel, utan äfven större än alla de varors hela värde, som årligen blifvit affända till Colonierna.

Det kan icke blifva särdeles svårt att utleta, hvarifrån uppfinningen af detta System härleder sig: med visshet icke från varornas Förbrukare, hvilkas fördelar blifvit alldeles uraktlätne; utan från Varornas Tillverkare, åt hvilkas vinningslyftnad man lånat ett så kraftigt biträde; och ibland desse sistnämnde, äro våra Köpmän och Manufacturister de, som ofstridigt äga den största förtjensten af detta Systems uppfinning och fallbordan. I de Handels-föreskrifter, hvilka vi här tagit under granskning, äro våra Manufacturister ojämförligt de mest gynnade; och

åt

åt dem äro uppoffrade, ej allenast Varu-  
Förbrukarens, utan äfven, och ännu mera,  
åtskilliga andra slags Varu-Tillverkares  
fordelar.

*Om de Produkter af Jord, hvilka i-  
bland gifva, och ibland icke gifva  
Ränta \*); af Adam Smith.*

(Från Engelskan).

*Dedicerat till de Författare, som tvista om  
Modernärings-titeln, och om de Ädla Berg-  
verkens värde.*

**L**ifsmedel synas vara de enda produkter  
af jord, som alltid och nödvändigt skola  
gifva någon ränta till Jordägaren. An-  
dra produkter kunna ibland gifva, och i-  
bland icke gifva Ränta, efter olika om-  
ständigheter.

Näst

\*) Med Ränta af jord, menar Författaren, som  
han det på ett annat ställe förklarar, den in-  
komst af produkten, som öfverkjuter kostna-  
den af produktens frambringande och af dess  
fortskaffning till försälgningsorten, samt rän-  
tan på denna använda kostnad.

*Öförfattaren.*

Näst efter Lifsmedlen, äro klädnad och boningar Mennisko-slägtets två stora förnödenheter.

Jord kan i sitt ursprungliga ocultiverade tillstånd, förse ett vida större antal menniskor med klädnad och boningar, än med lifsmedel. I sitt cultiverade tillstånd kan hon deremot ibland förse ett större antal menniskor med lifsmedel, än med klädnad och boningar, åtminstone dessa två sistnämnda af den beskaffenhet de då erfordras och emot den betalning man vill gifva. I det ena tillståndet råder derföre alltid öfverflöd på dessa varor, hvilka följagteligen äga intet eller ringa värde. I det andra tillståndet är på dem ofta en brist, som nödvändigt ökar deras värde. I det ena, blir en stor del deraf bortkastad, såsom onyttig; det öfriga, som nyttjas, värderas endast i mån af det arbete som derpå är användt, och kan derföre icke gifva någon Ränta åt Jordägaren. I det andra tillståndet, äro alla dessa varor använde, och behofvet deraf är ofta större än tillgången. Någon vill alltid gifva mera derföre, än omkostnaden af dessa varors framskaffande till försälgnings-orten. Deras värde kan derföre också alltid gifva någon Ränta åt Jordägaren.

De

De större Djurens skinn voro de första ursprungliga ämnena till klädnad. I bland Folkslag af Jägare och Herdar, hvilkas föda hufvudsakeligen består af dessa Djurens kött, förfer sig derföre hvar och en med mera ämnen, än han behöfver, till klädnad, i och med det samma han förfer sig med lifsmedel. Om ingen utländsk handel hunnit sträcka sig till sådana Folkslag, skall större delen af dessa varor borrhärfas, såsom alldeles onyttig. Detta var sannolikt de Norr - Amerikanska Jägare - Nationernes belägenhet, innan deras Land upptäcktes af Europeerne, till hvilkas de nu utbyta deras öfverlopps päls - verk emot filt - väfnad, skjutgevärd och brännvin, hvarigenom de förstnämnde fått ett värde. I den nuvarande kända Verldens handels - tillstånd, äga de mest Barbariska Nationer, hos hvilka jordägar - rätten är gällande, någon utländsk Handel af detta slag, och finna hos deras rikare Grannar affättning för alla de klädnads - ämnen, deras Land gifver, och som öfverskjuta det inhemska behofvet deraf: detta höjer dessa varors pris öfver kostnaden af deras framförande till försälgningsstället, och förskaffar någon Ränta åt Jordägaren. När största delen af Bergs - Scottarnes Boskap förtärdes inom deras

egna

egna hemvist, utgjorde utförseln af deras hudar deras hufvudsakligaste handel; och hvad som derföre i utbyte erhöles, ökade i någon mån Räntan af jorden. Engelska Ullen, som i äldre tider hvarken kunde förbrukas eller upparbetas hemma i Landet, fann affättning i det då för tiden rikare och mera industriösa Flandern, och desfs pris verkade en tillökning i räntan af den jord, som producerade denna vara. I de Länder, som icke voro mera odlade, än England då var eller de Berg-Scotska Provinserne ännu äro, och hvilka icke ägde någon Utländsk Handel, skulle dessa klädnads-ämnen ofelbart finnas till ett sådant öfverflöd, at de voro utan allt värde, och kunde följagteligen icke gifva någon ränta åt Jordägaren.

Bonings-ämnen kunna icke alltid flyttas så långväga, som klädnads-ämnena, och kunna icke lika lätt blifva föremål för Utländsk Handel. När de finnas till öfverflöd i det Land, som producerar dem, äro de ofta, äfven i Verldens närvarande Handels-tillstånd, af intet värde för Jordägaren. En stengrufva af god art, skulle i Grannskapet af London gifva en anseelig ränta: i många delar af Scotland och Wales, skulle den deremot gifva alldeles ingen. Byggnads-timmer äger ett högt vär-

de i ett folkrikt och cultiveradt Land; och den jord, som producerar denna vara, ger der en betydlig ränta. I många delar af Norra Amerika deremot, vore Jordägaren mysket förbunden hvar och en, som ville befria honom från större delen af hans storväxta skog. I några delar af Scotland är barken, genom brist på vägar och vatten-ledningar, det enda af skogen, som kan bortföras till försäljning: sjelfva timret lämnas kvar, för att ruttna på marken. När Byggnads-ämnena finnas till detta öfverflöd, är den delen deraf, som på stället nyttjas, icke värd mera, än det arbete och den kostnad, som derpå användes, för att göra den tjenlig till detta bruk. Denna vara ger i detta fall ingen ränta till Jordägaren, hvilken i stället gernar upplåter dess bruk, till hvilken som vill göra sig den mödan, att deraf begagna sig. Rikare Nationers behof, sätta honom likväl någon gång i stånd, att af denna vara draga ränta. Stenläggningen af Londons gator, har gifvit Ägarne af några kala berg på Scotlands kuster, ränta af en vara, som förut icke kunnat gifva den. Norriges och Österfjö-kusternes skogar, finna i många delar af England den affättning, som de icke kunnat finna.

N:o 23. & 24. I C. . . . . hem.

hemma i landet, och gifva derigenom ränta till sina ägare.

Länder äro folkrika, icke i mon af det antal menniskor, åt hvilka de kunna gifva klädnad och boningar, utan i mon af det antal, de kunna föda. När tillräcklig föda finnes, är det lätt att finna hvad som behöfves till klädnad och boningar. Men ehuru dessa sednare finnas, kan det dock ofta vara svårt att finna födan. Äfven i några orter inom England, kan hvad man kallar Ett Hus, uppbyggas af en man på en dag. Det enklaste slag af klädnad, den nemligen som göres af Djurens skinn, fordrar något mera arbete för att kunna nyttjas: det fordrar likväl icke mycket deraf. Ibland vilda och barbariska Nationer, gör en hundrade del, eller något mera, af ett års arbete, fyllest, för att förse dem med sådana kläder och boningar, som äro så beqväma, de fleste af Invånarne villja hafva dem. Alla de öfriga nittio nio delarne af årets arbete, behöfvas vanligen ganska väl, för att förse dem med föda.

Men när genom ett Lands ökade odling, ett enda hushålls arbete kan frambringa föda för två, blir halfva Samhällets arbete tillräckligt att med föda förse hela Samhället. Då kan den andra hälften,

ten, eller åtminstone största delen deraf, användas på andra tillverkningar, för att fullgöra människornas öfriga antingen verkliga eller inbillade fordringar. Den rike mannen förtär icke en större myckenhet föda, än sin fattigare Granne; men hans föda kan vara af mycket olika beskaffenhet, och des tillredande kan fordra mera arbete och konst. När man vidare jämför den enas rymliga palats och omväxlande drägt, med den andras koja och trånga klädnad, skall man tydligt finna, att olikheten emellan den enas och den andras klädnad, boning och husgeråd, är lika stor i afseende på myckenheten, som i afseende på deras öfriga beskaffenhet. Begäret efter föda, är hos hvarje människa inskränkt inom naturens föreskrift; men begäret efter bekvämlighet och prydnad i byggnader, i klädnad, i eqvipager och i husgeråd, synes icke äga någon bestämd gräns. De, som kunna framskaffa mera lifsmedel, än de själve förtära, äro därför alltid villige att utbyta hvad som deraf är öfverlopps, eller hvad som är detsamma, dettas värde, för att dermed fylla deras behof af annan art. Hvad som öfverflödiget det nödvändiga för de första naturliga behöfvens fyllnad, bortgifves för att fullgöra de



ändlösa begärens fordringar. För att erhålla födan, arbetar den Fattige att fylla den Rikes konflade behof; och för att erhålla den ännu läkrare, täflar den ena med den andra, att gifva varan den högsta fullkomlighet och det lägsta pris. Dessa Handverkares antal ökas i samma mån som lifsmedlens myckenhet, det vill säga, i samma mån som jordens odling; och som naturen af deras yrke tillåter all möjlig mångfaldighet i arbetet, växer mängden af ämnen för deras arbete, i en vida större mån, än deras eget antal. Härigenom uppkommer affätning, för alla slag af arbetsämnen, som den menckliga påfundsgåfvan kan använda, vare sig till nytta eller prydnad, i byggnader, klädning, equipager eller husgeråd; för mineralier, metaller och dyrbara stenar i jordens djupa sköte.

*Lifsmidlen* äro således, icke allenast den första urprungliga källan till Ränta: äfven i varje annan produkt af jorden, som sedan ger ränta, härleder detta sitt värde från tillökningen i den arbetsförmåga, som genom jordens odling framkallar lifsmedel.

De öfriga produkterna af jord, som sedermera gifva ränta, gifva den likväl icke alltid. Äfven i odlade Länder, är icke

icke alltid affättningen på dem sådan, att deras pris öfverstiger det använda arbetets och varu-transportens värde, och återger det derpå använda capitalet med dess vanliga ränta. Förhållandet häraf beror af olika omständigheter.

Huruvida, t. ex., en Stenkols-grufva kan gifva någon ränta, beror dels af dess fruktbarhet, dels af dess belägenhet.

En Grufva, af hvad natur som hellst, kan sägas vara fruktbar eller icke, i mån af den myckenhet malm, som genom en viss myckenhet arbete kan från densamma uppbringas, i jämnförelse med hvad man genom samma arbete kan uppbringa ur andra Grufvor af samma slag.

Några Stenkols-grufvor, som äro fördelagtigt belägna, kunna icke arbetas, i anseende till deras ofruktbarhet. Afkomsten kan icke betala omkostnaden. De kunna icke gifva hvarken vinst eller ränta.

Andra äro af den beskaffenhet, att deras produkt endast kan betala arbetet, och återgifva det capital, med dess vanliga ränta, som derpå är användt. De gifva någon vinst åt den som företagit sig arbetet, men ingen ränta åt Jordägaren. De kunna icke drifvas med fördel af någon annan än Jordägaren, hvilken då han

Sjelf är Företagare af arbetet, erhåller vanlig ränta för det capital han derpå använder. Många Stenkols-grufvor i Scotland drifvas på detta sätt, och kunna icke drifvas annorlunda. Jordägaren vill endast emot ränta öfverlämna dem åt andra, och ingen kan gifva denna ränta.

Andra Stenkols-grufvor i samma land, äro tillräckligt fruktbara, men kunna, i anseende till deras belägenhet, icke drifvas. En myckenhet af sjelfva varan, som vore tillräckelig att betala den använda kostnaden, kunde genom en vanlig myckenhet af arbete, eller ännu mindre deraf, ur dessa Grufvor uppbringas; men i det inre af Landet, der folkmängden är lite, och der vägar och vattenledningar saknas, kan denna varu-myckenhet icke blifva såld.

Stenkol äro till bränfle mindre begärliga, än ved; man anser dem äfven vara mindre hälsosamma. Deraf följder också, att de förra mindre nyttjas, än den sednare.

Priset på skogsvaror förändrar sig tillika med Jordbruket, nästan på samma sätt, och af samma orsaker, som priset på boskap. Under Jordbrukets första barn-dom, är större delen af hvart land betäckt med skog, hvilken då endast är et hinder,

der, och af intet värde, för Jordägaren. I den mon Jordbruket tilltager, undanrödjas skogarne, och blifva äfven förödde genom boskaps-hjordarnes tillväxt. Euru dessa sistnämnda icke öka sig i den mon som säden, hvilken är en frukt endast af människornas industri, vinna de dock sin tillväxt under den omvårdnad och det försvar de njuta af människan, som under de fruktbara åren samlar förråd till deras underhåll i en svårare tid; som under hela året förskaffar dem mera föda, än den vilda Naturen kunde gifva, och som bekrigar och afhåller deras fiender. När talrika hjordar tillåtas att vandra genom skogarne, kunna de väl icke förstöra de gamla träden, men de hindra de unga från att skjuta upp, så att skogen, efter ett eller två hundra års förlopp, försvinner. Den knappare tillgång på skog, som här af blir en följd, ökar dess pris. Den kan då gifva en god ränta, och Jordägaren kan ibland näppeligen fördelagtigare använda sina bästa ägor, än att der låta växa timmerskog, hvars förmonlighet i detta fall är så stor, att den äfven godtgör för sin långsamma återväxt. Åtskilliga delar af England synas i det närmasste vara i denna belägenhet, och man har der funnit det vara lika fördelagtigt

tigt att plantera skog, som att idka åkerbruk och ängskötsel. Den vinst Jordägaren hämtar från skogsplantering, kan icke gerna öfverfega den han erhåller af åkerbruk och ängskötsel; och den förre kan icke heller, i ett mycket väl odladt och långt ifrån hafvet belägit land, blifva mycket mindre än den sednare. På hafskusten af ett väl odladt land, der stenköl erhållas till bränsle, kan det verkligen blifva mera förmonligt att köpa byggnadstimmer från mindre odlade länder, än att sjelf plantera skog. I den nybygda delen af Edinburg, har kanhända icke en enda stock af Scottskt timmer blifvit nyttjad.

När i någon ort, priset på stenköl är ungefär lika som priset på ved, kan man vara säker, att ehvad pris ockfå denna lednare vara må äga, är i samma ort, och under lika omständigheter, kölpriset så högt det kan blifva. Så synes det förhålla sig i några de inre delarne af England, och i synnerhet i Oxfordshire, der det, äfven ibland den lägre folk-klassen, är vanligt att nyttja ved och köl tillsammans; der kan således skillnaden i priset på dessa bägge varor, icke blifva rätt betydlig.

Stenköl äga i de orter der denna vara till största myckenhet produceras, ett pris

pris som är vida under detta högsta. I annat fall skulle de också icke kunna godtgöra omkostnaden af deras transport till lands eller vatten. Blott en liten del af varan skulle i sådan händelse blifva förfäld; och de som idka Stenkols-tillverkningen, eller Grufvornas ägare, finna det vara förmonligare, att fällja en stor myckenhet af denna vara till ett pris som är något öfver det allra lägsta, än att fällja mindre af varan emot högsta priset. De mest fruktbara af dessa Grufvor, föreskrifva desutom priset för alla andra Grufvor i grannskapet. Både Ägaren, och den som idkar denna handtering, finna, den ena, att han erhåller större ränta, den andra att han gör sig större vinst, derigenom att han underfälljer alla sina Grannar. Dessa sistnämnda blifva snart tvungne, att fällja till samma pris, ehuru de göra det med svårighet, och ehuru det alltid minskar, och någon gång alldeles beröfvar dem, både ränta och vinst. Några af dessa Verk öfvergifvas för alltid: andra kunna icke gifva ränta, och det är endast för Ägaren möjligt att drifva dem.

Det lägsta pris, hvartill stenkol för någon längre tid kunna fälljas, är desamma som för alla andra varor, nemligen

det, som återger, tillika med dess vanliga ränta, det capital, som på varans tillverkning och på dess framförande till förfälgningsstället, måste användas. Vid en stenkolsgrufva, af hvilken ägaren icke kan erhålla någon ränta, och som han antingen sjelf måste drifva, eller i annat fall låta ligga öde, måste kolen äga ungefär detta pris.

Räntan af stenkol, äfven när de kunna gifva den, utgör i allmänhet en mindre del af hela varans värde, än den ränta, som utgöres af nästan alla andra produkter af jord. Räntan af en Landtägendom, utgör vanligen hvad man anser vara en tredjedel af samma ägendoms hela produkt; och detta är i allmänhet en fäker ränta, som icke beror af årsväxtens olika förmonlighet. Vid Stenkolsgrufvor är femtedelen af hela produkten, redan en ganska betydlig ränta; en tiondedel är den vanliga, och denna är alldrig rätt fäker, utan beror af produktens tillfälliga ombytlighet. Denna osäkerhet är så stor, att i ett land, der en Landtägendom betalas med 30 års afkastning, anser man en Kolgrufva vara fördelagtigt såld för 10 års afkastning.

En Stenkolsgrufvas värde för Jordägaren, beror icke mindre af dess belägenhet,

het, än af dess fruktbarhet. En Metallgrufvas värde deremot, beror mera af dess fruktbarhet, än af dess belägenhet. De gröfre malmerna, och ännu mera de ädlare, äga, när de blifvit afskilda från alla grofva beståndsdelar, ett så högt värde, att de i allmänhet godtgöra kostnaden af en långväga landtransport, och af den mest aflägsna sjötransport. Deras förfällning är icke inskränkt inom Grufvas grannskap; den sträcker sig tvärtom till hela världen. Japanska Kopparen utgör en artikel i Europas handel; Spaniens Jern afyttras vid Chili och Peru. Perus silfver letar sig väg, icke allenast till Europa, utan äfven från Europa till China.

Kol-priset i Westmorland och Shropshire kan icke göra någon betydlig verkan på denna varas pris i Newcastle; och priset i Lionnois kan det ännu mindre. Sådana aflägsna Kolgrufvors produkter, kunna alldrig komma i täflan med andras. Men den mest aflägsna Metall-Grufvas produkter kunna det ofta, och äro det merändels. Priset på de gröfre metallerna, och ännu mera på de ädlare, vid de mest fruktbara Grufvor i världen, skall derföre nödvändigt verka på priset vid alla andra Grufvor. Koppar-priset i Japan måste äga något inflytande på priset vid



vid Europas Köppar-grufvor. Silfver-priset i Peru, eller myckenheten af arbete eller varor, som man der för silfver kan erhålla, måste hafva ett inflytande på priset, icke allenast vid Europas, utan äfven vid Chinas Silfver-grufvor. Efter upptäckten af Perus Grufvor, blefvo de fleste af Europas Silfver-grufvor nerlagda. Silfrets värde fänktes så lågt, att dessa Grufvors produkter icke mera kunde betala arbetet, eller med vinst återgifva hvad tillverkningen kostade i lifsmedel, kläder, boningsrum och annat. Samma öde träffade äfven Grufvorna på Cuba och S:t Domingo, och äfven de gamla grufvorna vid Peru, så snart de vid Potosi blefvo upptäckte.

Som priset på metaller af alla slag, och vid hvar och en Grufva, således i någon mån måste rätta sig efter priset vid den mest fruktbara Grufva i verlden, som för det närvarande är under arbete; kan det vid de flesta Grufvor, föga betala mera än tillverkningskostnaden, och följande gifva någon rätt betydlig ränta till Jordägaren. Räntan synes således, vid de flesta Grufvor, utgöra blott en liten del af de gröfre metallernes, och en ännu mindre af de ädlares värde. Arbetet och Tillverkningsvinst upptaga större delen deraf. En

En sjettedel af hela produkten, kan räknas såsom beständig ränta, af Tenn-Grufvorna i Cornwall, hvilka äro de fruktbaraste i verlden. Somliga gifva i ränta, som man påstår, ännu mera, och somliga mindre. Sjettedelen af hela produkten utgör äfven räntan af de mycket fruktbara Bly-grufvorna i Scotland.

Vid Silfver-Grufvorne i Peru, fordrar Jordägaren ingen ting annat, af den som företagit sig tillverkningen, än at han skall mala malmen på hans qvarn, emot vanlig qvarn-tull. Till 1736 erlades från desla Grufvor, i skatt till Konungen i Spanien, en femtedel af hela produkten, hvilket intill den tiden kan anses, såsom den verkliga räntan af de flesta Silfver-Grufvorne i Peru, de rikaste i verlden. Om på dem icke legat någon skatt, hade denna femtedel naturligtvis tilhört Jordägaren; och många Grufvor hade i sådant fall kunnat uptagas, som nu icke blivit arbetade, efter de icke kunnat gifva denna skatt. Hertigen af Cornwalls skatt på Tenn, påstås öfverstiga 5 procent, eller i tjugonedel af hela värdet; och huru som hellst detta förhållande må vara, tillhörde denna skatt naturligtvis Jordägaren, om Tennet icke vore dermed belagdt. Men om man lägger i tjugonde.

dedel til 1 fjattedel, skall man finna, at hela den säkra räntan af desä Tenn-grufvor, förhåller sig til hela den säkra räntan af Perus Silfver-grufvor, som 13 till 12. Perus Grufvor äro likväl nu icke mera i stånd, at gifva äfven denna låga ränta; och skatten nerfattes 1736 från 1 femtedel til 1 tiondedel. Äfven denna sistnämnda skatt på silfver, läcker starkare til Smyg-handel, än skatten af 1 tjugonedel på Tenn; och denna handel måtte blifva mycket lättare med den förä, än med den sednare varan. Derföre säges ockfå skatten till Konungen af Spanien vanligen blifva ganska illa, och skatten til Hertigen af Cornwall ganska väl utgjord. Det är derföre sannolikt, att räntan af den mest fruktbara Tenn-grufva, utgör en större del af hela tillverkningens värde, än räntan af den mest fruktbara Silfver-grufva i verlden. Sedan det kapital, som på desä åtskilliga slags Grufvors drift, jämte desä ränta, blifvit genom produkten betaldt, synes återstöden af den producerade varans värde, vara större af de gröfre, än af de ädlare metallerne.

Icke eller är deras vinst, som uptaga Silfver-grufvor i Peru, mycket stor. En aktningvärd och kunnig Författare berättar, att när någon der börjar et sådant fö-

företag, är han genast allmänt ansedd såsom dömd till bankerut och undergång, hvarföre också hvar och en undviker all gemenskap med honom. Gruf-handteringen synes der, likasom hos oss, vara ansedd såsom et Lötterie, der vinsterne icke äro svarande emot förlusterne, ehuru betydligheten af några de förra, frestar mången Äfventyrare, at bortslösa sin välfärd på desä vådeliga företag.

Som Konungen likväl hämtar en betydlig del af sin inkomst ifrån Perus Silfver-grufvor, gifva Lagarne all möjelig upmuntran åt hvar och en, som uptäcker och uparbetar nya. Hvilken som uptäcker en sådan, har rättighet at för sin räkning afmätta 246 fot i längden, i den sträckning han tror silfver-ådern vara belägen, och hälften så mycket i bredden. Han blir Ägare af denna sträcka, och kan uparbeta den, utan någon afgift till förra Jordägaren. Nästan samma föreskrift, till Hertigen af Cornwalls förmån, är gällande i detta Förstendöme. I ofruktbara och ohägnade trakter, kan der hvar och en, som uptäcker en Tentgrufva, för sin räkning afmätta en viss landtsträcka, och han blir verkelig ägare af grufvan, utan at dertill behöfva den förra Jordägarens tillstånd, till hvilken han

han likväl betalar en liten afgift. Genom bägge desäa Lagar, för Peru och Cornwall, är den enskilda Ägendsrättens helgd upoffrad, för att derigenom öka Statsinkomsterna.

Samma upmuntran är i Peru äfven gifven dem, som upptäcka och arbeta nya Guld-grufvor: och i guld stiger Konungens skatt endast till 1 tjugonedel af hela produkten. Den utgjorde i början 1 femtedel, sedan 1 tiondedel, likasom för silfver; men det befanns att desäa Verk ej en gång kunde bära den lägsta af desäa räntor. Om det är fällsynt, att finna någon som gör sin lycka med en silfver-grufva, är det dock ännu fällsyntare, att någon genom en Guldgrufva förmår göra det. Den nysnämnda 1 tjugonedelen synes vara all den ränta, som af de flesta Guld-grufvorna i Chili och Peru utgöres. Guld är desutom mycket tjenligare för Smyg-handel, än till och med silfver; ej allenast i afseende på desä högre värde inom en mindre yta, utan äfven i afseende på desä naturliga och alldeles egna produktion. Silfver erhålles fällan geditet, utan är, likasom de flesta andra metaller, mineraliseradt med andra ämnen, från hvilka det ej på annat sätt kan skiljas, till den myckenhet som kan betala  
om-

omkostnaden, än genom en besvärlig och långsam operation, hvilken måste förrättas inom dertill inrättade byggnader, och därför kan vara underkastad vederbörande Embetsmäns uppsigt. Guld deremot finnes nästan alltid gediget. Det finnes stundom i stycken af någon storlek; och äfven när det är blandadt i små och nästan omärkbara partiklar af sand, jord, och andra främmande ämnen, kan det derifrån affskilljas genom en ganska enkel operation, och detta kan verkställas i en privat mans hus, och af hvar och en som har tillgång till Qvicksilfver. Om därför skatten till Konungen utgöres illa i silfver, är det sannolikt, att han skall utgöras ännu lämnre i guld; och räntan måste utgöra en mycket mindre del af hela produkten i guld, än af hela produkten äfven i silfver.

Det lägsta pris, hvartill de ädla metallerne kunna sälljas, eller den minsta myckenhet af andra varor, hvaremot de kunna utbytas, under någon längre tids förlopp; beror af samma grundfattser, enligt hvilka alla andra varors värde bestämmes. Det capital som vanligen användes, det som åtgår till lifsmedel, klädning och husrum, för att bringa dem ur Grufvan till försälgningsstället, måste af

produkten åtminstone betalas, tillika med detta använda capitals vanliga ränta.

Deras högsta pris synes likväl icke bero af något annat, än den närvarande bristen eller ymnigheten på sjelfva denna vara. Det beror icke af någon annan vara, på samma sätt som kolpriset beror af priset på ved, öfver hvilket listnämnda, ingen brist kan höja det förra. Lät deremot bristen på guld ökas till en viss grad, och det minsta stycke deraf skall blifva dyrbarare än diamanten, och kunna bortbytas emot en större myckenhet andra varor.

Deffa metallers begärlighet, härleder sig dels från deras nytta, dels från deras fägring. När man undantager jern, äro de af större brukbarhet, än alla andra metaller. Som de, mindre än andra, äro utfatte för rost och orenlighet, kunna de också med liten möda hållas rena; och husgerådskärl af guld och silfver, antingen för bordet eller köket, äga äfven i detta afseende företrädet framför de af andra metaller. Ett kok-kärl af silfver, är renligare, än ett af bly, koppar eller tenn; och samma egenskap, skulle gifva ett kok-kärl af guld företrädet framför ett af silfver. Deras förnämsta värde härleder sig likväl ifrån deras fägring, hvilken gör

gör dem färdeles tjenliga till prydnader för klädnad och husgeråd. Ingen färg kan i glans likna guldets. Värdet af dessa metallers fägring, är desutom anfenligt ökad, af svårigheten att erhålla dem. Förmämsta njutningen för de fleste Rike, består uti att kunna lysa med Rikedomarne, hvilken njutning, i deras tycke, alldrig är så fullkomlig, som när de kunna framlägga dessa afgörande kännetecken af rikedom, hvarmed ingen annan, än de själve, kan utmärka sig. I deras ögon är värdet af en vara, som i någon grad äger nyttans eller fägringens förtjenst, anfenligt ökad genom svårigheten att erhålla samma vara, eller genom den myckenhet arbete, som erfordras, för att deraf samla ett betydligt förråd: ett arbete, som ingen annan än den Rike, derföre kan bestå. De villja gerna betala mera för sådana varor, än för andra af större nytta och fägring, men hvilka äro lättare att tillgå. Dessa metallers nytta och fägring, och svårigheten att erhålla dem, äro de ursprungliga orfakerne till deras höga värde, eller till den stora myckenhet andra varor, man öfverallt emot dem vill utbyta. Detta deras värde föregeck, och var oberoende af, deras förvandling i mynt, och var desutom den egenkap,



som gjorde dem tjenlige till detta bruk. Detta deras nya bruk, som gjorde att man till ännu ett behof behöfde dessa metaller, och som minskade den myckenhet deraf, man på annat sätt kunde använda, torde likväl hafva bidragit, att sedermera öka deras värde.

De ädla stenarnes begärlighet uppkommer hel och hållen ifrån deras fägring. De äro tjenlige till intet annat, än prydnad; och förtjensten af deras fägring, är mycket ökad genom deras sällsynthet, eller genom svårigheten och kostnaden af, att uppbringa dem ur Grufvan. Arbetskostnaden upptager, i de flesta fall, hela deras värde. Räntan deraf, är vanligen antingen obetydlig eller ingen; och de mest fruktbara Diamant-Grufvor, kunna alldrig gifva någon betydlig ränta. När Juveleraren Tavernier besökte Diamant-Grufvorne i Golconda och Viliapour, blef han underrättad, att de fleste, på Styrelsens befallning, blifvit igenlagde, med undantag endast för dem, som gifvo stenar af den största och dyrbaraste art. De öfriga synas icke hafva förmått godtgöra Ägaren, för det arbete, som på dem användes.

Som priset både på ädla metaller och ädla stenar, i hela världen beror af dessa

va-

varors värden vid de mest fruktbara Grufvorne ; uppkommer den ränta af sådana Verk, som Ägaren kan erhålla, icke af deras absoluta, utan af hvad som kan kallas deras relativa fruktbarhet, eller af deras företräde framför Grufvor af samma slag. Om nya Grufvor upptäcktes, hvilka voro lika öfverlägsne öfver de i Potosi, som dessa voro det öfver de Europeiska Silfvergrufvorne, skulle Silfrets värde kunna falla så lågt, att ej en gång Grufvorne vid Potosi förtjente att arbetas. Innan Spanska Vestindien upptäcktes, torde de mest fruktbara Grufvorne i Europa hafva gifvit lika stor ränta, som de rikaste Grufvorne i Peru nu kunna gifva. Ehuru sjelfva deras silfver-produkt icke var lika stor, torde den dock hafva blifvit utbytt emot en lika myckenhet andra varor, och Ägarens del deraf kunnat sätta honom i stånd att derföre erhålla samma quantum arbete eller varor. Värdet både af deras produkt och deras ränta, den verkliga inkomst de förskaffade både det Allmänna och Ägaren, kunde då hafva varit alldeles desamma, som nu hämtas af de sedermera upptagna rikare Grufvornas produkt.

De mest rikhaltige Grufvor, antingen på ädla metaller eller ädla stenar, skulle

föga kunna öka världens rikedom. En produkt, hvars värde hufvudsakligen beror af svårigheten att erhålla den, skulle nödvändigt falla i pris när den finnes i öfverflöd. En bord-service, och andra prydnader i klädnad och husgeråd, skulle då kunna köpas för en mindre myckenhet af arbete eller andra varor; och detta vore den enda fördel, världen kunde vinna af en ymnighet af detta slag.

Det förhåller sig helt annorlunda med en Landt-ägendom. Värdet både af dens produkt och af dens ränta, beror af dens absoluta, icke af dens relativa fruktbarhet. Den jord, som producerar ett visst quantum lifsmedel, klädnads-ämnen och byggnads-materialier, kan alltid gifva föda, kläder och boningsrum åt ett visst antal människor; och detta skall alltid gifva Jordägaren en, i förhållande dertill, ökad myckenhet af dessa människors arbete, och af de varor, som derigenom kunna produceras. Ett Landskap af den minsta fruktbarhet, minskas icke i sitt värde af det mest fruktbara Lands granskap: dens värde blir tvärtom derigenom förökadt. Den stora folkmängden i det fruktbara Landet, förskaffar affättning på många af det ofruktbara Landskapets varor, hvilka detta sednare alldrig skulle hafva fått

fått afyttra ibland de invånare, som det, med sina egna produkter, förmådde nära. Allt hvad som bidrager att öka ett Lands fruktbarhet på lifsmedel, ökar tillika, icke allenast den jords värde, hvars odling vunnit en högre fullkomlighet, utan bidrager äfven att öka värdet af annan jord; derigenom, att det skapar ny affättning för dess produkter. Öfverflödet på lifsmedel, hvaraf, i följje af jordens ökade odling, många menniskor producerera mera än de sjelfve kunna förtära, är den stora orsaken till aflättning, icke mindre på ädla metaller och stenar, än på alla andra varor, som gifva bekvämlighet och prydnad åt klädnad, boningar, husgeråd och equipager. Lifsmedlen utgöra icke allenast den hufvudsakligaste delen af Verldens rikedom: öfverflödet deraf, ger äfven förnämligaste värdet åt annan rikedom. De fattige Invånarne på Cuba och St Domingo, hade, när Spaniorerne först upptäckte dessa Länder, små guldstycken till prydnader i sina hår och kläder. De tycktes icke värdera dem högre, än vi skulle värdera stenar af något mer än vanlig fägring; de ansågo dem väl förtjena att pläckas upp, men de tyckte sig icke äga skäl att neka deras öfverlämnande åt hvem som ville hafva dem. Också gåf-

vo de dem åt deras nya Gäster, på des-  
 sas första begäran, utan att veta sig hafva  
 gifvit någon dyrbar gåfva. De voro för-  
 undrade att se, med hvilken ursinnighet  
 Spaniorerne eftersträfvade att erhålla den-  
 na vara; och de hade icke det minsta  
 begrepp om, att det skulle kunna gifvas  
 något Land i Verlden, så öfverflödande  
 på de hos dem sjelfva så knappa lifsmed-  
 len, att många af samma Lands Invånare  
 skulle, emot en obetydlig myckenhet af  
 detta glitter, villja bortbyta en så stor  
 mängd lifsmedel, att ett hushåll dermed  
 vore försörjdt för flera år. Om de begri-  
 pit detta, skulle Spaniorernes snålhet ef-  
 ter denna vara, icke hafva blifvit ett  
 ämne för deras förundran.

### *Ögat och Snusdosan.*

Fabel till L \* \*.

**T**ill *Dosan* en gång *Ögat* sade:

Du är rätt hygglig, lilla Sak!  
 Ditt Snus är styggt, och det är skade,  
 Men din façon ej utan smak.

Ditt

Ditt blyga papp ej vet af pocket  
 Att efter Gullvigt hedradt bli;  
 Men målningen är fin på locket,  
 Och Spegeln näpen, inuti.

Som Ögat slutat complimenten  
 En blåsvind kvälfde Snufet om,  
 Hvarvid sig tilldrog, hvad J väntan,  
 Att något korn i ögat kom.

Det sved och rann, kan man väl tänka,  
 Och i den harm som svedan ger,  
 Svor, att i all sin tid, ej sänka  
 En vänlig blick på *Dofan* mer.

O du, af Skönheten och Ljuset  
 Sublima Vän, (var *Dofans* tal)  
 Betänk dock att det Satans Snufet  
 Min börda blef, och ej mitt val.

Ett hemligt Öde, kan jag dömma,  
 Ger allt, styr allt, här under skyn;  
 Jag rår ej för, att i min gömma  
 Kom *Snus*, och intet Sockergryn.

Men som i allt fins plan och Snille,  
 Fins ock i detta troligtvis.  
 Naturens djupa Vishet ville  
 Att menskan tog, ibland, sin pris.

Fördömd att denna vara hyfa,  
 Jag ej des' tjänster prisa vill;  
 Men *Dåsigheten* måste nysa,  
 Och *Snuset* är rätt bra dertill.

För nyttan skull, lät vreden fara,  
 Jag har det ej för din skull ju?  
 Men för din granne *Näsans*, bara,  
 Oändligt mindre fin än Du.

För dig, du lifliga och sköna!  
 Fick blomman pragt och Stjernan ljus;  
 Blef Himlen blå, och Fälten gröna;  
 För dig är allt, — så när som *Snus*.

Min form, min målning och min spegel,  
 Det har jag, Ädla, allt för dig.  
 Blott, när jag öppnas, mins en regel:  
 Kom ej, i blåst, för nära mig.

Jag ville, huru dyrt det gällde,  
 Att allt var stäldt på annat fätt;  
 Men Blåsten är i ingens välde,  
 Och *Snuset*, — så förbannadt lätt.

## Den tomma Drömmen.

(Imitation.)

**G**o Vänner, lyfsnen till mitt Dröm- och Skalde-  
Stycke.

I natt, af godt Champagne i rus till öfverflöd,  
jag föreföll mig rent af död  
(kanske bedrog jag mig ej mycke)  
och såg ofägeliga ting:

Tartarens port-Barbet som skälde ur tre strupar,  
tre Systrar hvälfvande vårt lefnads-hjul omkring,  
tre Strömmar, ormande i ring;

såg ifrån ö till ö passerande i slupar  
de läckperukpåhängda tre  
Tenarens magra Domare;

och Charon, färjande Skeletter, tre och tre;  
och djeflarnas Portvaktarinnor  
de orm-bekransade Gudinnor —  
Tre också. — Det förstås: allt Tre.

Hvem skulle ej ha ryft för boningar, som dessa?

Jag tillstår, att de glesa strå  
af hår, som ännu då och då  
jag känner kittla kring min hjesa,  
de reste sig, och trögt min blod i ådern smög,  
då ögat och då tanken flög  
kring detta infernala Rike,

som sväljt så mången själ, min christeliga like,  
Re'n bad jag, i min fantasi,  
hvar mächtig Gudom för det Goda  
om frälsning, då en blid Genie

med all nedlåtenhet en dödlig kan förmoda  
mig förde in i Eliséen,  
där Friden, där Lycksaligheten  
igenom hela evigheten  
sågs njutas obemängd och ren.

Här,



Här, under skuggorna utaf de friska lundet;  
 jag såg en myckenhet af jordens Höge gå  
 och med berättelser fördrifva sina stunder:  
 den store Guden veta må  
 om någon sanning var därunder;  
 här såg jag Bacchus, värdig som  
 i allt utaf sin stora Fader;  
 såg gamla Hercules, som tog sig promenader  
 i sällskap med Bellerophon,  
 besegraren utaf Chimeren;  
 såg hundra Hjeltar, vist, utur Trojaniska hären;  
 och Greker, Romare, en outfäglig längd;  
 och mycket Gudar se'n — ty menklige Begäret  
 ha alltid skapat sig af dem en skälig mängd.

Nu, om Tartaren mig förkräckt,  
 bekänner jag också, att denna Elisée  
 med all sin lugna skönhet, väckte  
 hos mig en slät uppbyggelse:  
 kårt sagt, jag ledsnade vid folket och vid orten;  
 jag hastade att öka porten,  
 och fann den — men hvad mötte jag?  
 det mäkt förfärliga af Spöken,  
 af bara väder fylldt, oredigt såsom röken,  
 mot himlabvalfvet höjdt och vidsträckt som en öken.  
 Jag tog mitt långa andetag  
 och ropade, likväl med sväfningar på tungan,  
 "Säg för mig, Spöke, hvad du vill?" —  
 "Allsinte (ljudade den colossala lungan):  
 "jag INTET är: din verld hör mina ägor till" —  
 "Du INTET? Alldrig förr jag hört, att INTET  
 språkar" —  
 "Förlåt mig det, jag hörs rätt ofta talande:  
 "och alltför mången Lärd Man bråkar  
 "med hela folio-band af min ingifvelse." —

"Val!

”Val! o min Kung! jag går dig sjelf till möte:  
”allt ting ändå skall hamna i ditt sköte;  
”hölj mina vers, mig sjelf, om du så vill,  
”med detta moln som skall ofs engång tryckas:  
”Jag afundas den dödeliges lycka,  
”som, från den stund han föddes, hör dig till.”



Walt o die Knecht der die Welt thronen  
Waltung erde-Heil heune i die Knecht  
"höll" mich von, mit toll, der toll will  
"und dala" die die toll die toll  
"lag stunde den stunde" die toll  
"dem, den den den den, der die toll"



600085999



Göteborgs universitetsbibliotek

